

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

**İSLÂM İKTİSAT DÜŞÜNCESİ AÇISINDAN ZEKÂT KURUMU
VE EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fahriye AFACAN

BURSA – 2023

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

**İSLÂM İKTİSAT DÜŞÜNCESİ AÇISINDAN ZEKÂT KURUMU VE
EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fahriye AFACAN

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Salih KUMAŞ

BURSA – 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslâm Bilimleri Anabilim, İslâm Hukuku Bilim Dalı'nda 702023039 numaralı Fahriye AFACAN'nın hazırladığı "İslâm İktisat Düşüncesi Açısından Zekât Kurumu ve Ekonomik Kalkınmadaki Rolü" konulu yüksek lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 27/01/2023 günü 11:00-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Mehmet Salih KUMAŞ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Üye

Bursa Uludağ Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 12/12/2022

Tez Başlığı / Konusu: "İslam İktisat Düşüncesi Açısından Zekât Kurumu ve Ekonomik Kalkınmadaki Rolü"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, 12/12/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Fahriye AFACAN

Öğrenci No: 702023039

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: İslam Hukuku

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)
Doç. Dr. M. Salih Kumaş

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İslâm İktisat Düşüncesi Açısından Zekât Kurumu ve Ekonomik Kalkınmadaki Rolü” adlı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

27/01/2023

Adı Soyadı : Fahriye AFACAN

Öğrenci No : 702023039

Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Programı : İslam Hukuku

Statüsü : Yüksek lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Fahriye Afacan
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : İslâm Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Mezuniyet Tarihi : .../.../2023
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Mehmet Salih KUMAŞ

İSLÂM İKTİSAT DÜŞÜNCESİ AÇISINDAN ZEKÂT KURUMU VE EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

İslam iktisat düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan zekât, ekonomik kalkınma açısından da önemli bir kurumdur. Günümüzde ana akım iktisat anlayışının ve yerleşik kurumların, ekonomik geri kalmışlık ve yoksulluk gibi üstesinden gelmekte yeterince başarılı olamadığı kabul edilen birçok sosyoekonomik problemin çözümünde zekât kurumu çeşitli katkılar sunabilecek bir potansiyele sahiptir. Klasik fıkıh kaynaklarında zekât müessesesi daha çok mikro planda zekât verecek ve alacak kişiler bağlamında ele alınmış olsa da bu çalışmada zekât kurumu hem mikro hem de makro boyutta ele alınarak ekonomik gelişime etkisi üzerinde durulmaktadır. Zekât kurumu, yüzde 2.5'lik bir kısmı zenginlerden alırken, aynı zamanda yüzde 97.5'lik kısmın atıl kalmayıp yatırıma ve toplumsal menfaate kanalize edilmesinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Aynı zamanda zekât kurumu, işlevselliğine bağlı olarak atıl olan sermayenin yatırıma yönelmesini temin ederek makro düzeyde ekonomik kalkınmaya olumlu etki edecektir.

Anahtar Kelimeler:

İslâm İktisadı, Zekât, Ekonomik Kalkınma, Sosyal Adalet, Refah, Milli Gelir.

ABSTRACT

Name and Surname : Fahriye Afacan
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science
Institution Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Islamic Law
Degree Awarded : Master
Degree Date : .../.../2023
Supervisor : Doç. Dr. Mehmet Salih KUMAŞ

THE INSTITUTION OF ZAKAT FROM ISLAMIC ECONOMIC THOUGHT AND ANALYSIS OF ITS ROLE IN ECONOMIC DEVELOPMENT

Zakat, which plays an important role in shaping Islamic economic thought, is also an important institution in terms of economic development. Today, the zakat institution has the potential to make various contributions to the solution of many socio-economic problems that are accepted that the mainstream economic understanding and established institutions are not successful enough to overcome such as economic backwardness and poverty. Although the institution of zakat in classical fiqh sources has been dealt with in the context of people who will give and receive zakat in the micro plan, this study focuses on the effect of zakat on economic development by considering both the micro and macro dimensions. The zakat institution can play an important role in channeling 97.5% of it to investment and social benefit, while 2.5 percent of it receives from the wealthy. Same time, the zakat institution will have a positive impact on economic development at the macro level by ensuring that the idle capital, depending on its functionality, is directed to investment.

Keywords:

Islamic Economics, Zakat, Economic Development, Social Justice, Welfare, National Income.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında İslâm iktisat anlayışı temel alınarak zekât kurumunun açılımı, teşri süreci ve tarihsel uygulamalarına değinilmiş ve zekât kurumunun mikro ve makro boyutta ekonomik kalkınmaya sağladığı faydalar incelenmek istenmiştir. Sosyoekonomik bazı kavramlar üzerinde zekât kurumunun nasıl bir etkide bulunduğu tetkik edildiği bu çalışmada ayrıca ekonomik problemlerin aşılmasında zekât kurumunun işlevselliği de tahlil edilmiştir.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve hazırlanma sürecinin tüm aşamalarında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yön veren ve desteğini esirgemeyen, olumlu tavırlarıyla beni cesaretlendirip farklı bakış açılarıyla ilmi gelişimime katkı sağlayan, beraber çalışmaktan ve öğrencisi olmaktan onur duyduğum kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Salih KUMAŞ'a teşekkür ederim.

Ayrıca bu çalışmamı ortaya koymama vesile olan ve akademik gelişimime katkı sağlayan tüm hocalarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Yine tez yazım dönemimde benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Adem LEVENT'e, maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen değerli aileme ayrıca teşekkür ederim.

Fahriye AFACAN

BURSA, 2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM İKTİSADI VE ZEKÂT KURUMUNUN İSLAM İKTİSADI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. İSLÂM İKTİSADININ TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	6
1.1. İslâm İktisadının Kavramsal Çerçevesi.....	12
1.2. İslâm İktisadının Sosyal ve İktisadi Hedefleri	14
2. ZEKÂT KURUMUNUN İSLÂM İKTİSADINDAKİ KONUMU.....	17
2.1. İslâm İktisadında Mali Araçlar ve Zekât.....	17
2.2. Zekâtın Lugat ve Istılâh Mânâsı.....	21
2.3. Zekâtın Mahiyeti, Teşri Süreci ve Farzıyetinin Delilleri	23
2.4. Zekâtın Tarihsel Uygulamaları	28
3. İSLÂM İKTİSADININ SOSYAL VE İKTİSADİ HEDEFLERE ULAŞMASINDA ZEKÂT KURUMUNUN ETKİSİ	42
3.1. Bireysel ve Toplumsal Etkisi	43
3.2. Ekonomik Etkisi.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

MİKROEKONOMİK AÇIDAN ZEKÂT VE EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

1. MİKROEKONOMİ VE MİKROEKONOMİK AÇIDAN ZEKÂT MÜESSESESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	48
2. EKONOMİK KALKINMA VE DAYANDIĞI TEMEL FAKTÖRLERİ.....	54
2.1. Beşerî ve Fiziki Sermaye	57
2.2. Zekât Müessesesinin Beşerî ve Fiziki Sermayeye Etkisi.....	62
2.3. Teknoloji ve Tasarruf.....	66
2.4. Zekât Müessesesinin Teknoloji ve Tasarrufa Etkisi	69
2.5. Para Stokunu Engellemesi.....	76
2.6. Harcamayı Teşvik Ederek Atıl Sermayeyi/Parayı Tedavüle Sokulması.....	77
2.7. Ekonomik Canlılığa Katkı Sunması.....	78
2.8. Yoksul Kesimlerin Ekonomik Talep Oluşturmasına Katkı Sunması.....	80
2.9. Arz ve Üretimin Oluşmasına Katkı Sunması.....	81
3. ZEKÂT KURUMUNUN SOSYAL GÜVENLİĞİN SAĞLANMASINDAKİ ETKİSİ VE YOKSULLUKLA MÜCADELEYE KATKISI	86
3.1 Sosyal Güvenliğin Zekât Kurumuyla Sağlanması	86
3.2. Yoksulluk Tespiti ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri Arasında Zekât Müessesinin Rolü.....	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKROEKONOMİK AÇIDAN ZEKÂT VE EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

1. MAKROEKONOMİ VE MAKROEKONOMİK AÇIDAN ZEKÂT MÜESSESESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	100
2. MAKROEKONOMİ BÜYÜME BAĞLAMINDA ZEKÂT	104
2.1. Tasarrufların Yatırım İçin Kullanılması ve Faiz Yasağı.....	105
2.2. Ataleti Zekât ile Engellenen Servet ve Birikimin Ekonomiye Kazandırılması	109
2.3. Yatırım, İstihdam ve Girişimci İnsan Sayısının Artması	110

2.4. İstihdam Düzeyinde İyileşmenin Gerçekleşmesi	113
2.5. Üretimin Gerçekleşmesi.....	115
2.6. Tüketimin Artması	119
2.7. Milli Gelirde Artış Sağlaması	121
2.8. İşsizlik Sorununu Çözmedeki Etkisi	125
3. SOSYAL VE İKTİSADİ REFAHA ULAŞILMASINDA ZEKÂT	
KURUMUNUN ROLÜ	131
3.1. Zekât Müessesesinin Refahın Adil Paylaşımına Katkı Sunması	133
3.2. Orta Sınıf Oluşumunun Sağlanmasında Zekât Faktörünün Etkisi	139
4. ZEKÂT KURUMUNUN SOSYAL ADALÂTIN SAĞLANMASINDAKİ	
ROLÜ.....	143
4.1. Sosyal Adalet Teorileri	144
4.2. Sosyal Adaletin Gerçekleşmesinde Zekât Kurumunun Etkisi	146
SONUÇ.....	149
KAYNAKÇA	152

KISALTMALAR

a. mlf. :	Aynı müellif
bkn. :	Bakınız
b.y. :	Basım Yeri Yok
C:	Cilt
çev. :	Çeviren
d. :	Doğum
ed.:	Editör
Hz.:	Hazreti
nşr.:	Neşreden
öl.:	Ölüm tarihi
r.a. :	Radıyallahu anh
thk.:	Tahkik
tar. y. :	Tarih yok
s. a. v. :	Sallallâhü aleyhi ve sellem
vd.:	Ve diğerleri

GİRİŞ

Zekât, İslâm dininde hükmü nasslarla belirlenmiş asli ihtiyaçlar dışında nisap miktarı mala sahip olan bir müslümanın her yıl malından belirli bir payını vermekle mükellef tutulduğu ve iktisadi yönü ağır basan bir ibadettir. Kalkınma ise; üretim ile beraber kişi sayısına düşen gelirden artışın yaşanmasının yanında yapısal, teknik ve kurumsal alanlarda düzenlemeler, üretim yapısındaki değişimler ve sektörler arasındaki kaynakların tahsisi¹ şeklinde tanımlanmaktadır.

Günümüzde ana akım iktisat (ortodoks) anlayışına ve yerleşik kurumlara dayalı oluşan ekonomik politikalar, hem küresel hem de yerel düzeyde, bölgesel dengesizlikler, iktisadi geri kalmışlık, ekonomik eşitsizlik, dengesiz gelir dağılımı ve yoksulluk gibi bazı temel sorunları çözememektedir. Dünya bu sorunları çözebilecek yeni kuramsal teorilere ve araçlara da yönelmektedir. Tarih ve teorinin yeniden yorumlandığı bu dönemde, İslam iktisat düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan zekât, ekonomik kalkınma açısından yeniden düşünülmesi gerekir. Zekât kurumu yaşadığımız bazı mikro ve makroekonomik sorunlara kısmen katkı sunma potansiyeline sahiptir.

Zekât kurumunun ekonomik kalkınmayı gerçekleştiren faktörler üzerinde bazı yönlerden etkisinin olabileceğini ortaya koymak amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Literatürde zekât ve ekonomik kalkınma ilişkisinin tahlil eden çalışmalar olmasına rağmen zekât kurumunun ekonomik kalkınmaya etkisini mikro ve makroekonomi açıdan inceleyen çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çalışma, zekât kurumunun mikro ve makroekonomi açıdan ekonomik kalkınmaya sağladığı bazı faydaları ortaya koyarak literatürdeki çalışmalardan ayrılmakta ve literatüre bu noktada katkı sunmaktadır.

Zekât kurumu mikroekonomi açıdan ekonomik kalkınmaya birey, piyasa ve firmalar üzerinde yönlendirici ve ekonomik tabanlı sosyal davranışları düzenleyici bir fonksiyonellikle katkı sağlamaktadır. Sosyal kaygı, paylaşım, iyilik gibi hususların sosyoekonomik davranışlar üzerinde zekât kurumu aracılığıyla etki bırakması söz konusu olmakta ve zekât kurumunun birikim ve servet üzerinden %2,5 oranında gelir transferi

---

¹ Mahmut Ünsal Şaşmaz - Yunus Emre Yayla, “Ekonomik Kalkınmaların Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler” *International Journal of Public* 2(2018), 250.

sağlamasıyla yoksulluk gibi bazı ekonomik tabanlı problemlerin mikro boyutta kısmen çözümüne ulaşılmaktadır. Zekât kurumu, tasarruf, milli gelir, işsizlik, toplam üretim, toplam tüketim gibi konular üzerinde gelir transferi sağlama ve ataleti engelleme gibi yöntemlerle bazı yönlerden etkide bulunarak makroekonomi açısından ekonomik kalkınmaya fayda sağlamaktadır. Atıl bırakılan servetin zekât vergisiyle her yıl değer kaybetmemesi için %97,5'lik kısmının sermaye ve kaynak olarak kullanılması noktasında da zekât kurumunun teşviki görülmektedir. Zekâtı veren kişinin elinde tuttuğu pay, tasarruf ve yatırım aracı olarak kabul edilmektedir. Bu bakış açısı, sermayeyi, kendini yeniden çoğaltması anlamında devingen olduğunu da kabul etmektedir. Birikimin sermaye olarak kullanımıyla yatırım ve üretim alanları genişlemekte ve bunun neticesinde ekonomik canlanma söz konusu olmaktadır. Üretilen mal ve hizmetlere harcamaya en elverişli kesim olan asgari yaşam düzeyinin altında kalan yoksul kesimin talebinin artacağı, talebi karşılamak için yeni yatırımlara, üretime ve istihdam alanlarına ihtiyaç duyulacağı tespiti² zekât kurumunun yatırım, üretim ve istihdam alanlarında etkisinin olduğunu ve makroekonomi açısından ekonomik kalkınmaya fayda sağladığını temellendirme açısından isabetli gözükmektedir. Zekât kurumu; gelir transferi yoluyla sosyal adalet, sosyal ve iktisadi refah gibi kalkınma açısından ölçüt kabul edilen bazı hususlarda da etkili olabilmektedir. Bu çalışmada yapılan tespitler doğrultusunda zekât kurumunun ekonomik kalkınmaya mikro ve makroekonomi olarak bazı yönlerden etki ettiği ve bu sürece fayda sağladığı savunulmaktadır.

Bu çalışma, literatür üzerinde araştırma ve inceleme yöntemi uygulanarak ortaya konulmuştur. Klasik kaynaklar ile birlikte günümüzdeki birçok kitap, makale, tez, araştırma yazısı incelenerek zekât kurumunun ekonomik kalkınmaya mikro ve makroekonomi açıdan sağladığı faydalar tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Tezin içeriği üç bölümden oluşmakta ve her bölüm ilgili alt başlıklarla detaylandırılmaktadır. Zekât ibadetinin mikro ve makroekonomi açısından ekonomik kalkınmaya olan katkılarını anlayabilmenin temelinde zekât ibadetinin kavramsal çerçevesinin anlaşılması, farziyyetinin delillerinin bilinmesi, teşri süreci hakkında genel

---

² Muhammed İkbâl Encum, "İslâm'da Gelir ve Servet Dağılımı", *İslâmi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/3(1995), 97; Veli Sırım, "Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslâm Ekonomisinde Zekâtın Yeri", *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Mart 2018), 114-115.

bir kanaatin oluşması ve tarihsel uygulamalarının neler olduğunun bilinmesi gerektiği düşüncesi ile tezin ilk bölümü bu konuya ayrılmıştır Zekât kurumunun ekonomik kalkınmadaki rolünün tam anlamıyla anlaşılması İslam iktisat sisteminin hedeflerinin de anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu hedeflerin bilinmeden zekât kurumunun ekonomik kalkınmaya sağladığı faydaların anlaşılması güçleşmektedir. Konunun tam anlamıyla anlaşılması ve gerekli olan fikirsel alt yapının oluşturulması amacıyla birinci bölümde ayrıca İslam iktisat anlayışının temel özelliklerine de yer verilmiştir.

Tezin ikinci bölümü, zekât kurumunun mikroekonomi olarak ekonomik kalkınmaya hangi yönlerden etkisinin olduğu ve ekonomik kalkınmaya nasıl fayda sağladığını ortaya koymak amacıyla oluşturulmuştur. Bu düşünceyle öncelikle mikroekonominin ne olduğu, zekât kurumunun mikroekonomi üzerinde nasıl bir etkide bulunduğuna yer verilmiş ve bu etki mikroekonomi konuları üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Birey, firma, piyasa davranışları, arz talep fonksiyonu, üretim gibi mikroekonomi konuları doğrultusunda zekât kurumunun bunlar üzerindeki kalkınma açısından etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Zekât kurumunun ekonomik kalkınmaya etkisinin ve sağladığı faydaların anlaşılması için ayrıca ekonomik kalkınma üzerinde de durularak ekonomik kalkınmayı sağlayan faktörlerin tahlili yapılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde ise zekât kurumunun makroekonomi açıdan ekonomik kalkınmaya olan etkisi makroekonomi konuları üzerinden tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda milli gelir, üretim, istihdam, tasarruf gibi makroekonomi kavramlarına yer verilerek zekât kurumunun bunlar üzerinde kalkınma yönünden hangi açılardan etkisinin olacağı incelenmeye çalışılmıştır. Zekât kurumunun iktisadi ve sosyal refaha ulaşmada nasıl bir rol aldığı, sosyal adaletin gerçekleşmesine hangi açılardan fayda sağladığı da tezin üçüncü bölümünde ayrıca incelenmek istenmiştir.

Klasik kaynakların zekât kurumunu yeni bir kavram olan ekonomik kalkınma üzerinden değerlendirmesi mümkün olmamaktadır. Yeni dönem eserlerinde bu konu günümüz şartları doğrultusunda tahlil edilmekte ve değerlendirilmektedir. Bu nedenle tez çalışmasında her iki dönem eserlerine de müracaat edilerek çalışmanın ilgili konular doğrultusunda şekillenmesi sağlanmıştır.

Zekât ibadetinin temellendirilmesi ve kavramsal çerçevesinin anlaşılması için klasik eserler referans alınmıştır. Bu eserler, yazıldıkları dönemin sosyoekonomik

özelliklerini yansıtmaları ve zekât kurumunun tarihsel süreçte ekonomik davranışlara nasıl yön verdiğini anlama açısından belirli bir alt yapı oluşturmaktadır. Bu gerekçe ile klasik fıkıh kaynaklarından Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîfî (öl. 683/1284) *el-İhtiyâr li'talîf'l-Muhtâr*, Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'ın (öl. 681/1457) *Fethu'l-kadîr* adlı eserlerine başvurulmuştur. Ayrıca zekât ibadetinin tarihsel uygulamalarına atıfta bulunurken Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (öl. 224/838) *Kitâbü'l-Emvâl* adlı eseri referans alınmıştır.

Konu bütünlüğü içinde ele alınan ilgili iktisadi kavramlar kullanılırken Sabri Ülgener'in (d.1911, öl. 1983) *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme* adlı eserinden istifade edilmiştir.

Ayrıca Ahmet Tabakoğlu'un, *Toplu Makaleler II İslâm İktisadı*, Syed Nawab Haider Naqvi'nin *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, Muhammed Akram Khan'ın, *İslâm İktisadına Giriş*, Yusuf el-Karadavî'nin *Fıkhu'z-zekât*, Mahmud Ahmed'in *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, Sezai Karakoç'un *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü* adlı eserlerine İslâm iktisat anlayışının temel özelliklerini ve zekât kurumunun sosyoekonomi faydalarını anlamak için müracaat edilmiştir. Araştırmada ayrıca *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları (Milletler Arası Tartışmalı İlmi Toplantı)* adlı eserlerin ilgili makale ve bölümlerine konunun temellendirilmesi için başvurulmuştur. İlgili ayetlerin meali için Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarından çıkan Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin'e ait olan mealden ve *Kur'an Yolu* <https://kuran.diyamet.gov.tr> adresinden istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM İKTİSADI VE ZEKÂT KURUMUNUN İSLAM İKTİSADI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. İSLÂM İKTİSADININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

Konvansiyonel ekonomik sistemlere alternatif olarak ortaya çıkan İslâm iktisadı; kendine has felsefesi olan bir sistemdir. Bu sistemle ilgili yapılan çalışmalara 20. yüzyılın başlarında rastlanılmakta ve II. Dünya savaşından sonra özellikle Hint Alt Kıtası'nda İslam İktisadı kavramının kullanılmaya başlandığı görülmektedir. İslam İktisat kavramını bireysel olarak ilk kullanan isimlerin; Ebü'l-Alâ el-Mevdûdî (1903-1979) ve Muhammed Hamidullah (1908-2002) gibi Hintli Müslümanların olduğu, kurumsal olarak ise bu kavramların öncülüğünü yapan ve sistemin içeriğini doldurmaya çalışanların Mısır kökenli Müslüman Kardeşler teşkilatı olduğu tespiti yapılmaktadır.³

İslam iktisat sistemi; mevcut ekonomik doktrinlerden bazı yönlerden ayrışmaktadır. Bu noktada; İslam iktisat sisteminin; sosyoekonomik işlevsel özellikleri muhteva eden bir ekonomik sistem olması yönüyle geleneksel mevcut ekonomik sistemlerden; kurucu, işlevsel prensip, içerik, teorideki farklılıklar ve metodolojik olarak ayrıştığı tespiti⁴ isabetli gözükmektedir. İslâm iktisadının; “İslâm dininin bir parçası olması, Müslümanların İslâmi dünya görüşlerine dayanan ve ekonominin temel bileşenleri olan bölüşüm, üretim ve tüketim gibi finansal davranışlarıyla ilgilenmesi ve nasslara uygun ekonomik ve finansal kararlar alması, diğer ekonomik sistemlerde olduğu gibi tanımlar yapması, analizlerde bulunması ve çözüm üretmesi”⁵ olduğu yönünde yapılan değerlendirme de bu noktada anlam kazanmaktadır. İslam iktisat sisteminin ve heteradoks iktisadın neoklasik iktisat anlayışından farklı bir söylem geliştirmesinin temelinde; iktisadi faaliyetleri maddi çıkar peşinde koşan insan benzetmesiyle yorumlamaları ve de iktisadi faaliyetleri kurumsal ve kültürel çevre içinde gelişen insan davranışları içinde açıklamaya çalışmalarının yattığı⁶ belirtilmekte ve her iki yaklaşımında iktisadi

---

³ Enver Osman Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı* (İstanbul: İfav, 2021), 34.

⁴ Mehmet Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistematik Anlayışı”, *Siyaset Ekonomi ve Araştırmaları Dergisi* 2/4(Ekim 2014), 121.

⁵ Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistematik Anlayışı”, 123.

⁶ Adem Levent, “Kurumlar ve İktisadi Gelişme Timur Kuran’ın İslam Ekonomisi Yaklaşımının Metodolojik Analizi”, *İnsan ve Toplum* 9/1(2019), 38.

faaliyetleri iktisadi olmadığı halde iktisadi olanla doğrudan irtibatı olan politik, kültürel sosyal ve hukuki süreçlerle açıklamaya çalıştıkları⁷ ifade edilmektedir.

İslam iktisat sisteminin kurulmasına öncülük edenlerin zihinlerinde yatan düşüncenin; Asya ve Afrika devletlerinin 1960'lar ve 1970'lerde bağımsızlıklarından sonraki süreçte ekonomide yaşanan başarısızlığının arka planında insanların refahının önemini ve insanların merkezietini reddeden kapitalist sistem olduğu, bu sebebe binaen İslâm ekonomisi paradigmalarının kurucularının *insanın refahını ve merkezietini* önceleyen ve İslâmi dünya düzeninin bir parçası olan ekonomik bir sistem inşa etmeyi amaçladıkları tespiti⁸ konunun anlaşılması açısından isabetli gözükmektedir. İslâm ekonomisi paradigmasının; İslâmi bir düzen anlayışını temel referans kabul etmesinden dolayı politik merkezli bir sistematik anlayışla kendi değerleri, ahlaki ilkeleri, normları, kurum ve kuralları olan bir sistemi hedeflediği ve ontolojik ve epistemolojik kaynak olarak Kur'an ve Sünnette tanımlanan ekonomik değerler sistemini, Müslüman bireyin ekonomik ve finansal davranışını İslâmi kıstasları ölçü olarak şekillendirmeye çalışan bir yapı arz ettiği⁹ de bu konuda yapılan önemli değerlendirmeler arasında yer almaktadır.

İslâm ekonomisinin kavramsal temellerini sistematize eden Umer Chapra, Syed Nawab Haider Naqvi, Muhammad Nejatullah Siddiqi gibi başlıca İslâm İktisatçıların; “İslâmi ahlak ekonomisini; insan yaşamının her anını yakından ilgilendiren iktisadi ve sosyal politikanın ahlakını belirleyen ahlak kuralları şekillendirir.” tarzında görüşlerinin olduğu ve İslâm ekonomisi sistemi varsayımlarının temelinde ahlak ve insanı merkeze alan belirli aksiyomlar(ilke) yattığı ifade edilmektedir.¹⁰ Bu aksiyomlar belirli başlıklar altında sıralandığında bu aksiyomların ilkinin Allah'ın birliği ve hâkimiyeti üzerine kurulan ve

---

⁷ Levent, “Kurumlar ve İktisadi Gelişme Timur Kuran'ın İslam Ekonomisi Yaklaşımının Metodolojik Analizi”, 38; a.mlf, “İslam Ekonomi Doktrini Heterodoks bir iktisat okulu mudur?”, *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı*, ed. Mahsun Aytepe – Teceli Karasu vd.(İstanbul: Ensar Neşriyat), 2019, 73.

⁸Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistematik Anlayışı, 122.

⁹Ahmet Efe, “İslâm Ekonomisi Perspektifiyle Bir Büyüme Modeli Çerçevesinde Üretim ve Sosyal Refah Fonksiyonu” *İstanbul İktisat Dergisi* 67(2017), 43-44; Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistematik Anlayışı”,123; Mehmet Yüce, “İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler”, *İlahiyat Akademi Dergisi* 13(Haziran 2021), 66-67.

¹⁰ Syed Nawab Haider Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, çev. Ozan Maraşlı, (İstanbul: İktisat Yayınları, 2018), 26-27; Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistematik Anlayışı”, 119-137; Arif Ersoy, “İslâm İktisadi ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı”, *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 1(2015), 44-47.

ilk aksiyom olan *tevhit* olduğu göze çarpmaktadır. İslâm ekonomisi üzerine çeşitli yazılar yazan ve İslâm İktisadının fikirsel zemininin oturmasına katkı sağlayan öncü isimlerden biri olan Syed Nawab Haider Naqvi; “İslâm, Ekonomi ve Toplum” adlı kitabında İslâm İktisadı Sisteminin ahlaki öncüllerini sıralarken de ilk olarak “*tevhit*” e yer verip İslâm ahlakının nihai kaynağının Allah’ın birliğine olan mutlak ve saf iman olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda İslâm Dininin birleştirici gücünün sadece Müslümanları değil bütün insanlığın bir toplum olarak görülmesi üzerinde de etkin bir güce sahip olduğunu ifade eden Naqvi, tevhidin bütünleştirici toplumsal rolü üzerinde de ayrıca durmakta ve buna dikkat çekmektedir.¹¹

Aksiyomlar sıralamasına ikinci olarak *dengeyi* koyan İslâm İktisatçıları; adalet ve ihsanın ancak bu aksiyom sayesinde gerçekleşebileceğine dikkat çekmektedirler. İslâm iktisadının ahlaki filtrelerinden biri olarak kabul gören bu aksiyomun kabul görmesinin temelinde; “Gelir dağılımının ve servetin bölüşümünde adaletin arzulanması, iktisadi bölüşümde gelir elde edemeyen ihtiyaç sahiplerinin gözetilmesi ve yardım edilmesi, servetin belirli ellerde tekelleşmesinin önüne geçilmesi, üretim ve tüketim gibi temel iktisadi kavramların ekonomik hayata yansımada oluşan dengeye aykırı durumlarda düzeltilmeye gidilmesi” düşüncesinin yattığı¹² görülmektedir.

Özgür irade veya *ihiyar* olarak ifade edilen üçüncü aksiyom ise yine aynı düşünürler tarafından önem sıralamasında yerini almış ve temel kriterlerin başlıcalarından biri olarak kabul edilmiştir. İslam iktisat anlayışına göre insana özgür irade bahşedildiği kabul edilmekte ve bu özgür irade hem sınırsız hem gönüllü olmasına rağmen spesifik toplumsal yapı içindeki şartlara göre yorumlanmayı ve değişen zamanın ihtiyaçlarına uymayı gerektirmektedir.¹³ *Tam bağımsızlık*¹⁴ olarak özgür iradeye yakın kullanımı mümkün olan aksiyomun ise temel hareket noktasını; ekonomik bağımsızlığın insandan başladığı, İslâm’ın insanın mal karşısındaki yerini tam bağımsızlık olarak konumlandığı düşüncesinin oluşturduğu¹⁵ ifade edilmektedir. Burada insanın mala

---

¹¹ Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 26-27.

¹² Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 29.

¹³ Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 27-29; Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı”, 125.

¹⁴ Ahmet Tabakoğlu, “İslâm İktisadi Açısından Kalkınma”, *İktisadi Kalkınma ve İslâm* (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1987), 250; Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 109.

¹⁵ Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 109.

karşı bağımsız olması; mala aşırı düşkünlük, paranın esiri olma gibi menfi alışkanlıklardan insanın soyutlanmasının hedeflendiği çıkarımını yapmak isabetli gözükmemektedir. Bu noktada amacın; servete ve zenginliğe karşı olma durumun değil ekonomide hem bireysel hem toplumsal bağımsızlığın sağlanarak daha güçlü yapılar oluşturmak olduğu belirtilmekte ve ekonomide başkasına muhtaç olma durumunun muhtaç olanı esir, muhtaç olunanı egemen güç haline getirdiği¹⁶ dile getirilmektedir.

İslâm iktisadında ahlaki öncüller arasında yer bulan diğer bir aksiyom ise *sorumluluk* tur. Bireyin sınırsız özgürlüğünün olmadığını, Allah'a, topluma ve kendisine karşı belirli sorumlulukları taşımasını gerektiğini ifade eden bu aksiyom aynı zamanda tasarrufların merkezine sadece kendisini değil toplumu da koyarak diğerkâmlı olmayı öğretmektedir. Bireylerin ve toplumun yeryüzündeki insanlığın temsilcisi olmasından sebep *tevhid* ilkesinden kaynaklanan toplumun iyiliği için bazı ortak zorunluluklar tanımlanmasını gerekli gören¹⁷ bu aksiyomda aynı zamanda ekonomi terminolojisinde bireysel ve toplumsal her bir varlığın sahip olduğu veya başardığı bir sorumluluk veya sosyal bir yönünün var olduğu da dikkat çekmektedir. Bireyin toplumdaki ekonomik kararlarında; yoksul kesiminde ihtiyaçlarının giderilmesi ve gelirin yeniden dağılımında bu kesime de belirli pay verilmesini etkili kılan sorumluluk ilkesinin aynı zamanda hilafet misyonuyla yakından ilgili olan bir kavram¹⁸ olduğu da ifade edilmektedir.

İslâm ekonomisinin önem atfettiği aksiyomlarından biri de *rububiyettir*. Bireyin ve toplumun temel ihtiyaçları sıralamasının başında gelen gıda ve beslenme, İslâm Hukukuna göre belirli sınırlamalara ve şekillendirmelere tabidir. Bireyin temel ihtiyaçları karşılanırken bazı kriterler belirleyen İslâm Hukuku, bireyin sosyal ve iktisadi hayatında da normatif yapıyı sürdürmekte ve böylece hayatın tüm alanına etki ederek bütüncül bir uyum ortaya kaymaya çalışmaktadır İslam'ın kurallar ve hükümler bütünü olduğu, hükümlerden zorunlu (farz) ve yasak (haram) olanların kanunlarla sağlandığı, arzulanan (mendup) veya istenmeyenlerin(mekruh) eğitim ile sağlanmaya çalışıldığı tespiti¹⁹

---

¹⁶ Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 110-111; Tabakoğlu, "İslâm İktisadi Açısından Kalkınma", 250.

¹⁷ Asutay, "İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı", 125.

¹⁸ Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 33; Asutay, "İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı", 125.

¹⁹ Atilla Yanpar, *İslami Finans* (İstanbul: Scala Yayıncılık, 2015), 56.

rububiyet ve İslam iktisadı arasındaki ilişkiyi anlamlandırma açısından isabetli gözükmektedir. Ekonomik kalkınma ve refahın gerçekleşmesini hedefleyen *rububiyet* aksiyomunun aynı zamanda refahın sürdürülebilmesi noktasında yine İslâm iktisat sisteminde var olan aksiyomların öncelemesini gerekli gördüğü ve böylece ekonomik tercihler ve sosyal yaşantı arasındaki insicamı ideal düzeyde gerçekleştirdiği²⁰ belirtilmektedir.

İslâm ekonomistlerinin üzerinde durduğu önemli aksiyomlardan biri de *tezkiyedir*. Arınma olarak bilinen bu kavram, bireyin her türlü davranışında temizlenmeyi esas almakta ve kişisel gelişimi istenen ideal bir seviyeye çıkarmayı hedeflemektedir. Ekonomik davranışlarda da arınmayı ve temizlenmeyi temel alan bu aksiyom, iktisadi hayatı toplumun her kesimi için yaşanabilir bir düzeye getirmeyi idealize etmektedir. Temizlenme ve arınmanın tevhid, adalet, farz ve rububiyetin doğal bir sonucu olduğu ve arınmanın gerektirdiği gelişmelere paralel olarak ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleşeceğine dair olan öngörü²¹ bu noktada tezkiyenin anlaşılmasına dair güçlü bir yorum içermektedir. İslâm iktisatçılarının öne sürmüş olduğu tüm aksiyomların teorik düzlemden pratik düzleme yansıtılmasıyla *felah* olarak ifade edilen hem dünyadaki hem de ahiretteki rahatlamanın ve zenginliğin olacağı ve felahın iktisadi, manevi, siyasi ve politik, kültürel koşullarının gerçekleşmesiyle de idealize edilen toplum yapısına kavuşulacağı²² düşünülmektedir.

İslâm iktisatçılarının sistematize ettikleri İslâm iktisadında öncüller arasında yer alan bir başka aksiyomun da insanın yeryüzündeki misyonunu belirleyen *hilafet* kavramı olduğu ve hilafet kavramının bir sonucu olarak bireye ve topluma yansımalarının evrensel bir dayanışmayı, kaynakların sürdürülebilir bir şekilde tüketimi, Allah’a tevekkülü, mütevazı bir yaşam takip etmeyi gerektirdiği²³ belirtilmektedir. Felaha ve refaha dayalı bir yaşantı için elzem olan adalet, ihsan ve iyilik kavramlarının hilafet misyonuyla

---

²⁰ Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı”, 125.

²¹ Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı”, 125.

²² Muhammed Akram Khan, *İslâm İktisadına Giriş*, çev. Gökhan Umut, (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017), 39.

²³ Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı”, 125.

bağdaştırılmasının temelinde; Allah'ın insana yüklemiş olduğu sorumluluk düşüncesinin ağır basmakta olduğunu ve de bu düşüncenin, bireyin toplumsal davranışlarını ve iktisadi kararlarını doğrudan etkilediği çıkarımı mümkün gözükmektedir.

İslâm iktisatçılarının ayrı bir başlık altında zikretmeyip daha çok diğer aksiyomlar içerisinde kısmen göstermeye çalıştıkları iki tür aksiyomun da mevcudiyetinden bahsetmek mümkündür. Bu aksiyomların ilki; birçok ahlaki önermenin kaynağını oluşturan bir kavram olan *takvadır*. İslâm dininin emrettiklerini uygulama nehyettiklerinden kaçınma olarak ifade edilen bu kavram²⁴ bireyin tüm davranışlarını şekillendirme hususunda etkin bir güce sahip olabilmektedir. Uhrevi kaygıların ve ilahi azabın caydırıcı etkisinin kişinin alacağı tüm kararlarda kendini göstermesini öngörmek mümkündür. Ekonomik tercihlerin ve iktisadi kararların bu kavram çerçevesinde şekillenmesi neticesinde toplumun iktisadi hayatında adalet ve paylaşım esaslı bir sürece evrilme ihtimalinin ağırlık kazanacağını ifade etmek mümkündür.

İslâm iktisadının ahlaki öncüllerinden birisini de sorumluluk sahibi ve iktisadi davranışlarında bulunan takva sahibi bir bireyin toplumda uyarıcı bir fonksiyon icra edebilmesidir. *Emir bi'l-marûf nehy ani'l-münker* olarak nasslarda çokça üzerinde durulan ve teşvik edilen bu ifade; iyiliğin teşvik edilip kalıcı hale gelmesi için çaba sarf edilmesi ve yine aynı şekilde münker olarak ifade edilen dinin hoş görmeyip tasvip etmediği çirkin davranışlardan da sakındırma yönünde ortaya konan faaliyetlerin genel tabiridir.²⁵ Hem dini hem hukuki hem de ahlaki boyutu olan iyiliği teşvik ve kötülükten sakındırma faaliyeti; iyiliğin kalıcı hale dönüştürülmesini ve kötülüğünde en az zararlar def edilmesini sağlayabilecek toplumsal duyarlılığın en somut hali olma özelliğine sahiptir.

İslâm iktisadındaki ahlaki öncüllerinin son aksiyomu; *makâsîdü's-şeria* (*Şeriat'ın amaçları*) olarak belirlenmiştir. Bu düşüncenin temelinde yatan gerekçenin; “Şeriatın amacının, İslâmi iktisadi faaliyetlerin gerçekleşmesini sağlamak için hukuki dayanağın şeklini belirlemek” olduğu ifade edilmekte ve bu prensibin metni yorumlamak ve Şeriatın

---

²⁴ Süleyman Uludağ, “Takva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 8 Mart 2022).

²⁵ Mustafa Çağrı, “Emr-i bi'l-marûf nehy-i ani'l-münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 8 Mart 2022).

hedefleriyle bağlantılı olarak İslam iktisadı ilkelerini yeniden düzenlemeyi amaçlamak²⁶ olduğunun altı çizilmektedir.

İslâm iktisadının temel varsayımları ve felsefi özellikleri arasında yer alan bu aksiyomların her birinin; toplumun sosyoekonomi davranışlarına ahlaki bir bakış açısı kazandırdığını ve alınan ekonomik kararlarda bu yapının etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Diğer ekonomi sistemlerde mevcut olmayan bu temel ilke ve aksiyomların; İslam iktisadının mikro temellerini oluşturduğunu ve bu ahlaki aksiyomların bilgiye ulaşma ve çalışma motivasyonu sağlama noktasında etkili olduğunu ve genel ekonomi politikalarında belirleyici olduğunu belirtmek de konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

1.1. İslâm İktisadının Kavramsal Çerçevesi

İslam iktisadının sahip olduğu temel özellikler bir önceki başlıkta genel hatlarıyla ele alındı. Burada ise İslam iktisadının ne anlam ifade ettiği daha detaylı işlenerek konunun tam anlaşılması hedeflenmektedir. İslam iktisadının anlamı, bu noktada yapılan tanımlar ve bu tanımlardaki ortak özelliklerin neler olduğu bu başlık altında işlenecektir.

İslâm iktisadının kavramsal olarak incelenmesine bakıldığında üzerinde ittifak edilen ortak bir tanımın olmadığı müşahade edilmektedir. İslâm ve iktisat kelimelerinin terkihi ile oluşturulan İslâm iktisadı tanımlarında genel olarak üzerinde durulan ve altı çizilen hususların şunlar olduğu göze çarpmaktadır: İslâm ticaret ahlakına uygunluk, ahlaki prensiplerin iktisada hâkimiyeti ve insanın diğerkâmlığı üzerinden iktisadi davranışlar.

İslâm İktisadı ifadesi ile kast edilenin ne olduğunu anlayıp anlamlandırabilmek maksadıyla birkaç tanımdan istifade etmek gerekmektedir. Bu tanımlardan biri Pakistanlı iktisatçı Asad Zaman'a aittir. Kendisi İslâm İktisadını tanımlamaya geçmeden evvel yapılan tanımların yetersizliğinden bahsetmekte ve İslâm iktisadının konvansiyel iktisattan ayrılan yönlerinin öne çıkartılması gerektiğini savunmaktadır. Zamani, tanımlamasını ise şu şekilde yapmaktadır; “İslâm iktisadının Allah’ın ekonomiye dair

---

²⁶ Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı”, 126.

tasarruflarının emir ve nehiyelerinin mikro ölçekte insanın günlük yaşantısında, mezo ölçekte cemaat, topluluk ve guruplarda, makro ölçekte de ümmet bazında yaşama ve yaşatma mücadelesidir.”²⁷ Zamani'nin İslâm iktisadı tanımında, nassa dayalı ekonomi anlayışının mikro, mezo ve makro ölçekte uygulanabilme sahası oluşturması, bunlara önem atfetmesi ve mücadele eksenli bir hayat felsefesi tasavvur edip bunu da ibadet olarak telakki etmesi öne çıkarılması gereken hususlar olarak gözükmektedir.

İslâm İktisadının Meseleleri adlı kitabında Muhammed Akram Khan, İslâm iktisadı ile ilgili yapılan tanımları bir araya getirmiş ve bu tanımların yetersiz yönlerini öne çıkararak çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. Chapra'nın, İslâm iktisadını; bireysel özgürlüklerin çok fazla kısıtlama altına alınmaksızın makroekonominin ve ekolojik dengenin kaosa sürüklenmeden ve vahyin ruhuna uygun adil bir paylaşım ile refahın yaşanabileceği bir sistem olarak tanımlamasına atıfta bulunan Khan²⁸ bu tanımı birçok yönden yetersiz bularak özellikle bazı kavramların belirsiz bırakıldığından söz etmektedir. Örneğin adil paylaşım kime neye göre ve nasıl olmalıdır, refah ile kastedilen tam anlamıyla nedir? Bu hususlara dikkat çeken Khan aynı şekilde Sabahattin Zaim'in yaptığı İslâm İktisadı tanımına da yer vermektedir. Sabahattin Zaim'e göre İslâm İktisadı; iktisadi problemleri ve bu problemlerle yakından ilgili olan insan davranışları İslâmi bir bakış açısıyla inceleyen sistematik bir çaba olmasının yanı sıra teorik düzeyde ulvi gayeler doğrultusunda üretim, dağıtım gibi temel ekonomik kavramların uygulanma süreçlerine uygun strateji belirleme gayretidir.²⁹ Khan, Zaim'in tanımını verdikten sonra Zaim'in bu noktada haklı olduğu noktanın; teoloji ile sosyal bilimler arasında ayrıma gitmekte oluşu olarak görmekte ve Zaim'in İslâm iktisadının teoloji olmadığını öne çıkarmasını da desteklemektedir. Khan ise İslâm iktisadını amaçsal bir ifadeyle tanımlamaktadır; “*İslâm iktisadı, yeryüzünde kaynakların, işbirliği ve katılım temelinde organize edilmesiyle gerçekleştirilen, insan felahının incelenmesini amaçlamaktadır.*”³⁰ Khan, bu tanımda öne çıkardığı bazı temel kavramların şunlar olduğunu ifade etmektedir: felah, kaynaklar,

---

²⁷ Asad Zaman, “İslâm Ekonomisini Yeniden Tanımlamak”, *İslâm İktisadını Yeniden Düşünmek*, çev. Gülnihal Kafa, (İstanbul: İgiad Yayınları, 2014), 90.

²⁸ Muhammed Akram Khan, *İslâm İktisadının Temelleri*, çev. Sercan Karadoğan (İstanbul: İktisat Yayınları, 2018), 45.

²⁹ Khan, *İslâm İktisadının Temelleri*, 45.

³⁰ Khan, *İslâm İktisadına Giriş*, 36.

işbirliği ve katılım.³¹ Khan, muhtemelen İslâm iktisadı anlayışını bu kavramlarla şekillendirmekte ve bu kavramlara yeterince ehemmiyet verilip uygulama alanına konulmasıyla İslâm iktisadının hedeflerine ulaşacağını düşünmektedir. Genel itibariyle yapılan tanımlardan İslâm iktisadının; değer yüklü oluşu, Allah'ın dinini hâkim kılma çabasını ihtiva etmesi, ekonominin nasslara uygun bir şekilde iyileştirilerek refahın ve felahın yaşanabilir olmasının amaçlanması, adil paylaşım ve iş birliğinin hedeflenmesi gibi argümanlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. İslâm İktisadının Sosyal ve İktisadi Hedefleri

İslâm iktisadının tam anlamıyla anlaşılabilmesi bu sistemin hedeflerinin neler olduğunun bilinmesiyle mümkün gözükmektedir. Bir sistemi sadece tanımlar üzerinden ifade etmek tanımda yer verilmeyen bazı noktaların eksik kalmasına neden olabilmektedir. Bu sebebe binaen İslâm ekonomisi üzerine fikir yürüten birçok düşünür bu sistemin hedeflerini de ortaya koymuştur. Bu temel hedeflerin belirlenmesi İslâm iktisadının yaşanılabilir olmasının yanında temel değerler ve ahlaki ilkeler ile uyum arz edip etmemesinin ortaya konulması açısından da önem arz etmektedir. Bu temel hedefler genel itibariyle sosyal ve iktisadi hedefler olarak belirlemekte ve her bir hedef bu sistemin yapı taşlarının daha iyi anlaşılıp incelenmesine katkı sağlamaktadır.

İslâm ekonomisinin temel hedeflerinin ne olduğu üzerine fikir yürüten Pakistanlı iktisatçı Naqvi, bu temel hedefleri beş madde de toplamış ve bunları; bireysel özgürlük, dağıtıcı adalet, yaygın eğitim, iktisadi büyüme ve maksimum istihdam olanağı olarak belirlemiştir.³² Belirlenen bu ilkelere meşruiyet, güven ve istikrar, dünya-ahiret dengesini ekleyen görüşlerde mevcuttur.³³ İsrafın men edilmesinin, tam bağımsızlığın sağlanmasının ve iktisadi istikrarın da yine bu hedefler arasına konduğu görülmektedir.³⁴ *Bireysel özgürlük*, doğuştan insana verilmiş bir yeti olarak kabul edilmiş ve bu noktada herhangi bir kısıtlama ve yaptırım kabul edilmemiştir. Kişi maddi ve manevi

---

³¹ Khan, *İslâm İktisadına Giriş*, 37.

³² Yüce, "İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler", 81-85; Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 86; M. Umar Chapra, "İslâm Ekonomi Bilimine İhtiyaç Var mı?", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3(2003), 180-182.

³³ Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 115.

³⁴ Ahmet Tabakoğlu, "İslâm İktisadi Açısından 'Kalkınma' ", *İktisadi Kalkınma ve İslâm* (İstanbul: İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1987), 248-250.

tasarruflarında kısmen muhayyer bırakılmış ve bu tasarrufların neticesi kişiye bağlanmıştır. Bu nokta da birkaç hususun altını çizen Naqvi, bireysel özgürlüğün mutlak otonomiden farklı olduğunu ve mutlak otonominin bir tek Allah'a özgü olduğunu ifade etmiştir. Yine aynı şekilde en iyi toplumsal sonucun üretilmesi için insan tasarruflarına bazı sınırlamalar getirilebileceğini dile getirmiştir. Ve bu noktada yine farklı alternatifler arasında tercih yapma muhayyerliğinin sınırları, farklı toplum ve ülkelerde gerçekleştirilen üretim üzerindeki taleple bir denge kurulması ile ilişkili olduğu aynı isim tarafından ifade edilmiştir. Örneğin kâr arzusu taşıyan bireyin kazandıkları üzerinden iktisadi tasarrufta bulunması, ihtiyaç sahiplerinin zekât ve sadaka yoluyla zenginlerin sahip oldukları üzerinden ihtiyaçlarının giderilmesi *denge* ilkesinin bireysel özgürlükler noktasında sınır getirebileceğinin işaretini verdiği; bahsi geçen eserde dile getirildiği görülmektedir.³⁵

İslâm iktisatçılarının üzerinde durduğu bir diğer önemli olan hedefte *dağıtıcı veya sosyal adalet*dir.³⁶ İslâm ekonomisinin temel bileşenlerinden biri olan adalet, ahlak ve iktisat arasındaki bağlantıyı anlamlandırabilme de önem arz etmektedir. Tüm ekonomilerde tercih edilen dağıtıcı adalet; İslâm iktisadında sadece tercihe bırakılmamış zekât gibi bir ibadetle yaptırımı uygulanmıştır. Servet ve gelirin toplum katmanlarına yeniden dağılımını esas alan adalet anlayışı, üretim ve gelir neticesinde elde elden servetin yeniden dağıtımını öngörerek bu dağılımda pay almayan ihtiyaç sahiplerinin bir hakkı olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Yeniden paylaşımı ve dağıtımı esas alan bu düşüncede temel gaye; refahın bireysel ve toplumsal bazda yaşanmasını sağlamaktır.³⁷

İslâm iktisadında temel hedeflerden birisinin de *yaygın eğitim*³⁸ olduğu düşünülmektedir. İlimin kişinin hem dünyevi hem de uhrevi kurtuluşuna vesile olması öngörüldüğünden İslâm iktisatçılarınca özellikle üzerinde durulmaktadır. Felahın gerçekleşme koşullarından biri olarak da düşünülen eğitim, gelir adaletini düzeltme ve fakirliği

---

³⁵ Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 88; Chapra, "İslâm Ekonomi Bilimine İhtiyaç Var mı?", 170-173.

³⁶ Yüce, "İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler", 76-80; Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 88; Sabahattin Zaim, *İslâm Ekonomisinin Temelleri*, (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları), 33; Ersoy, "İslâm İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı", 57-59; Tabakoğlu, "İslâm İktisadi Açısından Kalkınma", *İktisadi Kalkınma ve İslâm*, 249; Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 111.

³⁷ Tabakoğlu, "İslâm İktisadi Açısından Kalkınma", *İktisadi Kalkınma ve İslâm*, 250.

³⁸ Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 91; Khan, *İslâm İktisadına Giriş*, 26.

azaltma gibi birçok iktisadi hedefe ulaşmada katkı sağlamaktadır. Beşerî sermayenin her yönden ehil kılınması için gerekli eğitimin verilmesi üretimin nitelikli olmasına olanak tanıyacağından ekonomik hayata olumlu yönde katkı yapacağı görüşü ağırlık kazanmaktadır ve yine bireylerin iktisadi davranışlarında daha nitelikli tercihler yapabilmesi verilen eğitimin oranıyla da ilişkili olduğu varsayılmaktadır.³⁹

İslâm iktisadının hedefleri arasında büyük bir öneme sahip olan diğer bir hedefinde *iktisadi kalkınma* olduğunu ifade etmek mümkündür. İktisadi kalkınmanın gerçekleşmesinin ise zekâtla ilişkisi olduğu; zekâtın serveti eritmemesi için servetin ataletten kurtarılmasıyla yatırımların artacağı ve bunun sonucunda iktisadi kalkınmanın gerçekleşeceği öngörülmektedir.⁴⁰ İslâm iktisadında belirlenen tüm hedeflerin gerçekleşmesi sağlıklı, gelişen ve hızlı büyüyen bir ekonomiyle mümkün gözükmektedir. Sosyal adaletin gerçekleşmesi, refahın yaşanabilir olması, gelirin adil bölüşümü gibi birçok iktisadi hedef ve kazanım sürdürülebilir bir ekonomiyle mümkün gözükmektedir. Sürdürülebilir bir ekonomide güven ve istikrarın yatırımları, yatırımların üretimi, üretimin istihdamı sağladığı göz önünde bulundurulduğunda İslâm iktisadında belirlenen hedeflerin iktisadi hayata çok yönlü müdahil olduğunu ifade etmek mümkün gözükmektedir.

İslâm iktisatçıları, İslâm iktisadının yaşanabilir bir ekonomi modeli olması için belirlenen hedeflerin arasına *tam istihdamı* da koymaktadırlar. Sermaye faizinin kaldırılmasına bağlı olarak tam istihdam dengesinin sağlanmasının mümkün olabileceği ifade edilmektedir.⁴¹ Tam istihdam; üretime katkı sağlayan tüm unsurların üretime dönüşmesi için seferber edilmesini ifade etmektedir. Bu unsurlar içerisinde insan işgücünün yüksek düzeyde tutulması işsizlik oranlarının düşürülmesine katkı sağlamakta ve yoksulluğu önlemektedir.

İslâm iktisatçılarınca ortaya konan bu hedeflerin İslâm dininin ahlaki ilkelerini ekonomide yaşanabilir bir sisteme dönüştürmek olduğunu ifade etmek mümkündür. Finansal davranışların ve iktisadi teşebbüslerin değerlerle yüklü bir ekonomik sistemden beslenmesini amaçlayan İslâm iktisadı, belirli normlar ve yaptırımlar öngörerek hedeflere

---

³⁹ Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 91.

⁴⁰ M. Umer Chapra, *İktisadi Tehditler ve İslâm*, çev. Gülnihal Kafa, (İstanbul: İktisat Yayınları, 2018), 292.

⁴¹ Khan, *İslâm İktisadına Giriş*, 26.

ulaşılmasını somut hale getirmektedir. İnsan özgürlüğü, sosyal adalet, yaygın eğitim, ekonomik büyüme, tam istihdam gibi birçok hedefi epistemolojik olarak Kur'an ve sünnetten alan İslâm iktisadının, dini normların, hukuki yaptırımların, kurum ve kuruluşların referans alındığı bir dünya düzenini amaçlamakta olduğu tespiti⁴² bu noktada anlam kazanmaktadır.

2. ZEKÂT KURUMUNUN İSLÂM İKTİSADINDAKİ KONUMU

İslam iktisadı, sahip olduğu özellikler ve aksiyomlar üzerinden adalet ve refah temelli ekonomik bir düzen hedeflemektedir. Bu düzenin gerçekleşmesi için belirli mali araçlara sahip olmak durumunda olan İslam iktisadı bu araçlar içerisinde *zekât kurumuna* ayrı bir önem atfetmekte ve zekâtın tam anlamıyla işlevsel kılınmasıyla hedeflere ulaşabileceğini varsaymaktadır.

2.1. İslâm İktisadında Mali Araçlar ve Zekât

Ekonomik faaliyetleri yürütme veyahut da ekonomik hedeflere işlevsellik kazandırma belirli bir mali politikanın gerçekleştirilip sürdürülmesi ile mümkündür. İslâm ekonomisinin mali politika olarak bazı ekonomistlerce ifadesine bakıldığında; geleneksel maliye politikası ile aynı hedeflere sahip olduğu görülmektedir. Tam istihdamın sağlanması ve sürdürülmesi, üst düzey ekonomik büyümeye ulaşmak, fiyatları ve ücretleri istikrarlı bir seviyede tutmak gibi birçok hedefin İslâm iktisadındaki hedeflerle paralel bir seyir takip ettiği anlaşılmaktadır. İslâm'ın maliye politikası; İslâmi bir devletin diğer devlet düzenlerinden farklı olarak İslâm'ın öngördüğü ekonomik yapılanmayı temel olarak bir ideoloji ile hareket etmesi ve nötr olmaması görülmektedir.⁴³ İslâmi değerleri referans alan bir ekonomik sistem ve devlet yapılanması dünyevi ve uhrevi felahı beraber hedeflediğinden felsefi temel olarak da geleneksel ekonomik ve devlet yapılanmalarından ayrılmaktadır. İslâm ekonomisini temel alan bir kamu yapılanmasındaki mali politikanın dört temel hedefe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar; adalet ve eşitlik, sosyoekonomik ihtiyaçların karşılanması ve sosyoekonomik refaha ulaşılması, toplumun ekonomik

---

⁴² Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 9-94; Mehmet Asutay, "İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı", 122.

⁴³ Nihat Altuntepe, "İslâm Ekonomisinde Maliye Politikası -Teorik Bir Yaklaşım", *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 5/1(2019), 48.

kaynaklarının verimli kullanılması ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilip sürdürülmesi ve son olarak da toplumun kültürel ortamında iyileşmenin sağlanmasıdır.⁴⁴

İslâmi değerleri referans alan bir devlet yapılanması ve ekonomik sistemde çeşitli faaliyetlerden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Gönüllülük üzere bina edilen infak, tasadduk ve vakıf İslâm ekonomisinin bir ayağını oluştururken ribanın haram kılması ve ribadan kaçınma, hisbelik ve tekafül gibi kurumlarda bu sistemin diğer ayağını oluşturmaktadır. Ekonomik faaliyetler içerisinde büyük bir etkiye sahip olan diğer bir unsur ise hem mali hem de ibadet yönü olan “zekât” müessesidir.

İslâmi bir ekonomik yapılanmayı esas alan İslâm İktisadı ve iktisadi faaliyetleri yürütmek için ihtiyaç duyulan İslâm maliye politikası; belirli mali araçlara sahip olmak durumundadır. Geleneksel ekonominin sürdürülmesi için ihtiyaç duyulan mali araçların; vergi ve kamu harcamaları, İslâm ekonomisinin mali araçlarının ise vergi, kamu harcamaları ve zekâtın oluşturduğu ifade edilmektedir.⁴⁵ Hem İslâm ekonomisinin hem de geleneksel ekonominin mali araçları arasında vergi ve kamu harcamaları ortakken İslâm ekonomisi zekâtı da mali araçlara dâhil ederek geleneksel ekonomiden ayrıştığı görülmektedir.

Geleneksel ekonominin ve İslâm ekonomisinin ortak mali araçlarından biri olan vergi; kamu sektörü veya devletin kamudaki harcamaları ve giderleri karşılamak için vatandaşlardan cebren ve karşılıksız olarak aldığı ekonomik değeri ifade etmekte ve belirli bir kamu hizmetine bağlı olarak alınmadığından resim, harç gibi diğer mali yükümlülüklerden farklılaşmaktadır.⁴⁶ Verginin, kamu otoritesi için bir gelir olması ve kişiler için bir vatandaşlık görevi oluşturması hem hukuki hem siyasi hem de iktisadi açıdan önem atfedilmesine sebep olmuş ve bu da tarih boyunca bu mevzunun değişik şekillerde ele alınıp uygulanmasına zemin hazırlamıştır.

---

⁴⁴ Altuntepe, “İslâm Ekonomisinde Maliye Politikası -Teorik Bir Yaklaşım”, 48-49.

⁴⁵ Altuntepe, “İslâm Ekonomisinde Maliye Politikası -Teorik Bir Yaklaşım”, 49-50.

⁴⁶ M. Macit Kenanoğlu, “Vergi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 10 Mart 2022).

Kur'an'ı Kerim'de bir bütün halinde vergi ifadesi yer almamakla beraber vergi ifadesini kısmen karşılayan terimlere rastlamak mümkündür. Fey'⁴⁷, haraç⁴⁸, cizye⁴⁹, zekât⁵⁰ terimleri vergi yerine Kur'an'da yer almaktadır. Hadislerde ise Kur'an'da geçen bu ifadelere ek olarak *meks*⁵¹ vergisi yer almaktadır. Meksin; lügatte, “vergi tahsili, kesinti, gümrük resmi, bac...” gibi anlamlara geldiği, geniş anlamıyla; “hesap veya kesinti, vergi/resim” manalarına, dar anlamıyla ise bir devletin kendi bölgesel yerleşim yerlerine giren ticaret mallarından sınır gümrüklerinden rıhtımlardan, şehir kapılarından veya pazarlardan alınan duhuliye resimlerini ifade ettiği belirtilmektedir.⁵² Meksin aynı zamanda ticari metaların iç pazarda nihai satış noktasına gelinceye kadar kendisinden alınan vergi büyük bir meblağa tekabül etmesinden dolayı zamanla anlamı genişlediği, haksız kazancı çağrıştıran “zulüm, hıyanet” gibi farklı ifadelerle de çağrışım yapılmasına sebebiyet verdiği⁵³ ifade edilmektedir. Bu sebebe binaen Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in bu vergi türünü tenkit ettiği ve yasakladığı gelen rivayetlerden anlaşılmaktadır.⁵⁴

Kur'an'da vergi yerine kullanılan terimlerden biri olan *feyin*; mastar olarak geri dönmek, şekil değiştirmek manasında, isim olarak ise “gölge, öğleden sonraki gölge” anlamlarında kullanıldığı, terim olarak ise İslâm topraklarında yaşayan gayri müslim vatandaşlardan alınan cizye, haraç, öşür gibi vergi gelirlerini ifade ettiği⁵⁵ belirtilmektedir. İslâm iktisadının mali araçları arasında yer alan bir diğer vergi türünün de *haraç* olduğu bilinmektedir. Çoğu zaman cizye ile beraber kullanılan bu mali araç; Arapça harc kökünden “topraktan çıkan şey” anlamında olmakla beraber Arapça'ya Akkadça, Aramice veya Süryanice aracılığıyla Grekçeden geçtiği ile ilgili farklı görüşler dile getirilmektedir. İslâm fütuhatından önce Arapça'da kullanılan bu kelimeye; menkul ve gayrimenkul mallardan elde edilen ürün, kira, ücret gibi getirilerle beraber devlete ödenen vergi çeşitlerini de ifade eden farklı anlamlar yüklenmekte olduğu, zaman içinde daha

---

⁴⁷Kur'an-ı Kerim Meali, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,2009), el-Hasr, 59/ 6-7.

⁴⁸ et-Tevbe, 9/29.

⁴⁹ et-Tevbe, 9/29.

⁵⁰ et-Tevbe, 9/60.

⁵¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, (Müessesetü'r-Risale, 2001, Müsnedü's-Şamiyin”, 52 (No. 17354).

⁵² Cengiz Kallek, “Meks”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Mart 2022).

⁵³ Kallek, “Meks”.

⁵⁴Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 52 (No. 17354).

⁵⁵ Mustafa Fayda, “Fey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 12 Mart 2022).

çok vatandaşlardan alınan toprak vergisi manasındaki kullanımının yaygınlaştığı belirtilmektedir.⁵⁶ Mali araçlar içinde yer alan diğer bir vergi türü de *cizye* olarak ifade edilen vergi türüdür. “Kâfi gelmek, karşılığını ödemek” manasındaki ceza mastarından müştak olan bu ifadenin; İslâm literatüründe gayri müslim vatandaşlardan alınan vergiye ve bu vergi sebebiyle gayri müslim vatandaşların harbi olanlardan ayrı tutulup can ve mal güvenliklerinin sağlanmasına karşılık sayıldığı belirtilmektedir.⁵⁷ Müstakil kullanılışında daha çok “baş vergisi” olarak kullanılan bu vergi türünün; 630 yılında nazil olan (et-Tevbe, 9/29) ayetiyle İslâm topraklarında yaşamayı isteyip Müslüman olmayanlara mali mükellefiyet getirdiği⁵⁸ ifade edilmektedir.

İslâm iktisadında mali araçlar içerisinde yer alan diğer bir unsurda *kamu harcamalarıdır*. İslâm iktisadının belirlediği hedeflere ulaşmasında kamu harcamaları büyük bir öneme sahiptir. Devletin, bireysel harcamalar yanında kamu ihtiyaçlarını da karşılamak için yapmış olduğu parasal harcamaları ifade eden kamu harcamalarının, farklı ölçütler doğrultusunda dar ve geniş anlamlara sahip olduğu görülmekte; dar anlamında devletin tüm harcamaları söz konusu iken geniş anlamında ise devletin bazı vergilere muafiyet getirmesi, vergi istisnası ve amortismanlar gibi giderlerin ön plana çıktığı görülmektedir.⁵⁹

İslâm iktisadının belirlediği mali araçlar içerisinde büyük bir bölüme sahip olanın *zekât müessesesi olduğu*⁶⁰ kabul görmektedir. Gelirin dağılımında ihtiyaç sahiplerine haklarının verilmemesi ve kaynakların bölüşümünde bu kesimin bölüşümden pay alamaması nedeniyle ortaya çıkan kısmi yoksulluğun giderilmesinde büyük bir etkiye sahip olan zekât müessesesinin aynı zamanda *sosyal adaletin* tesisinde etkin bir güce sahip olduğu⁶¹ ifade edilmektedir. Mali ve iktisadi yönü ağır basan bu ibadetin yoksulluğu nispi olarak azaltmasının yanında ekonomik büyüme, istihdam, yatırım gibi

---

⁵⁶ Cengiz Kallek, “Haraç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 13 Mart 2022).

⁵⁷ Mehmet Erkal, “Cizye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Mart 2022).

⁵⁸ Erkal, “Cizye”.

⁵⁹ Cihan Yüksel, Mersin Üniversitesi Kamu Maliyesi Özet Ders Notları, (Erişim 03.02.2022), <http://www.cihanyuksel.org>.

⁶⁰ Altuntepe, “İslâm Ekonomisinde Maliye Politikası -Teorik Bir Yaklaşım”, 50; Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 106.

⁶¹ Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 112.

makroekonomi açıdan da büyük hedeflere sahip olduğu ve bunları gerçekleştirmekte de etkin olduğunu ifade etmek mümkündür.

2.2. Zekâtın Lugat ve Istılâh Mânâsı

İslâm Dininin farz ibadetler arasında saydığı ve üzerinde ehemmiyetle durduğu mali bir ibadet olan zekât; sözlükte “artma, arıtma, övgü ve bereket” anlamlarına gelmektedir. Etimolojik olarak z-k-y kökünden müştak olan zekât aynı zamanda “iyi, düzgün, verimli ve uygun olmak” anlamlarına da tekabül etmektedir.⁶² Temizlenme, arınma manalarıyla beraber bereket ve çoğalma anlamlarını da karşılayan zekât her iki durumda da mükellef olan kişinin lehine bir sonuç doğurmaktadır. Malın temizlenerek artması ve bereketlenmesi zekât kelimesine verilen anlamların mefhumudur. Malı büyütüp bereketlendirmesinden dolayı zekât isminin verilmesi bu kelimenin manalarıyla da örtüşmektedir. Cahiliye döneminde de zekât kelimesinin bu manalarda kullanıldığını ifade eden araştırmalar mevcuttur. Cahiliye dönemindeki kelimeler üzerine araştırma yapan bazı dil bilimci ve âlimler, *çoğaltmak ve artmak* ve *çokluk, artma* gibi anlamların zekât kelimesine verildiğini teyit etmekte ve cahiliye döneminde de bazı zekâta benzer uygulamalarının olduğunu ifade etmektedirler.⁶³

Zekâtın istılâhî ve fikhî olarak birçok tanımı yapılmakta olup bu tanımlardan birkaçı şu şekildedir: “Zekât; belli olan bir mal varlığının belirlenen bir miktarını belirlenen yerlere verilmesiyle gerçekleştirilen bir ibadettir.”⁶⁴ Belirlenen malların belirlenen yerlere verilmesini esas alan bu tanım zekâtın genel itibarıyla en bariz özelliklerini ihtiva etmektedir. Nasslarda belirlenen malların nisap miktarına ulaşması neticesinde yine nasslarda belirlenen yerlere verilmesini salık veren bu tanım; zekâtın keyfî uygulamalarla değişime uğramayacağına da işaret etmektedir.

---

⁶² Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li'talilî'l-Muhtâr*, thk:Mustafa Baycu (İstanbul: Ravza Yayınları, tar. y.) 1/153; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc* çev. Soner Duman, (İstanbul: Miraç Yayınları, 2010), 5/2; Halit Boz, “Kur'an'da Sosyal İşlev Açısından Zekât”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/1 (2015), 361.

⁶³ Boz, “Kur'an'da Sosyal İşlev Açısından Zekât”, 361.

⁶⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr li'talilî'l-Muhtâr* 1/153, Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/2; Ömer Nasuhi Bilmen, “Büyük İslâm İlmihali”, (Ankara: Akçağ Yayınları, tar. y.), 313-314; Yunus Vehbi Yavuz, “İslâm'da Zekât Müessesesi”, (Bursa: Feyiz Yayınları,2008), 61.

Müslümanların ibadet hayatında büyük bir öneme sahip olan zekât ibadetinin ıstılahtaki bir diğer tanımında ise; belirlenen bir mal varlığına malik olan mükellefin bu maldan belirlenen bir kısmının Kur'an'da belirlenen yerlere sarf edilmesi⁶⁵ olarak ifadesine yer verilmiştir. Belirlenen bu payın maldan çıkarılmasına da aynı şekilde “zekât” denmekte olduğu ifade edilmektedir.⁶⁶

Genel olarak İslâm hukukçularının üzerinde ittifak ettiği bu tanımda yer alan bazı ifadelerin açılımında ise belirlenen mallardan kasıt; şer'an belirlenen ve nisaba ulaşan mallar, belirlenen bir kısmı ise sahip olunan malın cinsine göre verilen miktar, belirlenen yerlerden kasıt ise yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda çalışanlar ve yolda kalmışlar⁶⁷ olarak belirlendiği anlaşılmaktadır.

Zekât ve sadaka kavramlarının mana olarak eşdeğer görüldüğü bazı tanımlar da mevcuttur. Sadaka, kelime olarak *doğruluk, gerçek olmak*⁶⁸ manalarına, kavram olarak ise *ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu yardımlar ve bu kapsamda verilen para ve eşya yardımları*⁶⁹ manalarına geldiği ifade edilmektedir. Fakihlerin nasslarda geçen “zekât” kullanımlarını dikkate alarak oluşturdukları sadaka tanımlarından birin de zekâtı; İslâm'ın beş farzından biri olarak gördükleri ve nasslarda da en çok bu manada kullanıldığını ifade ettikleri ve zekâtı sadaka tanımının içinde bir yerde konumlandıkları anlaşılmaktadır.⁷⁰ Zekât ve sadaka kavramlarının anlamlarından yola çıkarak temizlenme, arınma ve bereketlenmenin ancak “Allah'ın farz kıldığı bu mali ibadeti doğrulayıp O'na bu noktada itaat ederek ve de bu ibadete sadık kalarak” gerçekleşebileceğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Zekât kavramına sadaka manasının verilmesinin bir başka sebebinin de kulun kulluktaki sadakatine ve Allah' a itaatine işaret etmesi olduğunu ifade eden görüşlerde mevcuttur.

---

⁶⁵ Mehmet Erkal, “Zekât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 30 Mart 2022).

⁶⁶ Erkal, “Zekât”.

⁶⁷ et-Tevbe, 9/60.

⁶⁸ Ali Duman, “Sadaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 30 Mart 2022); Mustafa Öztürk, “Sadaka” Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi -Semantik Bir Tahlil Denemesi-”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13(Nisan 2001), 460.

⁶⁹ Duman, “Sadaka”; Öztürk, “Sadaka” Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi-Semantik Bir Tahlil Denemesi-” 463.

⁷⁰ Duman, “Sadaka”.

Zekât kelimesinin sözlük ve terim anlamları beraber düşünüldüğünde zekâti; dinen mükellef sayılan kişinin malındaki temizliği ve bereketi sağlama için o mal üzerinde hakkı bulunan belirli bir kesime malının belirli bir kısmını vererek gerçekleştirdiği mali bir ibadet olarak tanımlamak mümkündür.

2.3. Zekâtın Mahiyeti, Teşri Süreci ve Farziyetinin Delilleri

İslâm dini, toplum yaşantısında ahlaki normlar belirleyerek daima iyiliği teşvik etmektedir. Özellikle imkânlar nispetinde ihtiyaç sahibi kişilerin ihtiyaçlarını giderme, onlara maddi menfaat sağlama ve hayatlarını idame ettirecek kadar tasaddukta bulunmayı tavsiye etmektedir. Kuran’da ve hadislerde muhtaç olanların ihtiyaçlarını karşılıksız gidermeyi salık veren birçok tavsiye ve emir bulunmaktadır. Bu tavsiye ve emirler içinde birbirine anlam olarak yakın kavramlar bulunmaktadır. Maddi, manevi ve her türlü iyiliği geniş manada ele alan ve sadaka verme manasında tasadduk⁷¹, her türlü harcamayı ifade etmekle beraber daha çok gönüllü olarak yoksul kesime harcama yapmayı ifade eden *infak*⁷², ihtiyaç sahiplerine yardım amaçlı geçici bir süreliğine kendi menfaatinden feragat edip başkasının menfaatini öncelemeyi ve öncelemeyi de karşı tarafa borç vererek gerçekleştirmeyi ifade eden *karz-ı hasen*, her türlü iyilik, ihsan, doğruluk ve itaat anlamında *birr*⁷³ ve *başka* bir mü’min kardeşinin ihtiyacını kendi ihtiyacına tercih etme ve özveride bulunmayı ifade eden *îsar*⁷⁴ bu yakın anlamlı kavramlardan birkaçıdır. Zekât ise bu kavramlara ihtiyaç sahibi kimselere yardım ve Allah rızasını kazanmak için mali bir ibadeti ifa etme yönüyle benzese de Şar’i tarafından kesin bir emirle mükellef tutulup sorumluluk yüklenme yönüyle diğer mali iyiliklerden anlam ve yaptırım uygulama olarak ayrılmaktadır. Nasslarda tavsiye edilen mali yardımların geneli gönüllülük üzerine inşa edilirken zekâta ise mali bir zorunluluk ve yaptırım söz konusu olmaktadır. Kişinin bireysel tasarrufuna bırakılmayan zekât ibadeti, devlet eliyle alınması yönüyle dünyevi olarak bir yaptırımın olduğunu göstermekte ve aynı şekilde ayet ve hadislerde de vermeyen kişinin ağır bir dille tenkit edilip uyarılması da uhrevi yönden bir sorumluluk ve yaptırımın olduğunu göstermektedir.

---

⁷¹ Duman, “Sadaka”.

⁷² Mustafa Çağırıcı, “İnfak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 30 Mart 2022).

⁷³ Ali Toksarı, “Birr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (1 Nisan 2022).

⁷⁴ Mustafa Çağırıcı, “İsar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (1 Nisan 2022).

Müslümanların hem ibadet hem de ekonomik hayatında büyük bir öneme sahip olan zekât; Müslümanların sahip olduğu servetin fazlalığından ve tarımsal gelirlerinden alınan mecburi bir finansal vergi olmasını da ifade etmektedir.⁷⁵ Zekâtın devlet eliyle alınıp nasslarda belirlenen yerlere sarf edilmesine binaen zekât ile ilgili yapılan bazı yorumların zekâtın vergiye benzediği yönünde olmaktadır. Zekâtın zorunlu bir vergi mi yoksa mali bir ibadet mi olduğu konusunda tartışmaların yaşandığını görmek mümkündür. Bu tartışmayı yapanların farklı nazariyelerden “zekât” kavramına yaklaştıkları ve değerlendirdikleri görülmekte olup gayri müslimlerden alınmaması *ibadet* yönünün; namaz, hac, oruç gibi ferdi ibadetlerin hatta sadaka ve infak gibi finansal yönü ağır basan ibadetlerin devlet kontrolünde olmayıp kişinin insiyatifine bırakılması *vergi* yönünün ağır bastığı iddialarını gündeme getirmektedir.⁷⁶ Zekâtın devlet eliyle alınıp yine devlet eliyle belirlenen kalemlere sarf edilmesi bunu gerçekleştirecek bir devletin varlığını gerektirmektedir; ancak bu tarz bir devlet yapılanmasında zekâtın ibadet ve vergi özelliklerinin iç içe olabileceği düşünülmektedir.⁷⁷

Zekâtın sadece vergi yönü dikkate alındığında devletin bunu kaldırma yetkisinin olmadığı ve bazı kesimlerin bundan muaf tutulmasının söz konusu olamayacağı, aynı şekilde devletin bulunmadığı ya da Müslüman bir devlet sultanı altında yaşamayanın da zekâtle mükellef olması zekâtın; ibadet yönünün ağır basmasıyla beraber vergi işlevini de barındıran bir yapısının olduğu yorumlarını haklı çıkarmaktadır.⁷⁸

Zekât ibadetinin mali boyutunun toplumdaki ihtiyaç sahibi kişilerin ekonomik gereksinimlerini karşılayarak ekonomik temelli bazı toplumsal problemlerin aşılmasında etkin güce sahip olması ve din temelli bir sosyal güvenlik oluşturması; bu ibadetin neden farz kılındığının akli gerekçelerinden birisi olarak gösterilmekte ve verilen mallara karşı yapılan şükürün bir ifadesi olarak da düşünülebileceğini akla getirdiği⁷⁹ ifade edilmektedir. Hanefilerden Kâsânî (öl. 587-1191)’den aktarılan yorumda, zekâtın farz kılınmasının akli gerekçesinin “*mal nimetinin bir şükürü olması için*”⁸⁰ olduğu ifade edilmekle beraber nasıl

---

⁷⁵ Khan, *İslâm İktisadına Giriş*, 89-90.

⁷⁶ Nasi Aslan - Hasan Kayapınar, “Mali Hukuk (Zekât)”, *“İslâm Hukuku El Kitabı”*, ed. Talip Türcan, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 552.

⁷⁷ Aslan - Kayapınar, “Mali Hukuk (Zekât)”, *“İslâm Hukuku El Kitabı”*, 552.

⁷⁸ Aslan - Kayapınar, “Mali Hukuk (Zekât)”, *“İslâm Hukuku El Kitabı”*, 552.

⁷⁹ Yavuz, *“İslâm’da Zekât Müessesesi”*, 64.

⁸⁰ Yavuz, *“İslâm’da Zekât Müessesesi”*, 64.

ki öğlen vaktinin girişi öğlen namazı için bir sebepse *nisaba ulaşan malın da zekât için*⁸¹ bir sebep olduğu dile getirilmektedir.

Sosyal adaletin tesisi ve temini için etkin bir güce sahip olan zekât ibadetinin ne zaman farz kılındığı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler üç gurupta toplanmakta olup ilki Mekke döneminde, ikincisi Medine’de hicretin ikinci yılında, son görüş ise Medine’de hicretin dokuzuncu yılında zekâtın farz kılındığıdır. Zekâtın Mekke döneminde farz kılındığını düşünenlerin ortaya koymuş olduğu deliller içerisinde en dikkat çekeni Mü’minûn Sûresinde müminlerin özellikleri zikredilirken “*Zekâtı verirler.*”⁸² ifadesinin kullanılmasıdır. Mekki bir sure olan Mü’minûn Sûresindeki bu ifadeyi delil gösterenler; ayetin tefsirini yaparken buradaki ifadeyi “*farz olan zekât*” olarak tefsir ettikleri anlaşılmaktadır. Ebü’l-Fidâ İbn Kesîr (öl. 774/1373) de bu bağlamda ilgili ayeti yorumlarken zekâtın asıl hükmünün Mekke’de farz kılındığını fakat nisap miktarı, verilen yerler, toplanma şekli gibi tafsilat içeren hükümlerin Medine de farz kılındığını ifade ederek bu görüşünü temellendirmektedir. İbn Kesîr; bu görüşü için yine Mekki bir sure olan En’âm, Suresindeki “*Hasad günü de hakkını verin.*”⁸³ ayetini de delil göstererek zekâtın *asıl* hükmünün Mekke döneminde farz kılındığını teyit etmektedir.

Alimlerin çoğunluğuna göre ise zekât, Medine’de hicretin ikinci yılı Ramazan orucundan hemen önce farz kılınmıştır.⁸⁴ Bu görüşte olanların gerekçe olarak sundukları delillere bakıldığında ise şu ayrıntılar göze çarpmaktadır; orucun farziyyetini bildiren ayetin⁸⁵ Medine’ de farz kılındığıyla ilgili olarak âlimler arasında herhangi bir ihtilafın olmaması, Said bin Ubede’den rivayet edilen zekât farz kılınmadan önce Rasulullah’ın onlara fitır sadakasını emrettiği, zekât farz kılındıktan sonra ise fitırın ne emredildiği ne de

---

⁸¹ **Ebü’l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî el-Vefâî el-Mısırî eş-**

Şürünbülâlî, *Nûrû’l-Îzâh*, çev. Hüsamedddin Vanhoğlu vd.(İstanbul: Yasin Yayinevi, 2013), 603.

⁸² el-Mü’minûn 23/4.

⁸³ el- 6/141.

⁸⁴ Ali Muhammed Sallâbî, *Siyer’i Nebî*, çev. Mustafa Kasadar vd. (İstanbul: Ravza Yayınları, 2015), 695; Şürünbülâlî, *Nûrû’l-Îzâh*, 596.

⁸⁵ el-Bakara, 2/187.

emredilmediği buna rağmen onların fitır vermeye devam ettiği yönünde gelen hadisin mefhumu ile ilgili yapılan tespitlerdir.⁸⁶

Zekât ibadetinin teşri süreciyle ortaya konan düşüncelerin bir diğeri de zekâtın hicretin dokuzuncu yılda farz kılınmış olmasıdır. Bu görüşte olanlardan biri olan İzzeddin İbnü'l-Esir(öl. 633/1233) zekâtın farz kılınmasının hicretin dokuzuncu yılına denk geldiğini ifade etmekte ve bu yılda Rasulullah'ın zekât toplamları için bazı kişilere görev verdiğini ve onları bu görevi icra etmeleri için belirli bölgelere gönderdiğini belirtmektedir.⁸⁷ Bu görüşü desteklemeyen el-Askalânî (öl. 825/1449) ise, bunu o dönemdeki hadislerle çelişkili bulup Ebu Süfyan'ın da Bizans kralı Hereklyus ile görüşmesindeki tarihin hicretin yedinci yılına tekabül ettiği halde “Rasulullah, bize zekâtı emrediyor.” ifadesinin kullanımına dikkat çekerek zekâtın hicretin dokuzuncu yılından önceki bir zamanda farz kılındığına işaret etmektedir.⁸⁸ Tüm bu görüşlerin zekâtın teşri süreci hakkında zihinlerde soru işareti bırakabileceğini düşünen âlimlerinden Ebu Abdurrahman Abdullah bin Abdurrahman Temimi (öl. 255/869) ise bunları mecz ederek ara bir formül geliştirmekte ve zekâtın teşri sürecinin üç aşamada gerçekleştiğini savunmaktadır. İlk aşamanın Mekke'de herhangi bir tafsilat ve sınırlama olmaksızın mutlak anlamda zekâtın farz kılınarak gerçekleştiğini dile getiren Temimi, ikinci aşamanın ise Medine'de hicretin ikinci yılında zekât verilen mallar ve nisap miktarları gibi tafsilatlı hükümlerin belirlenerek teşri sürecinin devam etmekte olduğunu ifade etmektedir. Temimi, üçüncü ve son aşama olarak da Rasulullah'ın civar kabilelere zekât gelirlerini toplamak için zekât memurlarını gönderdiğini ve bu sürecin hicretin dokuzuncu yılına tekabül ederek teşri sürecinin tamamlandığını belirtmektedir.⁸⁹ Zekâtın teşri süreci üzerinde genel itibariyle ittifak edilen tarihin Medine'de hicretin ikinci yılı olmasına karşın farklı görüşlerin de olması; zekât emrinin tedrici bir şekilde tamamlanmış olması ve bu konuda gelen rivayetlerin farklı olmasıyla bağlantılı gözükmektedir.

---

⁸⁶ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, (Riyad: Mektebetü'l-Mülk Fehdî li'l-Neşr, 2001), 3/309-310.

⁸⁷ İbnü'l Esîr, Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil Fit'tarih*, (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1997), 2/156.

⁸⁸ Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 3/309-310.

⁸⁹ Temimî, Ebu Abdurrahman Abdullah bin Abdurrahman, *Tavdîhu'l-ahkâm min buluğî'l-merâm*, (Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2003), 3/289; Soner Duman, “Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefa'i Raşidin Döneminde Zekât”, *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Mart 2018), 1.

Mali bir ibadet olan zekâtın farz kılındığının delilleri Kitap, Sünnet ve icmâ'dır. Sosyoekonomik yönü ağır basan zekât ibadeti Kuran'da namazla beraber 28 yerde zikredilmekte ve altı yerde de "Namazı kılın; zekâtı verin."⁹⁰ emir kipiyle gelmektedir.⁹¹ Zekâtın farziyyetine Kur'an'dan delil getirenlerin bu altı ayetle beraber; "Namazı kılın; zekâtı verin."⁹², "Müminlerin mallarından zekât al ki; onları temizleyip mallarını çoğaltasın."⁹³, "Hasat günü hakkını ödeyin."⁹⁴ bu üç ayeti de zikrettikleri⁹⁵ görülmektedir.

Kuran'da hükmü net bir şekilde ortaya konan zekât ibadetinin farz kılındığının delillerinden biri de sünnettir. Tevatür derecesinde gelen birçok hadiste zekâtın farz kılındığını bildiren ifadeleri görmek mümkündür. Bu hadisler içerisinde en yaygın olarak bilinen ise İbn Ömer'den rivayet olunan şu hadistir: "İslâm beş temel üzere kurulmuştur; Allah'tan başka bir ilah bulunmadığına ve Muhammed (s.a.v.)'in Allah'ın elçisi olduğuna inanmak, namaz kılmak, zekâtı vermek, hac yapmak ve Ramazan orucunu tutmak."⁹⁶

Zekât ibadetinin sünnetteki delillerden biri de İbn-i Abbas'dan rivayet edilen ve Hz. Peygamber'in Muaz Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken O'na verdiği şu talimatta olduğu görülmektedir: "Onlara bildir ki; Allah onlara zekâtı farz kılmıştır. Zekât zenginlerden alınıp fakirlere verilir."⁹⁷

İslâm Hukukunda asli deliller sıralamasında üçüncü sırada yer alan *icmâ da* zekâtın Müslümanlara farz kılındığının delilleri arasında zikredilmektedir. Bütün müçtehitler zekâtın farz kılındığı hususunda ittifak halinde olup bu konuda aykırı görüş beyan edenin olmadığı bilinmektedir. Zekâtın Kur'an ve Sünnette muhkem bir emirle geliyor olması hükmünün kesinliğine delalet ettiği ve bu hükmün inkârının küfre işaret etmekte olduğuna dair ulema arasında ittifak olduğu görülmektedir. Sahabelerinde zekât vermeyenlerle savaşılmaması gerektiği hususunda ittifak ettiği bilinmekte olup İslâm ülkesinde bu farziyyeti yerine getirmekten kaçınan kişilere *mürted* hükmünün

---

⁹⁰ el-Bakara, 2/43; en-Nisâ, 4/77, 83, 110; en-Nûr, 24/52; el-Müzzemmil, 73/20.

⁹¹ Yunus Vehbi Yavuz, "İslâm'da Zekât Müessesesi", 62.

⁹² el-Bakara, 2/110.

⁹³ et-Tevbe, 9/103.

⁹⁴ el-En'âm, 6/141.

⁹⁵ Vehbe Zuhaylî, "İslâm Fıkhi Ansiklopedisi (Zekât)", İstanbul: Risale Yayınevi, 1994), 3.Cilt, 250.

⁹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Câmi'u's-Şaîh*. thk. Mustafa Dibilbeğa, (Beyrut: Daru'l İbn Kesir, 1987), "el-iman", 1(NO. 8).

⁹⁷ Buhârî, "Zekât", 638(NO.1496).

uygulanacağına dair hükümlerin de mevcut olduğu bilinmektedir. Bu farziyyetin hükmünden bihaber olanın mazur sayılacağı, haberdar olduğu halde inkâr edenin veyahut yerine getirmekten kaçınan kişinin üç kez tevbeye çağrılacağı, tevbe ettiği takdirde cezalandırmaktan kurtulacağı, etmediğinde de mürted olarak görülüp ölümle cezalandırılacağına dair tafsilatlı hükümlerin bazı kaynaklarda yer aldığı görülmektedir.⁹⁸ Gerek sahabenin gerekse ulemanın bu noktadaki tavrının bu kadar net olmasının altında yatan gerekçeyi; bu ibadetin muhkem bir emirle nasslarda gelmesi ve tüm müçtehitlerin bu ibadetin farziyyeti konusunda icma etmesi olarak görmek mümkündür

Müslümanların dünyevi ve uhrevi arınmalarına vesile olan zekât ibadetinin hem Hz. Peygamber hem de Hulefâ-yi Râşidîn dönemindeki uygulamalarına bakıldığında bu emrin hassasiyetle yerine getirildiği ve bu emrin ifasından kaçınanlara devletin bir yaptırım uygulayarak karşılık verdiği görülmektedir.

2.4. Zekâtın Tarihsel Uygulamaları

Mali, sosyal ve ibadet yönü bulunan zekât, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren gerek Hz. Peygamber ve gerekse sahabeler tarafından emredildiği şekliyle uygulanmış ve sonraki süreçlerde yaşayan Müslümanlarda aynı hassasiyetle bu ibadeti asli şekliyle yerine getirip devam ettirmeye çalışmışlardır. Zekâtın teşri sürecinin üç aşamada gerçekleştiği; ilkinin Mekke, ikincisinin hicretin ikinci yılında Medine'de, üçüncüsünün ise hicretin dokuzuncu yılına tekabül eden süreçte Medine' de olduğu yukarıda ifade edilmişti. Vahyin inişiyle beraber Mekke için yeni bir dönemin başladığını ve toplumun sosyal, hukuki, mali, kültürel gibi birçok noktada değişime uğradığını ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Fakirlik olgusunun tüm tarih boyunca insanlığın başlıca problemlerinden biri olduğu bilinmekte ve her toplumun kendi içinde bu sorunu çözebilmek için farklı alternatifler üzerinde durduğu ve çözümler ürettiği görülmektedir. Diğer semavi dinlerin de bu noktada çözüm önerileri olduğu ifade edilmekle beraber bu sorunu çözenin emir kisvesine bürünmeden sadece tavsiye ve teşvik düzeyinde kaldığı ve herhangi bir devlet yaptırımının olmadığı⁹⁹ belirtilmektedir. Mekke döneminde de fakirlerin var olduğu; ilk vahiy indiğinde Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'i teskin ederken "Sen şüphesiz ki fakirlere

---

⁹⁸ Zuhaylî, "İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi (Zekât)", 250.

⁹⁹ Ünal Kılıç, "Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması", *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*: 22., koordinatör. Abdullah Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 45-64.

yardım eder, akrabaya sahip çıkarsın.” ifadelerini kullanmasından anlaşılmaktadır. Yine Hz. Peygamber’in risâlet öncesi yoksul kesimi koruyup gözettiği onlara iyiliklerde bulunduğu ve fakirlik probleminin kısmen de olsa çözmeye çabaladığı yine bu ifadelerden anlaşılmaktadır. Risâlet sonrası süreçte ise bu yardımların din kaynaklı olduğu vahyin bu noktada sadece peygambere değil aynı zamanda vahye iman etmiş insanlara da mükellefiyet getirdiği ilgili nasslara¹⁰⁰ bakıldığında anlaşılmaktadır. Yardımseverliğin, mali fedakârlığın, yetime kol kanat germenin, yoksul kesimi koruyup gözetmenin, ihtiyacı için dilenen kişinin hor ve hakir görülmemesi gerektiğinin üzerinde özellikle duran vahyin; inanan topluma yönlendirme yapıp toplum gerçeklerinden biri olan *fakirlik* problemini manevi bir motivasyonla çözmeye çalıştığı ve de bu süreçte zekât konusunda herhangi bir had belirtmeksizin tedrici bir şekilde zekâtın Müslümanların hayatlarına yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Mekke döneminde nazil olan ayetlerde özellikle müminlerin sadaka konusunda teşvik edildiği ve bu iyiliği yerine getirenlerin büyük ecirler kazanacağı belirtilmekte ve bu konuda duyarlılık oluşturulmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Mekkî surelerin ahlâkî önerme ve tavsiyelerinde özellikle bu konunun işlenmesinde *zekât* gibi mali yönü ağır basan bir ibadetle mükellef tutulmadan önce bir altyapının oluşturulması gibi bir saikin etken olduğu anlaşılmaktadır. İlgili nasslardan birkaçını zikretmek konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

“Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar. Ufacık bir yardıma bile engel olurlar.”¹⁰¹

Mâ’ûn Sûresi, genel itibariyle inanç ve ahlak arasındaki bağın öneminden bahsetmekte, özellikle inançsız insanların ya da ibadetlerinde gevşeklikle beraber ahlâkî noktada zaaf içerisinde olanların durumlarını ağır bir dille tenkit etmekte ve de inançlı olanların bazı noktalarda özellikle hassas olmaları gerektiğinden bahsetmektedir. Özellikle *mâ’ûn* kelimesini yorumlayan bazı müfessirlerin bu kelimedenden kastedilenin “zekât” olduğuna dair yorumlarının bulunduğu ve Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer’in de *mâ’ûn* kelimesini

---

¹⁰⁰ el-Müddesir, 74/38-46, el-Kalem, 68/19-33, el-Hâkka, 69/30-34.

¹⁰¹ el-Maûn, 107/1-7.

zekât olarak değerlendirdikleri aktarılmaktadır.¹⁰² Muhammed b. Cerîr Taberî (öl. 310/923), İbn Abbas'tan gelen bir rivayette de burada kastedilenin *insanların günlük hayatta birbirlerine ödünç alıp verdikleri maddeler* olduğunu belirtmektedir.¹⁰³ Maun kelimesine *hayır* olarak daha geniş bir çerçevede yapılan yorumlara da rastlanmaktadır.¹⁰⁴

Yardım yapmanın değerli bir davranış biçimi olduğunu vurgulayan bir diğer ayette Fecr Sûresi'nde geçmektedir: “Hayır hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz. Birbirinizi yoksulu yedirmeye teşvik etmiyorsunuz.”¹⁰⁵ Yetimlerin Allah'ın bahşettiği onca nimetler üzerinde hakkı olduğunu ve bu hakkın onlara verilmesi gerektiğini, yoksullarında aynı şekilde ikram ve nimetlerden alıkonmamasını belirten ayetler bu sorumluluktan kaçanları eleştirmekte, toplumsal dayanışmanın ve yardımlaşmanın önemine de aynı zamanda vurgu yapmaktadır. Toplumun belirli bir kesiminin gelir dağılımında yeterince pay alamaması ve hassaten de gayri ihtiyari olarak ölüm, yaş küçüklüğü, hastalık gibi sebeplerden dolayı bu paydan mahrum kalanların her halükârda gözetilmesini tavsiye eden ayetlerin¹⁰⁶, İslâm toplumunda bir duyarlılık oluşturup fakirlik ve yoksulluk gibi ekonomik problemlerin aşılmasını arzuladığını ve ekonomik problemleri en aza indirmeyi hedeflediğini ifade etmek mümkündür.

Mekkî surelerin zekâtın teşri sürecinde ilk basamağı oluşturduğu ve bu ayetlerin emir kipinden ziyade “haber” siygasında gelerek tavsiye ve teşvik niteliği taşıdığı ve bazen de sadaka verilmesinin bazı ayetlerde “emir” formatında geldiği belirtilmektedir.¹⁰⁷ Yine bu ayetlerin verilen zekât veyahut sadaka miktarında herhangi bir miktar belirtmeyip bu miktarı ilk Müslümanların irade ve tercihlerine bıraktığı göze çarpmakta olduğu¹⁰⁸ ifade edilmektedir. Bu konuda Mekke'de nazil olan Kur'ân ayetlerinin yoksulu korumayı hak kabul ettiği ve bu teşviki ve kıyamet gününde Allah'ın gazabına ve azabına sebep olacağı, terk etmeyi Allah'ı inkâr etmekle eşdeğer tuttuğu yorumları da yapılmakta¹⁰⁹ ve bu

---

¹⁰² Kamil Yaşaroğlu, “Maun Suresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 10 Nisan 2022).

¹⁰³ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-.*Câmi 'u'l-beyân ve Târîhu'l-ümem ve'l-mülük.*, thk: Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî, (Kahire, Dar'u Hicr li't-Tıba'a ve'n-Neşr, 2001); Yaşaroğlu, “Maun Suresi”.

¹⁰⁴ Kur'ân Yolu (Erişim 4 Ocak 2023), el- Maûn 107/7.

¹⁰⁵ el-Fecr, 89/17-18.

¹⁰⁶ el-Kalem, 68/19-33; el-Hâkka, 69/25-34.

¹⁰⁷ Kılıç, “Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması”, 45.

¹⁰⁸ Kılıç, “Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması”, 45.

¹⁰⁹ Sallabî, *Siyer-i Nebî*, 696-697.

konuda ilgili ayet¹¹⁰ delil gösterilmektedir. Yine bu dönemde ahlak ve inanç ilkelerine ağırlık verildiği ve birçok emir ve nehyin kesin bir dille belirtildiği ve devlet müeyyidesi ile de desteklendiği Medine dönemine hazırlık yapıldığı anlaşılmaktadır.

Müslümanların Medine'ye hicretinin sonrasında nazil olan ayetlerde ise “zekât”ın emir formatında gelip hadlerle belirlendiği ve Müslümanların mükellef tutulduğu anlaşılmaktadır. Müslümanların artık küçük dağınık topluluklardan ziyade büyük bir siyasi güç oluşturduğu bu dönemde zekât mükellefiyeti gerektiren durumlar, sarf edilecek kalemler, nisap miktarları gibi bu ibadetin belli başlı şart ve rükünlerinin naslar doğrultusunda ortaya konduğu ifade edilmektedir.¹¹¹ Zekâtın tam anlamıyla farz kılındığına delil olarak gösterilen ayetlerden biri olan ve aynı zamanda bu emrin ifasındaki sarf yerlerini belirten ayet cizye ve zekât hükümlerinin işlendiği Tevbe Sûresi'ndeki şu ayettir;

“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah için çalışanlar ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur.”¹¹²

Bu ayetin sibakında gelen 58-59. ayetler; aç gözlülükleri ve tamahkârlıkları sebebiyle Hz. Peygamber'in zekât gelirlerini gelişigüzel harcadığını düşünen ve adaletini sorgulayıp serzenişte bulunan münafık tiplere cevap mahiyetinde indirildiği ve de Hz. Peygamber'in bu zekât gelirlerini gelişigüzel dağıtmadığı ve bu emirle mükellef olan diğer Müslümanların zekâtı kimlere vermeleri gerektiği anlatılmaktadır.¹¹³

Medine döneminde “zekât” ibadetinin teşri sürecinin tamamlandığı ve Müslümanlara bu emrin ifasının nasıl olacağı ile ilgili bilgilerin verildiği bilinmekte olup bu husus, ilgili ayetler doğrultusunda ortaya konmaktadır.¹¹⁴ Yine zekâtın tafsilatlı bir şekilde hadislerde de yer aldığını söylemek mümkündür. Mekke ile başlayan zekâtın teşri süreci Medine ile devam etmiş ve hicretin dokuzuncu yılında bu süreç Hz. Peygamber'in zekât memurlarını civar bölgelere zekâtı toplamak için göndermesiyle son bulmuştur. Hz. Peygamber'in

---

¹¹⁰ el-Hâkka, 69/30-34.

¹¹¹ Şehmus Demir, “Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2007), 20; Sallabî, *Siyer-i Nebî*, 697.

¹¹² et-Tevbe, 9/60.

¹¹³ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 1/530.

¹¹⁴ et-Tevbe, 9/ 5-138; el-Bakara, 2/110.

zekâtın dağıtılmasında, zaman ve miktarının belirlenmesinde, zekât mükellefi olan kişilerin tespitinde, zekât amillerinin görevlendirilmesinde ve zekâtla ilgili meselelerde birçok düzenlemesinin olduğu hadis mecmualarında zikredilmektedir. Sadece Buhari'nin "Sahih" inde bile zekâtla ilgili 172 adet hadis rivayet edilmektedir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonraki süreçte de Hz. Peygamberin "zekât" konusundaki hassasiyeti diğer halifeler tarafından titizlikle yerine getirilmiş ve Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi ilk halifeden itibaren devlet eliyle bu verginin alınması sağlanmıştır.

Zekât; hem ibadet hem vergi hem siyasi hem de ekonomik yönü olan bir uygulamadır. Zekâtın itaat yönünün bulunduğu da ifade etmek mümkündür. Dağınık şekilde devlet otoritesi olmadan yaşamaya alışkın olan Arap kabileleri; zekâtın farz kılınmasından sonra zekâtı vergi kapsamında ödemiş ve bu durumları itaat olarak değerlendirilmiştir. Zekâtın ilk Müslümanların hayat tasavvurlarında *itaati* çağrıştırdığı ve bu ibadete devlete teslimiyet misyonu yükledikleri ilk halifenin zekât vermeyenlere karşı savaş ilan etmesinden hareketle bir tespit yapıldığı anlaşılmaktadır.

İlk halifeler dönemindeki zekât uygulamalarının Hz. Peygamber döneminin bir nevi devamı olduğu ve Hz. Peygamberin belirlemiş olduğu ölçüler doğrultusunda bu ibadetin devamının sağlandığını ifade etmek mümkündür. Zira Hz. Peygamber'in vefatından hemen önce Abdullah b. Ömer(r.a)'den gelen bir rivayette; "Hz. Peygamber'in "Kitabu's-sadakat" i yazıp kılıcıyla beraber muhafaza ettiği, zekât amillerine vermeden vefat ettiği ve ilk iki halife olan Hz. Ebu Bekir (r.a) ve Hz. Ömer (r.a) in de bu kitapta yer alan zekât hükümlerini birebir uyguladıkları" yer almaktadır. Yine aynı şekilde bu hükümlerin olduğu belgenin "Kitab'u Ömer fi'sadaka" olarak Hz. Ömer tarafından muhafaza edildiği ve Hz. Ömer sonrasında da Ömeroğulları tarafından da aynı şekilde muhafaza edilip nesilden nesile aktarılarak Ömer Abdülaziz'e kadar intikal ettiği bazı kaynaklarda yer almaktadır.¹¹⁵ Hz. Ali (r.a.)'in de Hz. Peygamber' den gelen belgeyi aynı hassasiyetle

---

¹¹⁵Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'* (Beyrut: Müesseset'ü-Risale,1991), "Zekât", 16 (NO. 702).

kılıcıyla beraber sakladığı rivayet edilmektedir.¹¹⁶ Hulafâ-yı Râşidîn'in bu belgeyi kılıçlarıyla beraber muhafaza etmeleri ve zekât ibadetinin uygulanmasında bu belgeyi referans almaları; *zekât* ibadetine büyük bir ehemmiyet verdiklerini, bu işin devlet sultası için ne kadar önemli gördüklerini ve de Hz. Peygamber'in talimatlarına bağlı kaldıklarını gösterdiği¹¹⁷ belirtilmektedir.

İlk halifelerin uygulamaları bu belgede geçen hükümlere uygunluk arz etmekle beraber farklı problemlerinde ortaya çıktığı ve bu noktada farklı müeyyidelerin gerçekleştirildiğini de ifade etmek gerekmektedir. İlk halife Hz. Ebu Bekir döneminde irtidad olaylarının yanında bir de *zekât* vermekten kaçınan civar bölgelerdeki Arap kabileler ile yapılan savaşlar; bu ibadetin önemini ortaya koymakta ve de İslâm Devleti'ne vergi vermeyerek bir nevi itaatsizlik sergilendiği düşüncesine de gerekçe oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatının ardından bazı bedevi topluluklar dinden dönerek bir kısmı ise dinde kalarak zekât ödemeyi ret ettiği bilinmektedir. Bu noktada gelen meşhur habere göre; “Hz. Ebu Bekir, Arap kabileleri zekât vermeyi ret edince onlarla savaşmaya karar vermiş, Hz. Ömer'in ise peygamberden gelen “Kim ki lailaheillah derse (hakkını vererek) canını ve malını korur diğer hesapları Allah'a kalır.” sözlü beyanını gerekçe göstererek onlarla savaşılmayacağını ifade etmiş ve Hz. Ebu Bekir'in ise “Namazla zekâtın arasını ayıran ile savaşırım, zekât malın hakkıdır. Peygambere verdikleri bir ipi bile bana vermezlerse onlarla savaşırım.” cevabını verdiği, Hz. Ömer'in bu söz üzerine Hz. Ebu Bekir'e bu kararlığının Allah'ın bir lütfu olduğuna kanaat getirdiği ve ona hak vererek arkasında durduğu rivayet edilmektedir.¹¹⁸

Gelen rivayetler Hulafâ-yı Râşidîn'in *zekât* konusundaki tutumlarının -bunun bir savaş dahi olsa- net ve tutarlı olduğunu göstermekte ve onlarında *zekâtı* aynı zamanda bir devlet politikası olarak gördüklerini doğrulamaktadır. Hz. Ebu Bekir'in savaşma noktasındaki kararlılığı Arap kabilelerinin dağılmasını engellemekle beraber yeni kurulmuş olan İslâm Devletinin de aynı zamanda zarar görmemesini sağlamıştır. Dağınık halde yaşayan ve

---

¹¹⁶Mehmet Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı ilk Kurumsal Tecrübeler” *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*: 22. koordinatör. Abdullah Kahraman, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 92.

¹¹⁷ Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı ilk Kurumsal Tecrübeler”, 92.

¹¹⁸ Buhârî, *el-Câmi 'u'ş-şahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Zekât”, 24 (No. 1399).

devlet otoritesinden bihaber olan bazı bedevi Arap kabilelerini bir arada tutmayı başaran ve onları itaat altına alan İslâm Devleti sultasının geçerliliğinin kanıtlarından birisi olarak telakki edilen *zekât*; aynı zamanda toplumsal farkındalık oluşturarak fakirlik gibi sorunların çözümüne de katkı sağlamıştır. Zira Hz. Peygamber'in yılda bir defa zekât memurlarını civar kabilelere gönderip onlardan alınan zekât gelirlerini fakirlere dağıtmasıyla toplumsal birlikteliğin ve dayanışmanın temellerinin adalet çerçevesinde atıldığını ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla zekâtın dini, mali ve siyasi yönünün de olduğunun tam bilincinde olan halifelerin bu saiklerin etkisiyle zekât konusunda tavizsiz davrandıkları görülmektedir.

Hz. Ömer döneminde gerçekleştirilen fetihlerden sonra İslâm topraklarının genişlemesi üzerine bu topraklarda yaşayan toplumlardan *vergi* sisteminin düzenli yürümesi adına farklı vergiler alındığı gelen rivayetler arasında mevcuttur. Hz. Ömer'in fetihlerden sonra fethedilen bölgelere bazı sahabeleri gönderdiği onlarında oradaki araziye ölçerek haraç miktarını belirledikleri, zimmîlerin ticaret mallarına vergi koydukları, kişi başına çocukları ve kadınları bundan muaf tutarak cizye miktarını belirledikleri ve bunu da Hz. Ömer'e bildirdiklerinde O'nun bunu onayladığı rivayet edilmektedir. Hz. Ömer döneminde fey ve ganimet gelirlerinin artması üzerine İran ve Bizans müesseseleri örnek alınarak bir divan kurulmasına istişare sonucu karar verildiği nakledilmekte ve bu divanda gelir giderlerin ve verilen maaşların kaydedildiği bildirilmektedir.¹¹⁹ Hz. Ömer döneminde zekâtla ilgili gelişmelerden biri de Hz. Peygamber döneminde köle ve atlardan zekât alınmamasına karşın Şam halkının teklifi üzerine Hz. Ömer'in bunu kabul ettiği ve köle ve atlardan zekât alınmasını emrettiğidir.¹²⁰ Hz. Ömer döneminin diğer önemli gelişimleri arasında; taze sebze ve meyveden zekât alınmaması¹²¹, baldan öşür alınması¹²², ticaret mallarından vergi alınması (Müslümanlardan alınan %2,5 oranındaki öşür zekât hükmünde görülüp zekât verilen yerlere tahsis edildiği, zimmilerden %5 ve harbilerden %10 olarak alınan öşürün haraç hükmünde olduğu ve Beytülmal'e tahsis

---

¹¹⁹ Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı ilk Kurumsal Tecrübeler", 98.

¹²⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 464; Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı ilk Kurumsal Tecrübeler", 99.

¹²¹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 501; Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı ilk Kurumsal Tecrübeler", 100.

¹²² Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 499.

edildiği gelen rivayetler arasındadır.)¹²³dır. Yine Hz. Ömer döneminde kıtlık yaşanan yıllarda iki yıl zekât alınmadığı sonraki yıllarda bu iki yılın zekâtlarının alındığı ilkinin oradaki fakirlere diğerinin ise halifeye gönderildiği, zekâtın toplandığı bölgede kalıp oraya tahsis edilmesi, toplanan zekât malları yerine kıymetinin veya başka malların alınması¹²⁴, zekât malını gizleyene humus cezası vermesi¹²⁵, zekât verilecek kimseler arasında zikredilen miskinler sınıfına ehl-i kitabın miskinlerini dâhil etmesi¹²⁶ gibi farklı uygulamaların olduğunu görmek mümkündür.

Hz. Ömer'den sonra üçüncü halife olarak göreve başlayan Hz. Osman döneminde zekâtla ilgili yaşanan en önemli gelişme; zekât malları arasında bir sınıflandırma olan “emval-i batına” ve “emval-i zahire” tasnifinden emval-i zahireden zekât alınıp “emval-i batine”den ise zekâtın alınmamasıdır. Tarım malları, hayvanlar gibi görünen, ortada olan malları ifade eden emval-i zahireden Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde zekât alınmasına karşın altın, gümüş, para gibi gözükmeyen malları ifade eden batın-ı malların zekât sorumluluğu bildirildiği halde bunların teftiş edilmediği ve amillerin bunun için tahsis edilmediği, bununla birlikte Müslümanların kendilerinin bu malların zekâtlarını gönüllü olarak devlete verdikleri belirtilmektedir.¹²⁷ Bu noktada isabetli bir tespit yapan Ebû Ubeyd Kasım bin Sellâm (ö.224/838), Hz. Peygamber ve sonraki dönemlerde Müslümanların zahiri mallarından zekât alındığını fakat emval-i bâtıniden zorla zekât alınmadığını, isteyenin ise gönüllü olarak bu malların zekâtını verdiğini ifade etmektedir.¹²⁸

Hz. Osman'ın kendi döneminde zekâtı önceki dönemlerdeki gibi tahsil ettirdiği ve bir müddet sonrada batını mallardan zekât almayı bıraktığı kanaati; bazı âlimler tarafından teyit edilmektedir.¹²⁹ Bu kanaatin gerekçelerinin; devletin fetihlerle beraber sınırlarının genişlemesiyle gelirlerin artmasına paralel olarak halkın refah seviyesinin yükselmesi neticesinde artık batını mallardan zekât alınmasına gerek kalmadığına Hz Osman'ın

---

¹²³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 197-201.

¹²⁴ Buhârî, *el-Câmi 'u 'ş-şahîh*, Zekât, Babu'l-arz fi'z-zekât

¹²⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 226-227-234-235.

¹²⁶ Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim b. Sa'd el-Kufî, *Kitabü'l-Harac*, thk.:Taha Abdurrauf Sait, Sait Hasan Mahmut (el-Ezher Kütüphanesi, tar. y.), 161.

¹²⁷ Mehmet Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı ilk Kurumsal Tecrübeler”, 106.

¹²⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 511; Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı ilk Kurumsal Tecrübeler”, 107.

¹²⁹ Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı ilk Kurumsal Tecrübeler”, 107

kanaat getirmesi¹³⁰, İslâm Devletinin topraklarının genişlemesi neticesinde bu bölgelerde bulunan batını malların hesaplanmasının o günkü şartlar altında güç olması sebebiyle daha ekonomik ve kolay olması dolayısıyla emval-ı batınadan zekât alınmasından vazgeçilmesi¹³¹, toplumda meydana gelen değişimler sebebiyle insanların kendi batını mallarının miktarlarının bilinmesini istememesi ve Hz. Osman'ın da insanların kendi tercihleri doğrultusunda batını mallarından olan zekâtlarını gönüllü olarak vermelerinin psikolojik açıdan daha uygun olabileceği kanaatini taşıması¹³² ve yine Hz. Osman'ın zekât memurların bu noktada halka haksızlık yapabileceği kaygısını taşıdığı ve son olarak da o dönemde yaşayan insanların din ve emanetine güvenin devam ettiği ve insanların zekâtlarını vermeye devam edeceğine olan düşüncede herhangi bir şüphenin olmaması¹³³ olduğu kabul görmektedir.¹³⁴

Hz. Osman döneminden başlayıp günümüze kadar devam bu uygulama; Hz. Osman'ın içtihadı olmakla beraber sahabenin de bu noktada herhangi bir itirazının olmayıp icma etmesiyle kendisine meşru bir zemin hazırlamış ve bu uygulamayla devletin kişiye vekâlet verip batını mallardan zekât alınması sağlanmıştır.

Hz. Ali döneminde zekât uygulamalarının devam ettiğini ve O'nun da diğer halifeler gibi bu görevi daha önceki dönemlerden süregelen şekliyle yerine getirdiğini ifade etmek mümkün gözükmele beraber yaşanan siyasi kriz ve çalkantıların bu süreçte yeni bir uygulamanın ortaya çıkmasına engel olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Hz. Ali'nin zühd ve takva yönüyle maldan uzak durmaya çalıştığı Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in bu noktada yolunu takip ettiği¹³⁵, Beytül-mâl'de bulunan tüm malları ihtiyaç sahiplerine beklemeden dağıttığı ve diğer hak sahiplerine de haklarını ulaştırıp Beytül-mâl'den geriye bir şey bırakmadığı, sonrasında da hak sahiplerine haklarının verildiğine dair iki kişiyi şahit tuttuğu aktarılmaktadır.¹³⁶

---

¹³⁰ Yusuf el-Karadavî, *Fıkhu 'z-zekât* (Beyrut: Müessesesetü'r-Risale, 1973), 2/772.

¹³¹ Karadavî, *Fıkhu 'z-zekât*, 2/772.

¹³² Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm , *Şerh'u Fethu'l-Kadîr*, (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'a Musakka'l-Babi'l-Halebi ve Evladıhı 1389, H,1970), 2/162.

¹³³ Karadavî, *Fıkhu 'z-zekât*, 2/772.

¹³⁴ Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı ilk Kurumsal Tecrübeler", 108.

¹³⁵ Ebu Bekr Abdurrezzak b. Hemmam b. Nafi'es-San'ani el Himyeri, Tahkik: Habibi'r-Rahmani el-Azami, Musannef (Hindistan: İlim Meclisi,1403), 1(No. 6795).

¹³⁶ Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı ilk Kurumsal Tecrübeler", 112.

Hz. Ali'nin şehit edilip altı ay boyunca hilafet görevinde kalan Hz. Hasan döneminde zekât uygulamasıyla ilgili olarak herhangi bir farklılığın olmadığı düşünülmele beraber, Muaviye b. Ebû Süfyân'ın Hz. Hasan'dan hilafeti devralmasıyla başlayan doksan yıllık Emevi Devletinde yaşanan bazı sosyal, siyasi ve iktisadi farklılıklardan dolayı zekâtlarla ilgili kısmi değişikliklerden söz edilmektedir. Emevi halifelerinin bir kısmının hilafeti kanlı savaşlar, güç ve kaba kuvvet uygulayarak elde etmelerine dair ortaya çıkan şaibeler neticesinde Müslümanların Emevi Devleti'ne ve bu devletin görevlendirdiği zekât memurlarına zekât verip veremeyeceği tartışmalarının gündeme gelerek bir problem oluşturduğu düşünülmektedir.¹³⁷ Bu meyanda Ebu Bekr Muhammed b. Sirin el-Basri (öl. 110/279)'in bir rivayetini zikreden Ebû Ubeyd; zekâtın Hz. Peygamber döneminde bizzat Hz. Peygamber'in kendisine veya O'nun görevlendirdiği kişiye, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde de yine onların görevlendirdikleri kişilere verildiğini, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra ise ihtilafa düştüğünü ve bu ihtilaf neticesinde Müslümanların bir kısmının zekâtını devletin görevlendirdiği memurlara bir kısmının ise zekâtı Allah'ın sarf yerleri olarak bildirdiği kalemlere bizzat kendilerinin verdiğini¹³⁸ belirtmektedir. Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Ömer, Hasan el-Basrî, Ebû Hüreyre gibi Müslüman önderlerin *ümme*tin dirlik ve düzeni için zekâtın sultana verilmesi gerektiği kanaatinde olduklarını rivayet eden Ebû Ubeyd¹³⁹ bu noktada Abdullah bin Ömer'e zekâtın nereye verilmesi gerektiği sorulunca; *Biat ettiğin kişiye*¹⁴⁰ dediği rivayeti de zikretmektedir. Yine “Zekâtı, Allah'ın işlerinizin yönetimi için yönetici olarak görevlendirdiği kişilere teslim ediniz, iyilikleri lehlerine; kötülükleri de aleyhlerinedir.”¹⁴¹ İfadesinin de kendisine ait olduğu bilinmektedir. Emeviler döneminde yaşanan kargaşalara rağmen Müslümanların önde giden liderlerinin *ümme*tin dirlik ve düzeni için zekâtın devlet yöneticisine ve devletin görevlendirdiği zekât memurlarına verilmesi yönünde kanaat belirtmelerinin sorunun çözümüne katkı sağladığını ifade etmek mümkündür.

Emevî yönetiminin sultada kaldığı doksan yıl boyunca, zekâtın temel esaslarının belirlendiği Hz. Peygamber ve Raşit Halifeler döneminden çok farklı uygulamaların

---

¹³⁷ Mustafa Özkan, “Emeviler Döneminde İktidar Ulema İlişkisi”, (Ankara: Ankara Okulu, 2015) 73-223.

¹³⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 567-568.

¹³⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 568.

¹⁴⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 570.

¹⁴¹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 569.

olmadığı ve var olduğu şekliyle bu uygulamanın devam ettirildiği; siyasi, iktisadi ve bölgesel yönetim farklılıklarından kaynaklanan bazı etkenlerden dolayı da kısmi farklılıklarının olduğu aktarılmaktadır.¹⁴² Emeviler döneminde yönetim süresi boyunca adından en çok bahsettiren ve o dönemde yazılan emval ve haraç türündeki eserlerde kendisine çokça atıfta bulunulan Ömer b. Abdülaziz (r.a.)'in bir rivayete göre hilafete başladığı zaman Medine'den Hz. Peygamber'in ve Hz. Ömer'in zekâta dair kitaplarını istettiği ve bu kitapların kopya edilerek kendisine gönderildiği¹⁴³ ifade edilmektedir. Ömer b. Abdülaziz'in hilafeti süresince meydana gelen önemli değişiklikler; zekât verilen zirai ürünler arasına “mercimek ve nohut”u dâhil etmesi¹⁴⁴, münbit ve ziraat yapılan arazide ve çölde çalıştırılan develerden zekât alınmasına dair emir vermesi¹⁴⁵, manda (camış)ların zekâtlarının sığır esasları üzerine alınmasını talimat vermesi¹⁴⁶, baldan zekât almaması¹⁴⁷, denizden çıkan ürünleri karadaki madenlere kıyas ederek bu ürünleri zekâta tabi tutması¹⁴⁸, fetih yoluyla elde edilen topraklardan ve yeni ihtida etmiş müslümanların ellerinde bulunan topraklardan *haraç* değil *zekât* alınmasına hükmedip haraç toprakları ile zekât topraklarını birbirinden ayırması¹⁴⁹ olarak zikredilebilir.

Emevi Devleti'nin son zamanlarda yaşamış olduğu siyasi kriz ve isyanlar neticesinde Emevi Devleti'nin yıkılıp yerine Abbasi Devletinin kurulmasıyla (750-1258) başlayan dönemde birçok *emval* ve *haraç kitapları*¹⁵⁰ yazılmalarına karşın bu kitapların içeriklerinde daha çok Hz. Peygamber, Hulafâ-yı Râşidîn ve Emevîler Döneminin bir kısmının zekât uygulamaları ile ilgili bilgilerin verildiği görülmekte ve bu da o dönemdeki zekât uygulamalarının daha önceki dönemlerin uygulamalarıyla aynı olup devamı niteliğinde olduğu yorumlarını haklı çıkarmaktadır.¹⁵¹

---

¹⁴² Adem Apak, “Emeviler Döneminde Zekât Uygulamaları”, *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantular Dizisi*: 22., koordinatör. Abdullah Kahraman, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 165.

¹⁴³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*; Apak, “Emeviler Döneminde Zekât Uygulamaları”, 167.

¹⁴⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 471-472.

¹⁴⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 382.

¹⁴⁶ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 383.

¹⁴⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 600.

¹⁴⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, 600.

¹⁴⁹ Mevlüt Koyuncu, *İkinci Hz. Ömer*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları,1996), 49-53; Apak, “Emeviler Döneminde Zekât Uygulamaları”, 170.

¹⁵⁰ bkn. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l -Emvâl*, Ebû Yusuf, *Kitâbü'l -Harâc*.

¹⁵¹ Ali Aksu, “Abbasiler Döneminde Zekât Uygulaması”, *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantular Dizisi*: 22. koordinatör. Abdullah Kahraman, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 182-186.

Osmanlı dönemi zekât uygulamalarına bakıldığında bu dönem ile alakalı güncel çok fazla çalışma olmaması bu noktada bilgilerin nispeten dar ve kısıtlı olmasına sebebiyet vermekle beraber o dönemde yazılan fetva mecmuaları ve kanunnameler ise o dönemi anlamaya yardımcı olmaktadır. Fetva mecmuaları üzerine yapılan çalışmaların sonucunda Osmanlı dönemi zekât uygulamalarının genelinin Hanefi fıkhıyla paralellik arz ettiği tespiti yapılmakta ve bu tespite de klasik Hanefi kaynakları ve kanunnameler kıyas yapılarak varıldığı ifade edilmektedir.¹⁵² Hanefi fıkhına ait görüşlerin Osmanlı dönemindeki uygulamalar için referans kabul edildiğine dair birkaç örnek aşağıda zikredildiği gibidir. Hanefi mezhebinin altın için; 20 miskal, gümüş için ise 200 dirhem nisap miktarı¹⁵³ belirlediği; Osmanlı döneminde ise Hanefi Mezhebinin belirlediği nisap miktarının esas alındığı fetava kitaplarında görülmektedir. Bu konuda Yenişehirli Abdullah Efendi (öl. 1156/1743)'nin; havaic-i asliyeden ziyade on miskal altına sahip olan kişiye zekât gerekmediğine dair¹⁵⁴ bir fetvası ve yine aynı şekilde Ebüssuud Efendi (öl. 982/1574)'nin Osmanlı dönemi akçeleriyle nisap miktarının 840 akçe olduğunu¹⁵⁵ belirten fetvası bulunmaktadır. Nisap miktarına ulaşan ticaret malından da zekât verilmesi gerektiğine dair Feyzullah Efendi tarafından verilen fetva da¹⁵⁶ Hanefi kaynaklarında yer alan hükümlerle örtüşmektedir.

Osmanlı döneminde Müslüman tüccardan alınan gümrük vergisinin *zekât* sayılabileceğine dair bazı fetvaların olduğu da görülmektedir, bu noktada fetva veren Ebüssuud Efendi, Zekeriyazâde Yahya Efendi (öl. 1053/1644) gibi birçok Şeyhü'l-İslâm, Müslüman tüccarların gümrük vergisi verdiklerinde zekâta niyet ettikleri takdirde devlete

---

¹⁵² Süleyman Kaya, "Osmanlı Döneminde Zekât" *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantular Dizisi: 22.*, koordinatör. Abdullah Kahraman, ((İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 323-324.

¹⁵³ **Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el- Kudûrî,**

***Muhtasar'ul- Kudûrî, fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, thk: Kâmil Muhammed Uveyza, (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîye, 1997), 143-144.**

¹⁵⁴ Yenişehirli, *Behçetü'l-fetâvâ*, 33 çalışmasında (aktaran Kaya,2017); Kaya, "Osmanlı Döneminde Zekât", 323-324

¹⁵⁵ Ebüssuud, *Mecmeu'l-fetâvâ*, vr. 24b.çalışmasında (aktaran Kaya,2017), Kaya, "Osmanlı Döneminde Zekât", 324.

¹⁵⁶ Feyzullah Efendi, *Fetâvâyı-Feyziyye*, 15. çalışmasında (aktaran Kaya, 2017); Kaya, "Osmanlı Döneminde Zekât", 324.

vermiş oldukları bu gümrük vergilerinin zekât sayılabileceğine dair görüş beyan ettikleri bilinmektedir.¹⁵⁷

Hanefî geleneğinde yer alan zekâtların toplanmasıyla ilgili bir husus da *saim*e hayvanların zekâtının alma yetkisinin sultana ait olduğudur hatta mükellef bu zekâtı sultandan başkasına verdiği takdirde ispat etse bile sultanın hakkının baki kalacağı da ifade edilmektedir.¹⁵⁸ Osmanlı Döneminde devletin vergi kalemleri arasında saime hayvanlardan toplanan vergilerin olduğu ve bu vergilere kanunnamelerde, fetva mecmualarında adet-i ağnam, resm-i ganem gibi isimlerin verildiği ifade edilmekle¹⁵⁹ beraber bunlara zekât denmemesinin devletin zekât toplamadığı yorumlarına sebebiyet vermektedir. Osmanlı devlet örgütlenmesi içinde zekât toplayan bir müessese veyahut zekât memurlarının bulunmaması bu yorumları haklı çıkarmakla beraber verilen bu verginin *zekâta* niyet edilerek verilmesi halinde zekât yerine geçeceği bazı fetva kitaplarında geçmektedir. Bu konuda Ebüssuûd Efendi, Zekariyyâzâde Yahyâ Efendi ve Yenişehirli Abdullah Efendi'nin ağnam vergisi toplamakla görevlendirilen devlet memuruna verilen ağnam resminin niyet etmek koşuluyla zekât yerine geçeceğine dair çeşitli fetvaları bulunmaktadır.¹⁶⁰ Osmanlı Devletinin bu vergileri alırken bunları zekâta saymadığı, Müslüman reyanın bu vergileri verirken zekâta niyet etmesi halinde bunların zekâta sayılacağı dikkate alındığında devletin bu noktada aldığı bu vergileri gerekli olan sarf yerlerine vermesinin daha isabetli olacağı yorumları da mevcut bulunmaktadır.¹⁶¹

Hanefî fıkıh geleneğine göre yine *öşür*; çiftçilerin zirai mahsullerden elde ettikleri gelirin belirli bir kısmını vermeleri vacip olan ve vergi yönü ağır basan bir ibadet olmakla beraber yine bu vergiyi toplama hakkının sultana ait olduğu, velev ki kişi öşrü fakirlere dağıttığını söyleyip yemin dahi etse yeminin kabul edilmeyeceği ve sultanın görevlendirdiği memurların tekrar o kişiden zekât alma hakkına sahip olduğu hükmü

---

¹⁵⁷ Ebüssuûd, *Mecmeu'l-fetâvâ*, vr.,25b; Zekariyazade, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, vr.5b çalışmasında (aktaran Kaya, 2017); Kaya, "Osmanlı Döneminde Zekât", 326.

¹⁵⁸ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es- Serahsî., *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'ârifet, 1993), 2/162.

¹⁵⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, 1/155-350 çalışmasında (aktaran Kaya, 2017); Kaya, "Osmanlı Döneminde Zekât", 327.

¹⁶⁰ Ebüssuûd, *Mecmeu'l-fetâvâ*, vr.26.a., Zekariyyâzâde, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, vr.5b; Yenişehirli, *Behçetü'l-fetâvâ*, 32. çalışmasında (aktaran Kaya, 2017)

¹⁶¹ Kaya, "Osmanlı Döneminde Zekât", 331.

klasik kaynaklarda yer almaktadır.¹⁶² Osmanlı Devletinin; rakabesini elinde tuttuğu arazilerin tasarruf hakkını belirli bir bedel karşılığında çiftçiye devrettiği bir nevi kira sözleşmesine benzer bir uygulama ile bu bedeli çiftçiden tahsil ettiği, bu bedelin belirli bir yüzdesi olduğunda buna “harac-ı mukaseme” dendiği ve belirli bir yüzdesinin alınmasına istinaden öşürle benzerlik gösterdiği ifade edilmektedir.¹⁶³ Bu bedele öşür denmesine karşın bunun öşür olmadığı, miri arazinin tamamının haraç arazisi olduğu ve devletin buradan aldığı verginin kira sözleşmesi veya haraç-ı mukaseme olduğu ise Ebussuud tarafından ısrarla vurgulanmaktadır.¹⁶⁴ Devletin bu vergiye öşür veya zekât dememesinin sebebi ile ilgili yapılan yorumlar arasında; devletin mülkiyetinde olan arazileri kiraya verip bu arazilerden elde ettiğini kira geliri gibi görüp bu arazilere istediği gibi düzenleme getirmesi yer almaktadır. Zekât ve öşür dediği takdirde nass yoluyla belirlenen ölçünün dışına çıkıp farklı bir oran belirleyememesi söz konusu olduğundan Osmanlı Devleti zirai ürünlerden elde ettiği gelir vergilerini direk öşür olarak isimlendirme yoluna gitmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin *zekât* adı altında herhangi bir vergi toplamadığı fakat Müslüman tebaanın *zekât* niyeti ile ticari mal ve saim hayvanlar için verdikleri vergileri *zekâta* saydıkları takdirde bunların *zekâta* geçeceğine dair fetvaların olduğuna yukarıda temas edilmişti buna ilaveten devletin aldığı diğer vergi türlerinde de aynı durumun geçerli olduğu ile ilgilide fetvaların olduğu bilinmektedir. Ebüssuûd'a göre; padişah seferde iken zengin olan birisi fakirlere akçesini verip gönderdiğinde¹⁶⁵ ve devletin ordusu yenilip orduyu yeniden canlandırmak için Müslüman askerlerin teçhizine verilen akçenin¹⁶⁶ de *zekât* niyetiyle verildiğinde bu *zekâta* geçmekte ve meşru olmaktadır. Buna benzer bir fetva da Abdürrahim Efendi (öl. 1066/1656) tarafından verilmektedir; O'na göre *cihat* için padişah tarafından toplanan para da *zekât* niyeti ile verildiğinde *zekât* olarak kabul

---

¹⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/8.

¹⁶³ Mentешzâde, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, 1/2 çalışmasında (aktaran Kaya, 2017); Kaya, “Osmanlı Döneminde Zekât”, 332.

¹⁶⁴ Ebüssuûd, *Mecmeu'l-fetâvâ*, vr.,30b çalışmasında (aktaran Kaya, 2017); Kaya, “Osmanlı Döneminde Zekât”, 332

¹⁶⁵ Ebüssuûd, *Mecmeu'l-fetâvâ*, vr.,26b çalışmasında (aktaran Kaya, 2017); Kaya, “Osmanlı Döneminde Zekât”, 332.

¹⁶⁶ Ebüssuûd, *Mecmeu'l-fetâvâ*, vr.,26b çalışmasında (aktaran Kaya, 2017); Kaya, “Osmanlı Döneminde Zekât”, 332-335.

edilmektedir.¹⁶⁷ Yine Gedizli Mehmet Efendi (öl. 1752-1837)'nin; her türlü *tekâlif-i örfiye* ve *şakkanında* zekât niyeti ile verildiği takdirde zekâta sayılabileceğine¹⁶⁸ dair fetvasının mevcut olduğu bilinmektedir. Osmanlı Dönemi vergi ve zekât uygulamaları, devletin zekât ve öşür adı altında bir vergi toplamamasına karşın Şeyhü'l-İslâmların Müslüman tebaanın devlete vermiş olduğu vergilerin zekâta niyet edildiği takdirde zekât sayılacağına dair verdiği fetvalar doğrultusunda şekillendiği ve devletin aldığı vergiler doğrultusunda tebaanın her türlü ihtiyacını bu vergiler yolu ile karşılayarak iktisadi devamlılığını sağladığı görülmektedir. Diğer taraftan Müslüman tebaanın sultaya vergi vererek hem vatandaşlık hakkını yerine getirdiği hem de mali bir ibadet olan zekât ibadetini ifa etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamber döneminden başlayıp Raşid Halifeler dönemiyle aslı şekillenen zekât ibadeti; Emevi ve Abbasiler döneminde de bazı sosyal kültürel ve bölgesel farklılıklar dışında asıl olan şekliyle korunup ifa edilmiş ve devlet eliyle bunun gerçekleşmesi sağlanmıştır. Osmanlı Döneminde ise zekât uygulamaları Hanefi fıkıh geleneğiyle büyük ölçüde uyuşmasıyla beraber devlet eliyle toplanması söz konusu olmamış ve devlete ödenen vergiler zekât niyeti ile ödendiği takdirde zekâta sayılacağı yönündeki fetvalarla varlığını sürdürmüştür. Günümüzde ise Müslümanlar zekât ibadetlerini bireysel orak yerine getirip gerekli olan sarf yerlerine teslim etmektedirler.

3. İSLÂM İKTİSADININ SOSYAL VE İKTİSADİ HEDEFLERE ULAŞMASINDA ZEKÂT KURUMUNUN ETKİSİ

İslâm iktisadı; bireysel ve toplumsal tabanlı olarak *felah* ve *refahı* temel hedef belirleyerek kendisine yol haritası çizmektedir. İslam iktisadı; aynı zamanda dünyevi ve uhrevi felaha ulaşan bireyin gerek ekonomik faaliyetlerde gerekse toplumsal ilişkilerde kendisinden beklenen sorumlulukları büyük bir özveri ile yerine getirip toplumun ve ekonominin felaha ulaşmasında büyük bir katkı sağlayacağını öngörmektedir. İslâm iktisadının belirlemiş olduğu temel hedef olan bireysel, toplumsal ve ekonomik felaha ulaşmasında mali araçlar içerisinde önemli bir yer teşkil eden *zekât* kurumunun büyük bir

---

¹⁶⁷ Mentешzâde, *Fetavay-ı Abdürrahim* çalışmasında), 1/21(aktaran Kaya, 2017); Kaya, “Osmanlı Döneminde Zekât”, 332-335.

¹⁶⁸ Gedûsî, *Neticet'ül - fetâvâ*, 18. çalışmasında (aktaran Kaya, 2017); Kaya, Osmanlı Döneminde Zekât”, 332-335.

işleve sahip olduğu düşünülmemekte ve genellikle İslami ekonomik faaliyetlerin ve finansal aktivitelerin zekât gibi pozitif önlemler aracılığıyla şekillendirildiği ifade edilmektedir.¹⁶⁹

3.1. Bireysel ve Toplumsal Etkisi

Zekât; Müslüman bireylerin mali olarak senede bir defa yerine getirdikleri bir ibadet türüdür. Gerekli şartları taşıyan mükelleflerin sahip olmuş oldukları mallar üzerinde miktarı nasslarla belirlenmiş olan kısmını toplumdaki ihtiyaç sahiplerine verilmesiyle gelirin yeniden dağılımını sağlayan zekât; bir bölüşüm aracı olmakla beraber aynı zamanda ferdi ve içtimai birçok kazanımı da gerçekleştirmektedir. Servet eşitsizliği, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi bireylerin ve toplumların en çok sıkıntı yaşamış oldukları alan olan ekonomik problemlerin aşılmasında büyük bir etkiye sahip olduğu düşünülen zekât müessesesi; önce bireyin belirli mali sorumlulukları yerine getirmesini esas alarak çözüme doğru ilk ve en büyük adımı atmaktadır. Toplumdaki her bireyin kendi yaşamını sürdürebilmesi için temel ihtiyaçlara ulaşmasını esas alan beşerî yaşam buna ulaşamayan bireyleri yaşam dışına itmeden farklı alternatifler geliştirerek bireyi hayatta tutma çabası geliştirdiği bilinmektedir. İslâm dininin bu noktada çözüm önerisi olarak sunduğu *zekât* kısmen bu problemin aşılmasına katkı sağlamaktadır.

Temizlenmek, arınmak ve çoğalmak anlamlarına tekabül eden zekât; mallardan bir miktar verilmesiyle malı temizleyip bereketlendirdiği gibi Müslüman bireyin ruhen arınmasına da vesile olmaktadır. “*Onların mallarından sadaka (zekât) al. Onunla kendilerini temizlemiş ve tezkiye etmiş olursun*”.¹⁷⁰ Ruhen arınma; nefsin ilham ettiği kötü huy ve davranışları terk etmekle mümkün olup zekât ibadeti bu arınmada köprü görevi görmektedir. Nefsi cimrilikten ve bencillikten kurtarıp cömertliği, diğerkâmlığı ve paylaşmayı öğreten zekât ibadeti aynı zamanda kişinin mala karşı olan aşırı sevgisini de törpüleyerek manevi temizliği gerçekleştirmektedir. Mala karşı olan aşırı sevgi ve tutku kişiyi esareti altına aldığı anda ona hırsızlık, kan dökme, mal kaçırma, vatana ihanete varıncaya dek her türlü kötülüğü yaptırabilme gücüne sahipken *zekât*; paylaşma duygusunu kişinin ruh dünyasına işleyerek onu bu tehlikelerden korumakta, onu mal ve paranın zilletinden kurtarmaktadır. Paylaşmayı ve yardımı alışkanlığa dönüştüren kişi

---

¹⁶⁹ Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı, 131.

¹⁷⁰ et-Tevbe, 9/103.

toplumsal duyarlılık noktasında örneklik teşkil etmekte ve bu dayanışmanın toplum içinde yayılmasına aracı olmaktadır. Zekât; zengin olan Müslüman'ın sadece manevi yönünü temizlemekle kalmaz aynı zamanda malını da temizlemekte; fonksiyonel bölüşümde gelirden yeterince pay alamayan hak sahiplerine haklarını paylaşım yoluyla vermekte ve maldaki fazlalığı ve kirliliği gidermektedir.

İhtiyaç sahibi ile zengin arasında mali bir dayanışma gerçekleştirerek bütünleşmeyi gerçekleştiren zekât ibadetinin aynı zamanda toplumsal güvenliği sağlayarak zaruri ihtiyaçları karşılanan alt gelir gurubundaki kişilerin suça olan temayüllerini azalttığı ve toplumsal barışın gerçekleşmesine katkıda bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁷¹ Zekât ibadetini tam anlamıyla içselleştirememiş ve zekâtı tam anlamıyla ve hakkıyla ifa edememiş toplumlarda toplumsal sorunların ve suçların artacağı, zekâtın hakkıyla ifa edildiği toplumlarda ise toplumsal güvenin artacağı yönünde yapılan araştırmalar bu varsayımı doğrular niteliktedir.¹⁷²

3.2. Ekonomik Etkisi

Müslümanların servet fazlalığından ve zirai ürünlerinden alınan finansal zorunlu bir vergi¹⁷³ olarak da tanımlanan zekât; ibadet yönü olmakla beraber sosyo ekonomik tarafı ağır basan ve iktisadi faaliyetleri canlandırmada etkin bir müessese olması beklenen bir enstrümandır. Gelir ve servetin bireyler arasında bölüşümü ve aktarımı gerçekleştikten sonra ekonomik faaliyetlere katılmayan veya katılma imkânından yoksun olanların bu gelir ve servetten belirlenen oranlarda pay almasını sağlayan *zekât*; bu noktada gelir transferi sağlayarak ekonomik hareketliliğini sağlamakta ve harcama eğilimi en yüksek düzeyde olan kesimin gelirini artırarak ekonomiye işlevsellik katmaktadır. Gelir dağılımını temin edip zengin kesimden fakir kesime iktisadi kıymet transferinin gerçekleşmesiyle İslâm iktisadının öngördüğü *beyzi* model olarak tabir edilen bir ekonomik sınıflanma gerçekleşmektedir. Bu modele göre her iki ucu basık orta kısmı geniş bir yumurta veya küp şeklinde sınıfsal bir yapılanma meydana gelmekte, en üstte

---

¹⁷¹ Mahmut Bilen - Günay Terzi, "Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât Kurumunun Rolü ve Gerekliği Hakkında Cami Cemaati Üzerine bir Araştırma", *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 5/2 (28 Aralık 2019), 144.

¹⁷² Bilen - Terzi, "Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât Kurumunun Rolü ve Gerekliği Hakkında Cami Cemaati Üzerine bir Araştırma", 144.

¹⁷³ Khan, *İslâm İktisadına Giriş*, 89.

%20 oranında zengin kesim ve en altta da bu orana yakın fakir kesim bulunup orta kısımda ise %80 oranında olabildiğince geniş orta gelirli bir kesim bulunmaktadır.¹⁷⁴ En üst kesimdeki ile en alt kesimdeki ekonomik etkileşimi *zekât* ile gerçekleşip alt kesimden orta ve geniş kesime bir hareketlenme olmakta ve bu durumda denge ve vasat üzerine bir toplum inşa edilmektedir. Bu ekonomik modelde zekât köprüsüyle her zengin bir fakir ile eşleşerek sermayenin belirli ellerde tekelleşmesi önlenmekte, zaruri ihtiyaçları karşılanan kişilerinde sosyoekonomik refahlarının artmasına ve refahın yayılmasına olanak sağlanmaktadır.

İslâm iktisadının temel hedeflerinden biri de *toplumun ekonomik kaynaklarının veya ekonomik büyümenin güçlendirilmesidir*. Zekât; bu noktada bir mali araç vazifesi görerek ekonomik kalkınmanın ve büyümenin destekçisi konumundadır, harcanabilir gelire etki ederek harcama eğilimi en yüksek olan kesimi harekete geçirmekte¹⁷⁵ ve arz piyasasında talebin büyük oranda gerçekleşmesini sağlamaktadır. Zekât vesilesiyle üretim faktörlerine sahip üst düzeydeki gelir gurubunun ürettiği mal ve hizmetlere olan talebin artmasıyla piyasa hareketlenmesini gerçekleştirdiği, bununda zekât verenlerin servetinde ciddi artışların meydana gelmesini sağlayarak tekrardan yatırım, üretim ve istihdamın oluşmasını sağladığı, üretim, yatırım ve istihdamın tam olduğu böylesi bir ekonomide milli gelir artışın sağlanarak kalkınma ve büyümenin gerçekleştiği¹⁷⁶ dile getirilmektedir.

Zekâtın ekonomik sisteme katkı sağladığı diğer bir hususunda mal stokunu engelleyerek âtil duran parayı ekonomiye kazandırması olarak gözükmektedir. Para stokunu önleyerek yatırımın önünü açan zekâtın aynı zamanda nakdi varlıklar dışındaki mallarında toplumda birikmesini engelleyerek bunları ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını sağladığı ve iktisadi hayatta bir hareketlenme meydana getirdiği belirtilmektedir.¹⁷⁷ Yatırım ve üretimi teşvik eden zekâtın; âtil olan para ve malların yastık altından çıkarıp aktif hale getirdiği, yatırım

---

¹⁷⁴ Mehmet Erdoğan, “Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, ed. Yunus Vehbi Yavuz, (Bursa: Kur’ an Araştırmalar Vakfı, 2004), 160.

¹⁷⁵ Nihat Altuntepe, “İslâm Ekonomisinde Maliye Politikası -Teorik Bir Yaklaşım-”, *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, (Ocak 2019), 50.

¹⁷⁶ Sırım, “Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslâm Ekonomisinde Zekâtın Yeri”, 115.

¹⁷⁷ Yunus Vehbi Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât*, (Bursa: Arasta Yayınları, 2004), 9.

ve ekonomik kalkınmayla paralel olarak gelir düzeyini daha yüksek seviyelere çıkardığı¹⁷⁸ yorumları da bu noktada isabetli gözükmektedir.

---

¹⁷⁸ Ömer Yılmaz- Veli Sırım, “Zekât Sosyal Adalet İlişkisi: Gelir Dağılımındaki Adaletsizliklere İlişkin Teorik Yaklaşımlarla Mukayeseli Bir İnceleme”, *Sosyal Bilimler Metinleri* 1 (2017), 82.

İKİNCİ BÖLÜM

MİKROEKONOMİK AÇIDAN ZEKÂT VE EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

1. MİKROEKONOMİ VE MİKROEKONOMİK AÇIDAN ZEKÂT MÜESSESESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ekonomiye dayalı davranış ve etkinlikler, tüm toplumların ortak özelliklerinden biri olarak kabul görmektedir. Ekonomik faaliyetlerin nasıl ortaya çıktığı, bu faaliyetlerin birbiri ile olan etkileşimi gibi ekonomi ile yakından ilgili birçok hususun anlaşılması için iktisat biliminin ortaya çıktığı ve birçok alanda olduğu gibi bu bilim içinde de iki ana dalda uzmanlaşma gerçekleştiği bilinmektedir. Bu dallardan birini mikroekonomi diğerini ise makroekonomi oluşturmaktadır. Mikroekonomi ile ilgili tanımlara bakıldığında mikroekonominin; bireylerin ve firmaların seçimlerini ve bu seçimlerin birbiri ile olan etkileşimini ve devletin bu seçimlere olan etkisini kendisine konu edindiği görülmektedir.¹⁷⁹ Mikroekonomi ifadesinde yer alan “mikro” ön ekinin Yunancadaki “mikros” kelimesinden geldiği ve “küçük” anlamında kullanıldığı ifade edilmektedir.¹⁸⁰ Ekonominin ise Yunanca “oikia” (ev) ve “nomos” (kural) sözcüklerinden türetilmiş “ev yönetimi” manasında olduğu bugün gelinen noktada ise ev yönetimi manasını aştığı; ekonominin değer, üretim, tüketim, dağıtım, ticaret, bölüşüm gibi birçok alanı inceleyen, analiz eden ve elde edilen sonuçlara göre hangi önlemlerin alınması gerektiğine dair görüş bildiren bir bilim dalı olduğu¹⁸¹ ifade edilmektedir. Mikroekonominin sözlük ve dar anlamı itibariyle “küçük ev yönetimi” manasına geldiği daha geniş anlamda; tüketici davranışları ile bunların içinde bulunduğu piyasanın ve endüstrinin yapısını ve dengesini araştıran ekonominin bir dalı olduğu ve bu araştırmayı yaparken de matematiksel ve analitik teknikler kullanarak bireylerin karar mekanizmalarını detaylı bir şekilde çalıştığı¹⁸² ifade edilmektedir. Yine mikroekonominin; kişinin, firmanın, tek tek kurumların davranışlarını ve yaklaşımlarını inceleyen ekonomi bilim dalı olmasının yanında kişisel tüketim, kişisel talep, firma üretimi, firma maliyetleri, kurum yatırımları gibi konuları ele aldığı ve bu alanlarda inceleme yaptığı belirtilmektedir.¹⁸³ Mikroekonominin tabandan tavana doğru ekonomik etkinlikleri ve ekonomik bileşenleri

---

¹⁷⁹ Kemal Yıldırım vd., *Mikro İktisat* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018), 11; Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 23.

¹⁸⁰ Yıldırım, *Mikro İktisat*, 3-4; Mahfi Eğilmez, *Mikroekonomi Güncel Örneklerle* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015), 15.

¹⁸¹ Eğilmez, *Mikroekonomi*, 13; Enver Osman Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı* (İstanbul: İfav, Yayınları, 2021), 23.

¹⁸² Mehmet Yörükoğlu, “Mikroekonomi”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (25 Eylül 2022)

¹⁸³ Eğilmez, *Mikroekonomi*, 15.

tahlil ettiği ve yine merkeze en temelde bireyin ve firmaların davranışlarını koyarak incelemelerde bulunduğunu ifade etmek mümkün görünmektedir.

Zekâtın; sözlük anlamı itibariyle temizlik manasına geldiği istilâhı olarak ise akil, baliğ, zengin ve Müslüman bir kimsenin; belli mallarının belli kısımlarını belli zaman dilimleriyle belli kimselere vermesi şeklinde ifade edildiği görülmektedir.¹⁸⁴ Yine kavram olarak zekâtın; Kur'an-ı Kerim'de belirtilen sınıflara dağıtılmak üzere dinen zengin sayılan Müslümanlardan belirli miktarda alınan mal olduğu belirtilmektedir.¹⁸⁵ İslam dininde beden ile yapılan ibadetlere taharet şartının getirilmesi mali olan ibadetlerde de geçerli olmakta ve kişinin sahip olduğu mallarda da zekât ve sadaka ile arındırma yoluna gidilerek mallardaki fazlalıklar temizlenmektedir. Nisap miktarına ulaşan mallardan belirli bir kısmının belirlenen yerlere verilmesiyle mallarda temizlik gerçekleşmekte ve aynı zamanda zekâtı veren kişinin ruhen arınması da söz konusu olmaktadır. Zekât ibadetinin ahlaki, iktisadi ve sosyal alanlarda temizlik yaptığı¹⁸⁶ mal ve menfaat paylaşımının tekelleşmesini engellediği¹⁸⁷ refahın toplumun tüm katmanlarına yayılmasını hedeflediği¹⁸⁸ tespitlerinden yola çıkarak zekât ibadetinin psikolojik, sosyolojik ve ekonomik kazanımlarından söz etmek mümkündür. Bu kazanımlara bakıldığında zekât ibadetinin merkezinde insan maslahatını gözeten, ihtiyaç sahibi insanın temel gereksinimlerini giderilmesini hedefleyen ve asgari yaşam düzeyinin gerektirdiği yaşam koşullarının herkes için gerçekleşmesini arzulayan bir yapının olduğu göze çarpmaktadır. Gelir dağılımından bir şekilde yeterli pay alamayıp kendi ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalan kişinin yaşam dışına itilmeksizin temel ihtiyaçlarını giderebilecek ve kendi hayatını ikame ettirebilecek düzeye ulaşmasını sağlayan zekât ibadetinin ekonomik faaliyetlerin merkezinde yer alan “insan”ı hak ettiği saygın konuma

---

¹⁸⁴ Orhan Çeker, *İlm-i Hal'im* (Akaid, İbadetler, Bazı Meseleler ve Peygamberimiz s.a.s.), (Konya: Tekin Kitabevi, 2021), 278.

¹⁸⁵ Abdurrahman Candan, *Muhtasar Şafii İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021), 281.

¹⁸⁶ Mahmud Ahmed, *İslam İktisadi Mukayeseli Bir Tedkik*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı (İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi, 1975), 127.

¹⁸⁷ Sezai Karakoç, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü* (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2013); Ahmed, *İslam İktisadi Mukayeseli Bir Tedkik*, 135; Sabahattin Zaim, “İslam ve İktisadi Nizam”, *Eskiye* 18(Eylül 2010), 112.

¹⁸⁸ Karakoç, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 46-47; Ahmed, *İslam İktisadi Mukayeseli Bir Tedkik*, 137.

yükseltmekte olduğu ve insan onurunu korumaya çalıştığı tespitini yapmak mümkün gözükmemektedir.

Ekonomi sistemlerinden ve ekonomik faaliyetlerden söz edebilmek için *insanın* temel referans alınması gerekmektedir zira insanın olmadığı yerde ekonominin olamayacağı bilinen bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle ekonomiyi anlamlandırmaya çalışan yaklaşımlarından biri olan mikroekonominin de ilk hareket alanının insan ve davranışları olduğu ve temel felsefesini birey ve davranışları üzerine oturttuğu görülmektedir. Bireyin toplum içindeki konumu genel anlamda o toplumun ekonomik gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi vermekte ve bireyler arasındaki ekonomik gelişmişlik düzeyinin dengeli olması ve istenilen düzeyde gerçekleşmesi belirli etkenlere bağlı olup ortaya çıkmaktadır. Bu etkenlerden birinin de zekât olduğunu ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Zekât ibadeti hem bireyin sosyoekonomik davranışlarını tanzim etmekte hem de toplumun sosyoekonomik davranışlarını kontrol altına alarak düzenleyici bir işlev görmektedir.¹⁸⁹

Zekât ibadetinin Müslüman bireyin sosyoekonomik davranışlarını ilk etapta bireyi sosyalleştirerek ve topluma karşı duyarlı ve sorumlu kılarak gerçekleştirdiği ifade edilmekle beraber yine bireyin zenginliğini içinde yaşadığı topluma borçlu olduğu hatırlatılarak kişinin zekât yoluyla hem topluma karşı borcunu ödediği hem de toplumun gelişimine katkıda bulunarak toplumun zenginliğinin artmasına vesile olduğu ve aynı zamanda da kalkınan ve zenginleşen toplumdan kendisinin de yararlanacağı dile getirilmektedir.¹⁹⁰ Yine zekât ibadetinin Müslüman bireyi sosyal dayanışma noktasında aktif kılarak toplumda ihtiyaç sahibi olanların temel gereksinimlerini karşılamasında etkili olacağı bu kişileri yeniden ekonomik yaşama dâhil ederek ekonomik hayata katkı sağlayabilecekleri öngörülmektedir.¹⁹¹ Mikroekonominin bireyin, firmaların ve piyasaların incelenmesi olarak değerlendirilmesinden hareketle bu davranışlara yön veren ve bir nevi sosyoekonomik davranışları düzenleyici bir işlevselliğe sahip olan zekât ibadeti arasında davranış kalıplarını etkileme ve yönlendirme ve bu davranışların alışkanlıklara dönüştürme noktasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ifade etmek mümkün

---

¹⁸⁹ Karakoç, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 26-28.

¹⁹⁰ Hasan Kazak, "The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey", *İslami Finans ve Muhasebede Güncel Araştırmalar*, ed. Mazlum Çelik, Mehmet Kaygusuzoğlu (Ankara: Özgür Yayınları, 2022), 189.

¹⁹¹ Kazak, "The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth", 189.

gözükmektedir. İnsanı ve saygınlığını temel referans olarak klasik ekonomik sistemlerden ayrılan İslam iktisadı; insanın felahını ve sosyal refahını hedeflemekte ve bu hedefe varmak için de zekât ibadetini araçsallaştırmaktadır.

Konvansiyel ve neoklasik ekonomilerin metodolojik çerçevesine bakıldığında bu anlayışın temel felsefesinin hareket noktası olarak metodolojik bireyciliği esas aldığı davranışsal varsayım olarak da kendi çıkarını arayan ve rasyonel bir şekilde kendi faydasını maksimize etmeye çalışan çıkar odaklı bireyleri tasavvur ettiği tespiti yapılmaktadır.¹⁹² İslam iktisadının metodolojik çerçevesini ise sadece bireyciliğin değil aynı zamanda sosyal kaygının da oluşturduğu, davranışsal olarak da Allah bilincine sahip bireylerin kendi çıkarlarını gerçekleştirirken aynı zamanda sosyal iyilikle ilgilenen, İslam dininin belirlediği normlara uygun olarak ekonomik faaliyetlerini rasyonel bir şekilde yürüten, salt dünyevi faydayı sabite haline getirmeyip ahiret hayatındaki faydayı da maksimize etmeye çalışan bireyleri tasavvur etmekte olduğu ifade edilmektedir.¹⁹³ Mikroekonomi açısından bireylerin davranış kalıplarını belirlenmesinde dinin referans alındığı takdirde bazı davranışların değişeceği ve ekonomik faaliyetlerinde bu referansla hareket edeceği öngörüsü olası bir durum arz etmektedir. Tüm iktisadi akımların maddi taleplerinin dini yaşamdan bağımsız olamayacağı, tüm iktisadi ajanların menfaatine etki eden bütün değişkenlerin maddi olduğu kadar dinide olarak iki tür değişkene bağlı olduğu fikri¹⁹⁴ din ve ekonomik davranışlar arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bireyciliğin yanında toplumsal kaygılarla hareket eden faydayı sadece kendine has kılmayıp toplumsal faydayı da önemseyen ve toplumsal iyilikte bulunarak bunu ortaya koyan bireylerin oluşturduğu toplumun ekonomik yapısında da düzelmelerin ve iyileşmelerin olabileceğini de ifade etmek mümkün gözükmektedir. Bu noktada; İslam'ın bireylerin ve toplumun çıkarlarını birbirinden ayrı tuttuğu, bireylerin ve toplumun çıkarlarının senkronizasyonunun gerekli olmasına karşılık maslahat ruhuna istinaden toplum çıkarını bireyin çıkarına tercih ettiği görüşü¹⁹⁵ toplum menfaatinin

---

¹⁹² Asutay, "A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System", *İslami Alan Araştırmaları Kyoto Bülteni* 1/2(2017), 12-13.

¹⁹³ Asutay, "A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System", 13.

¹⁹⁴ Mehmet Asutay, "Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2015), 215.

¹⁹⁵ Asutay, "Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi", 215.

anlaşılması açısından isabetli gözükmektedir. Toplumsal iyilik maddi çerçevede düşünüldüğünde bunun metodolojik olarak zekât ve sadaka gibi araçlar olup bunlarla gerçekleşeceği analizi de mümkün gözükmektedir.

Mikroekonomi yaklaşımı insan davranışları yanında firma davranışlarını da incelemektedir. Firmaların sektörleri sektörlerinde ekonomiyi oluşturduğu gerçeğinden hareketle firmaların kendi kaynaklarını kullanma noktasındaki etkinlikleri verimlilikle ilişkilendirilmekte ve verimliliğin piyasaya aktarılmasıyla ekonomik büyüme arasında bir korelasyon olacağı analizi yapılmaktadır.¹⁹⁶ Firmaların sahip olduğu hedeflerin sadece kârın maksimize edilmesi olarak değil dört bileşen üzerinden amaçlarının olması üzerinde durulmakta ve bunlarında; makul kâra ek olarak makul ücret, makul fiyata ek olarak da refah olması gerektiği¹⁹⁷ ifade edilmektedir. Firmaların bu noktada makul kârı önceliklerinin makul ücret olarak piyasada karşılık bulacağı ve makul bir fiyat üzerinden işlem görülmesinin felaha yol açacağı öngörülmektedir. Firmaların bu tarz yönlendirmelere açık olmasını sağlayacak ve bu tür davranışlara yönlendirecek saiklerin olması gerekmektedir. Bu saiklerin temelinde dinin manevi yaptırımının büyük oranda etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. İslam'ın kendine özgü ahlaki, sosyolojik ve geleneksel yapısının olması piyasa davranışları üzerinde farklı etkilere sebep olmakta ve bu özgülük içerisinde yer alan prensiplerin geleneksel ekonominin öncülerinden ve neoklasik iktisadın rasyonelliğinden farklı olarak İslami bir rasyonelliğe bağlı olduğu¹⁹⁸ dile getirilmektedir. Toplum kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı noktasında büyük bir işleve sahip olan firmaların aynı zamanda zekâtın gelir dağılımında hedeflediği sosyal adaleti sağlama noktasında da büyük bir etkiye sahip olacağı da düşünülmektedir.¹⁹⁹ Yine atıl bırakılan servetin zekâtın cebri gücü sayesinde sermayeye dönüştürülmesi noktasında firmaların finansal ihtiyaçlarının karşılanacağı bu sermaye ile birlikte istihdamın gerçekleşebileceği öngörüsünde de bulunmaktadır.²⁰⁰

---

¹⁹⁶ Hasan Kazak, *İslami Finansın Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi* (Konya: KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2021), 7.

¹⁹⁷ Asutay, "Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi", 216.

¹⁹⁸ Asutay, "Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi", 216.

¹⁹⁹ Kazak, *İslami Finansın Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi*, 7.

²⁰⁰ Kazak, "The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development", 193.

Mikroekonominin inceleme alanlarından birisi olan arz ve talep, ekonominin temelini oluşturan önemli kavramlardandır. Mal ve hizmetin piyasaya sürülmesi olarak bilinen arz ve bu mal ve hizmetlere olan alım eğilimini ifade eden talep arasında piyasada fiyat oluşumu ve dengelenmesi açısından karşılıklı bir ilişki olduğu kabul görmektedir.²⁰¹ Arz ve talep kanununun işlerken ekonomik faktörlerin yanı sıra beliren bazı psikolojik faktörlerin güçlü ve sosyal olan etkileriyle arz ve talep sertliklerini yumuşattıkları, talebin elastiklik sınırlarını genişlettiği, arzın otomotizmini kırdığı ifade edilmekte olup buna sebep olan unsurların kapitalizmdeki gibi kişilerin sadece egoist duyguları, menfaatperest ve çıkarıcı özellikleri değil din, devlet ve kişi isteklerinin bir bileşkesi olan yapının olduğu tespiti de yapılmaktadır.²⁰² Faizin haram kılınışı, zekât kurumu ve devletin ölçülü müdahalesi ile piyasaların kapitalistik yapıya dönüşmesinin önüne geçileceği de ayrıca öngörülmektedir.²⁰³ Zekât ibadetinin tam anlamıyla etkin kılınması neticesinde ihtiyaç sahiplerine sağlanan gelir transferiyle “damlama etkisinin diğer ekonomik sistemlerden daha erken oluşmaya başladığı, zenginlerden alınan %2,5’lik payın ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasıyla gelir düzeyi düşük olan bu kesimin zenginleşmenin getirdiği refaktan çok erken yararlandığı²⁰⁴ ve dolayısıyla piyasadaki arz ve talep dinamiğine etki ettiği yorumu yapılmaktadır.²⁰⁵

Zekât ibadetinin, mikroekonomik yaklaşım açısından temel inceleme alanı olan insan ve toplumun ekonomik alışkanlıklarını belirlemede ve düzenlemede kısmi bir işlevselliğe sahip olduğunu aynı zamanda firma davranışlarına sosyal adaleti sağlama noktasında yön verdiğini, arz-talep dinamiklerinin oluşumunda harcama eğilimi en yüksek kesime gelir transferi yaparak katkı sağladığı tespitlerinden hareketle mikroekonomi ile zekât müessesesi arasında anlamlı bir ilişki olabileceğini ifade etmek mümkün gözükmektedir.

---

²⁰¹ Yıldırım, Kemal vd., *İktisada Giriş* (Eskişehir: Nisan Yayınevi, 2018), 64; Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 23.

²⁰² Karakoç, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 47-48.

²⁰³ Karakoç, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 47.

²⁰⁴ Kazak, “The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development”, 191.

²⁰⁵ Sırım, “Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslam Ekonomisinde Zekâtın Yeri”, 114; Temür, “Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve İslam Ekonomisinde Zekât Müessesesi”, 5; Asutay, “Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi”, 219; Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 129.

2. EKONOMİK KALKINMA VE DAYANDIĞI TEMEL FAKTÖRLERİ

Tarihin tüm kesitlerinde insanlar ve toplumlar yaşama içgüdüleriyle hayatlarını ikame ettirmek için çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Var olan doğal kaynakları kullanma ve paylaşma, mal ve hizmet üretimine dâhil olma, tüketim zinciri içerisinde yer alma, gelecekle ilgili finansal kararlar alma, üretici ve tüketici olarak etkileşimde bulunma gibi ekonominin temel kavramları ve bileşenleri üzerinden hayatlarına yön veren insanlar ve toplumlar *ekonomi* olarak ifade edilen bir yaşam stiline ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Bir sosyal bilim olarak ifadesine bakıldığında ekonominin; “İnsanların ve toplumların sahip olduğu sınırlı kaynaklarla sınırsız olan ihtiyaçlarını tedarik etme bilimi veyahut ekonomik tercihleri belirli teoriler ve kavramlar doğrultusunda değerlendirme” olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁶ İnsanların ve toplumların gerçekleştirmiş oldukları ekonomik faaliyetler genel itibariyle o toplumun ekonomik düzeyi hakkında bilgi vermekte olup buna göre ülkeler gelişmiş, az gelişmiş ve çok gelişmiş olarak farklı sınıflandırmalara tabii tutulmaktadır. Özellikle sanayi devrimi sonrası ülkelerin gelişmişlik düzeyi; üretimlerinin ne denli sanayiye dayalı olup olmadığı üzerinden değerlendirilmiş ve yine Batı zihni üzerinden daha farklı tasnifler yapılmıştır. Birinci, ikinci, üçüncü dünya ülkesi gibi bir tasnife rastlanılmakla beraber gelişmekte olan, kalkınmış ve kalkınmamış ülkeler tasnifi de görülmektedir. Tarıma ve sanayiye dayalı ekonomiler gibi başka bir tasnif türü de varlığından söz ettirirken tüm bu tasniflerin, gelişmek isteyen ülkelerin ileri ekonomi hamleleri için birer dayanak oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu sınıflandırmada yer alan gelişme ve kalkınma tüm ülkeler için büyük bir öneme haiz olan temel sosyoekonomi kavramlardır. Büyüme; “Toplumda nüfusun fert başına üretimin sürekli artışı (Simon Kuznets,1901-1985)”²⁰⁷ olarak kimi kaynaklarda tanımlanırken kimi kaynaklarda ise; *İktisadi hayatın temel bileşenleri olan işgücünde, tabii kaynaklarda, teçhizatla fert başına bir yıldan diğer yıla daha yüksek bir reel sağlayacak tarzda sürekli olan artış*²⁰⁸ olarak ifade edilmektedir. Gelişme ise; *büyümeden daha geniş bir anlam zenginliğine sahip olmakla beraber daha*

---

²⁰⁶ Kemal Yıldırım, vd., *İktisada Giriş*, 10. Basım., Eskişehir: Nisan Yayınevi, 2019, 2; Ecodialog.com, “Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi” (Erişim 29 Temmuz 2022).

²⁰⁷ Cafer Unay, “*Makro Ekonomi - Büyüme Analizi*”, Ankara: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1979, 249.

²⁰⁸ Sabri Ülgener, *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, 6. Basım, İstanbul: Der Yayınları, t. y., 409.

*çok bir ülkenin hem milli gelirindeki artışı hem de bir ülkenin yapısındaki sosyal, politik, kültürel, dini, ahlaki ve geleneksel değişiklikleri*²⁰⁹ olarak ifade edilmektedir. Ülke ekonomisinin çift yönlü değişim gösterdiği kabul edilirse gövdesine olan genişleme (nüfusta ve işgücünde artış yaşanması, üretimde çoğalma olması); büyüme, çatı ve bünyede olan değişme ise gelişme olarak örneklendirilmektedir.²¹⁰ Genel itibariyle GSMH'nin nasıl paylaşıldığı ve adil bir paylaşımın yapılıp yapılmadığının sorgulanmadığı ve ekonomik büyümenin salt GSMH'daki büyümeye indirgenmediği tanımların yüzeysel tanımlar olmaktan öteye gitmediği ve yetersiz kaldığı yapılan değerlendirmeler arasındadır.²¹¹ Bu eleştiriyi haklı kılan düşüncenin temelinde; *GSMH'deki salt büyümenin bir ülkenin vatandaşları arasında dağılımın nasıl gerçekleştiği konusunda yeterli bilgiyi vermediği ve ülkedeki yoksulluğun kaldırılması için de tek koşul olmadığı*²¹² gerekçesi yatmaktadır. Bir ülkede bölgesel ve sınıfsal farklılıklardan dolayı ülkede yoksul olarak ifade edilen ve temel ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalan insan sayısı fazla olabilmekte ve ekonomik büyümeye rağmen yoksul hane halkında artış gözlenebilmektedir.²¹³ Kalkınma kavramının İkinci dünya Savaşı sonrası yaygın kullanımına başlamasına rağmen bu kavramın evrim, modernleşme, etnosantrist ilerleme ideolojisinin yeni koşullarda aldığı biçim olduğu yönünde yapılan tespitlerde aynı zamanda Batı düşünce geleneğinin dünyanın geri kalan bölümüne sunduğu sınırsız büyüme, doğrusal ilerleme paradigmasının bir versiyonu olarak ortaya çıktığı da yer almaktadır.²¹⁴

İktisat literatüründe gelişme ve kalkınma çoğunlukla aynı manada kullanılmakta olup birbirlerinin yerine kullanılmasında herhangi bir sakınca görülmemektedir.²¹⁵ İktisadi kalkınmanın gerekliliğinin altında yatan temel faktörün refah düzeyinde istendik bir seviye yakalanması ve güven ortamının tesis edilmesi olarak görmek mümkündür..

---

²⁰⁹ Unay, *Makro Ekonomi*, 249.

²¹⁰ Ülgener, *Milli Gelir*, 410.

²¹¹ Beşir Hamitoğulları, "İktisadi Vahşi Büyümenin Bunalımları ve İslâm Kalkınma Modelinin Vad Ettikleri", *İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Semineri*: İstanbul, 1984, 291.

²¹² Hamitoğulları, "İktisadi Vahşi Büyümenin Bunalımları ve İslâm Kalkınma Modelinin Vad Ettikleri", 291.

²¹³ Yıldırım, vd. , *İktisada Giriş*, 558.

²¹⁴ Abdülsamet Çelikçi – Adem Levent, "İslamcılık ve Kalkınma: Türkiye'de 1990-2000 Yılları Arasında İslamcı Söylemde Kalkınma Vurgusu", *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, ed. Ümit Güneş (Bursa: Star Ajans, 2013), 381.

²¹⁵ Muhammed Karataş - Eda Çankaya, "İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşerî Sermayeye İlişkin Bir İnceleme", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (2010), 30.

İktisadi kalkınma ile devletlerin yoksulluk düzeylerini en aza indirmeleri beklenirken hedeflenen; toplumun sosyal, kültürel, kurumsal ve ekonominin yapısının tümünde ilerleme ve gelişme kaydetmektir. Ekonomik veya iktisadi kalkınma; geniş anlamıyla; “Üretim ile beraber kişi sayısına düşen gelirden artışın yaşanmasının yanında yapısal, teknik ve kurumsal alanlarda düzenlemeler, üretim yapısındaki değişimler ve sektörler arasındaki kaynakların tahsisi”²¹⁶ olarak ifade edilmektedir. Ekonomideki iyileşmenin tek parametre olmadığı kalkınmada; GSMH ve kişi başına GSMH, Satın Alma Gücü Paritesi, İnsani Gelişmişlik Endeksi olarak belirlenen ölçütler kullanılmaktadır. Bu ölçütler sonucunda ülkeler kalkınmış, az kalkınmış, kalkınmamış gibi farklı sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Kalkınmanın temel ölçütünün neler olacağı ile ilgili yapılan farklı yorumlarda şu hususlar göze çarpmaktadır; fert bazında kişinin devamlı şekilde artan ihtiyaçlarının madden giderilmesi, kişinin özgürlüğünün ve bağımsızlığının sağlanıp bunların ilerletilmesi, kendisine sağlanan şartlar neticesinde ileriye yönelik plan-program yapılması.²¹⁷ Kalkınmanın gayri safi milli hasılanın büyümesiyle, bireysel gelirlerdeki artışla, sanayileşme ve teknolojik ilerlemeyle veya toplumların modernleşmesiyle özdeşleştirilmesini dar ve yetersiz bulan ve bunlarla beraber “özgürlük” kavramının kalkınmanın belirleyicileri arasında olmasını savunan görüşlerde mevcuttur.²¹⁸ “Kalkınmanın temel özgürlüklerin genişlemesi bakımından ele alınması; dikkatleri kalkınma sürecinde etkili olan araçlara yoğunlaştırmaktan ziyade kalkınmayı önemli kılan amaçlara yönelmesini gerekli kılmaktadır.”²¹⁹ düşüncesi bu noktada araçlardan ziyade amaçların öncelenmesi gerektiğine dikkat çekmekte ve amaçların önemini ortaya koymaktadır.

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesine etki eden tüm faktörlerin çok yönlü olarak ahlak, estetik, denge gibi belirli ölçütler doğrultusunda kritize edilmesi kalkınmanın tüm

---

²¹⁶Mahmut Ünsal Şaşmaz - Yunus Emre Yayla, “Ekonomik Kalkınmaların Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler” *International Journal of Public* 2(2018), 250.

²¹⁷ Hamitoğulları, “İktisadi Vahşi Büyüme”, 292.

²¹⁸ Amartya Sen, *Özgürlükle Kalkınma* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004), 17-18.

²¹⁹ Sen, *Özgürlükle Kalkınma*,18.

katmanlarında istenen düzeyi yakalamada katkı sağlayabileceği ve istenen sosyoekonomi tabanlı müreffeh bir hayatın yaşanmasına da sebebiyet vereceği öngörülmektedir.²²⁰

Kalkınmanın gerçekleşmesi ve müreffeh tarzda bir hayatın yaşanması için ihtiyaç duyulan temel kriterlerin ölçü alınmasının yanı sıra bu kalkınmayı gerçekleştirecek koşulların da sağlanması gerekmektedir. Uzun süreli bir yapılanmaya ihtiyaç duyan kalkınma; kalkınmayı gerçekleştirecek dinamiklerin öncesini zorunlu kılmaktadır. Ekonomik kalkınma; birçok belirleyici faktörün bileşimiyle gerçekleşen bir süreçtir. Ekonomik, hukuksal, siyasal, kurumsal, sosyo-kültürel, dinsel faktörler gibi kalkınmayı belirleyen birçok etmen içinde ekonomik faktörlerin daha belirleyici olduğu ifade edilmekle beraber diğer belirleyicilerinde ekonomik kalkınmaya paralel olarak kalkındığı ve gelişme kaydettiği öngörülmekte ve ekonomik faktörlerinde birçok katmandan oluştuğu²²¹ belirtilmektedir.

2.1. Beşerî ve Fiziki Sermaye

Kalkınmanın ve gelişmenin temel dinamiği olan üretim; birkaç bileşkene sahiptir. İnsanların temel ihtiyaçları olan mal ve hizmetin elde edilmesi ve maksimum fayda sağlanması amacı ile ortaya konan gayret ve çabaların geneli *üretim* olarak adlandırılmakta ve mal ve hizmetlerin elde edilmesi içinde gerekli olan girdilere de üretim faktörleri denmektedir. Üretim faktörleri; toprak, emek, sermaye ve girişimci olarak dört farklı şekilde gruplandırılmaktadır.²²² Ekonomik kalkınmada en çok katkıya sahip olan unsurun *sermaye* olduğu, sermayenin; fiziki, beşerî, sosyal, kültürel, entelektüel, bilgi gibi birçok çeşidinin olduğu genel olarak kabul görmektedir. *Sermaye*; dar çerçevede üretime katkıda bulunan maddi unsurları ifade ederken, zaman içerisinde insanların ve toplumların ortaya koymuş olduğu güven, iş birliği, ahlaki ilkeler, norm gibi fiziki varlığı olmayan tüm etmenlerde manevi sermaye kapsamında değerlendirilmektedir. Üretim

---

²²⁰ Cengiz Yavillioğlu, “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3/ 1, (2002); Ahmet Tolunay - Ayhan Akyol, “Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Kalkınma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* A/1(2016), 118.

²²¹ Şaşmaz-Yayla, “Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicileri”, 252-253.

²²² Habib Karaçay- Çiğdem Varol, “Sosyo Ekonomik Kalkınmada Fiziki, Beşerî ve Sosyal Sermaye Yatırımları: Vakıflar Genel Müdürlüğü Örneği”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 17/3(2015), 102.

sürecine katkı sağlayan her türlü maddi ve manevi iktisadi unsurlar, sermaye olarak değerlendirilmiştir.

Sermaye çeşitleri içerisinde birincil öneme sahip olduğu düşünülen ve birbirleriyle yakından ilgili olan *fiziki* ve *beşerî* sermaye çeşitleridir. *Fiziki sermaye*; üretim sürecinde üretim fonksiyonun gerçekleşmesi için emek fonksiyonu tarafından üretilmiş tüm üretim araçları olarak²²³ ifade edilmektedir. Ayrıca ekonomistlerin fiziki *sermayeyi*; binalarda ve makinelerde imal edilmiş kaynaklar ve bazen de fiziki sermaye altında sınıflandırılan üretim faktörü olarak arazi veya toprak²²⁴ şeklinde ifade ettikleri görülmektedir. Arazi veya toprağın üretim faktörü olarak değerlendirildiği on sekizinci yüzyıldaki üretim faktörü anlayışı sanayi ve bilgi devriminden sonra bugün yerini makinalara ve teknik malzemelere bırakmıştır. Fiziki sermayenin ekonomik kalkınmaya etkisi üretim faktörünün daha hızlı ve nicel bir şekilde çalışmasını sağlamaktır. Üretim aşamasında emek ortaya koyan çalışanların daha nitelikli çalışması ve daha fazla ürün ortaya koyması fiziksel sermayenin çokluğuyla orantılı bir durum olduğu ve sonuç olarak da ekonominin yüksek reel GSMH' a fiziksel sermaye stoku ile ulaştığı düşüncesi bazı ekonomistlerce dile getirilmektedir.²²⁵ GSMH'nin yüksek olmasının ekonomik kalkınmanın temel kriterlerinden birisi olarak kabul edilmesi durumunda fiziki sermayenin ülke ekonomileri için büyük bir öneme haiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Sermaye birikimi de bu noktada ele alınması gereken hususlardan biri olmakla beraber, fiziki sermayeye yeterli miktarda sahip ülkelerin kalkınma hızının olmayan ülkelere göre daha yüksek bir eğilim gösterdiğini ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Sermayenin kaynaktan ziyade üretim sonucu elde edilen değer ve birikim olarak ifade edilmesi neticesinde; doğal kaynaklara sahip ülkelerin rehavete kapılıp fiziksel ve beşerî sermayeyi ihmal ettiği, doğal kaynaklara sahip olmayan ülkelerin ise daha fazla çalışma, üretim veya sömürü yoluyla sermaye birikimlerini artırdıkları tespiti yapılmaktadır.²²⁶ Sermaye birikiminin ekonominin kalkınma hızını genel olarak %50 artırdığına dair araştırmalarda mevcuttur. Bir grup tarafından Latin Amerika ve Doğu Asya ülkeleri ekonomileri üzerine yapılan bir

---

²²³ Karaçay-Varol, "Sosyo Ekonomik Kalkınma", 103.

²²⁴ Yıldırım, vd., *İktisada Giriş*, 546.

²²⁵ Yıldırım, vd., *İktisada Giriş*, 546.

²²⁶ Mehmet Karagül - Ömer Açıkgöz, "İktisat Tarihi Perspektifinde İktisadi Kalkınması ve Din İlişkisi", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 9/18(2009), 471.

çalışmada sermaye birikimin ekonomik büyümeye etkisinin %40 olduğu hesaplanmıştır.²²⁷

Beşerî sermaye; fiziksel sermaye gibi ekonomik kalkınmaya etki eden faktörlerden biridir. Kalkınmada hem sebep hem sonuç olma durumuna haiz olan *insan faktörü*, fiziksel sermayenin ve üretim fonksiyonunun nicel açıdan etkin olmasında kilit konumundadır. Kalkınmanın sadece toplumun ekonomik değil sağlık, eğitim, güvenlik, teknoloji gibi birçok yönünün gelişip ilerlemesi olarak düşünülmesi neticesinde insana yapılan her türlü yatırımın kalkınmadaki etkisinin kaçınılmaz olduğu öngörülmektedir. II. Dünya savaşı sonrasında klasik iktisatçıların kalkınma için fiziksel sermayeyi tek başına yeterli gördükleri ve nitelikli iş gücü, eğitilmiş insan gücü olmaksızın salt makineler üzerinden üst düzey bir ürün elde edilemeyeceği konusunu ihmal ettikleri, son dönem iktisatçıların ise yaptıkları araştırmalar neticesinde *insan faktörünün* sermaye açısından anahtar görevi gördüğü sonucuna vardıkları anlaşılmaktadır. İnsan sermayesi olarak da ifade edilen *beşerî sermaye*; işgücü tarafından içerilen beceri, yetenek ve bilgilerin toplamı olarak tanımlanmakla beraber üretim fonksiyonunda etkin birim olan insanın; üretim aşamasında emek ortaya koyarak üst düzey performans göstermesi ve bu hizmetinin karşılığını almasını sağlayan her türlü beceri ve kapasite olarak tanımlanmaktadır.²²⁸ Üretim aşamasında her bir birey farklı düzeylerde üretimdeki çıktıyı sağlamaktadır. Nicelik ve nitelik olarak değişen bu çıktılar arasındaki fark; üretimdeki kişinin sahip olduğu *beşerî sermayeden* kaynaklanmaktadır. Üretime büyük ölçüde de farklılık katan beşerî sermayeyi çıktı düzeyini göz önüne alarak; *insanın sahip olduğu yeteneklerini ve diğer üretim araçlarını tam ve etkin kullanarak üretime yansıtması ve bir ekonomik değer üretme*²²⁹ şeklinde ifade eden tanımlarda mevcuttur. Üretim aşamasında bilgi, beceri, dinamizm gibi birçok değerlerin ortaya konması ve beşerî sermayenin etkin kullanılması neticesinde yeni icatların ortaya konması ve benimsenip kullanılması söz konusu olmakta bu da ekonomik kalkınma hızını artırmaktadır. Bu sebeple günümüz

---

²²⁷ Muhammed Karataş - Eda Çankaya, “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşerî Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3(2010), 35.

²²⁸ Karataş - Çankaya, “İktisadi Kalkınma Sürecinde”, 38; Levent Aksu, “Türkiye’de Beşerî Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme ile İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi”, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi* 3/2(2016), 73-75.

²²⁹ Karaçay- Varol, “Sosyo Ekonomik Kalkınmada Fiziki, Beşerî ve Sosyal Sermaye Yatırımları: Vakıflar Genel Müdürlüğü Örneği”, 103.

iktisatçıları beşerî sermayeye yatırımın gerekli olduğunu vurgulamakta ve ısrar etmektedirler. Bu isimlerden özellikle ekonomist Gary S. Becker'in "beşeri sermaye" kavramını geliştirmesi ve ekonomi literatürüne sokması²³⁰ ile dikkatlerin bu kavrama kaydığı ve bu kavram üzerine ciddi çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Beşerî sermayenin kalkınma ve büyümeye etkisi üzerine yapılan çeşitli araştırmalar neticesinde ikisi arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğu ortaya konmuş ve beşeri sermayenin emek piyasalarında geniş anlamda ekonomideki birçok değişkeni açıklamaya yardımcı olduğu tespiti yapılmıştır.²³¹ "Beşeri sermaye bir sermaye türü ise getirisi nedir?" sorusundan yola çıkılarak George Psacharopoulos tarafından yapılan ve 61 ülkeyi kapsayan bir araştırmada ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimin özel ve sosyal getirileri hesaplanmış ve özel getirilerin sosyal getirilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır ve yine aynı çalışmaya göre eğitimin özel sektördeki getirisi rekabet ortamı olmayan kamu sektörüne daha yüksek bir orana sahip olduğu özel sektörde bu oranın %13 iken kamu sektöründe bu oranın %10 da kaldığı tespit edilmiştir.²³² Psacharopoulos tarafından yapılan diğer bir araştırmada da eğitimin özel getirisinin sosyal getirisinden daha yüksek olduğu ve özellikle gelir düzeyi düşük ve orta olan ülkelerde yükseköğrenim getirisinin gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Beşerî sermayeye yapılan yatırımın aslında eğitime yapılan yatırım olduğu düşünüldüğünde eğitim ve beşerî sermaye arasında olumlu bir ilişki olduğu ve ekonomik kalkınmaya katkı sağladığı sonucuna varmak mümkün gözükmektedir.²³³ Türkiye'de yapılan bir dizi araştırma neticesinde de benzer bulgulara rastlanmıştır. Beşeri sermayenin direkt ya da dolaylı olarak ekonomik kalkınmayı etkilediğini gösteren bu çalışmalardan biri Şimşek ve Kadılar (2010) tarafından 1960-2004 yılları arasındaki verilerden yararlanarak ve bazı testler kullanılarak yapılan araştırmadır ve bu araştırma neticesinde beşeri sermayenin GSMH üzerinde istatistiksel ve anlamlı ve güçlü bir pozitif etkiye sahip olduğu ortaya

---

²³⁰ Mahmut Bilen, İbrahim Güran Yumuşak, "Gary s.Becker'in İktisat Bilimine ve Beşeri Sermaye Teorisine Katkıları", *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management* 3/1(2008), 5-6.

²³¹ Bilen -Yumuşak," Gary s.Becker'in İktisat Bilimine ve Beşeri Sermaye Teorisine Katkıları", 7.

²³² Hicran Serel - Kaan Manatçı, "Türkiye'de Beşerî Sermaye ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Ko-entegrasyon Analizi", *İktisadi İdari Bilimler Dergisi* 19/2(2005), 50.

²³³ Aksu, "Türkiye'de Beşerî Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme ile İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi", 71.

konmuştur.²³⁴ GSMH'nin ekonomik kalkınma ve büyümede bir ölçü kabul edildiğinden hareketle *beşeri sermayeye* yapılan yatırımın aslında GSMH' ya yapılan yatırımla eşdeğer olduğu sonucuna varmak mümkün gözükmektedir. Yoksul ülkelerin geri kalmasının altında yatan sebebin *fiziki sermayeye yapılan yatırım eksikliğinin değil; beşeri sermayeye yapılan yatırımın yetersizliği olduğunu* ortaya koyan çalışmalarda mevcuttur. Robert Barro ve diğer bazı araştırmacılar tarafından birçok ülkeyi kapsayan ve ülkelerin kalkınma ve büyüme hızlarını kıyaslayan araştırmalar neticesinde beşeri sermaye olarak da bilinen insan eğitimi ve verimlilik arasında güçlü bir bağın bulunduğu ortaya konmuş ve yine Amerika örneği üzerinden gelişmiş ülkelerin bu noktada milli gelirin %25'lik kısmının okuma oranındaki artışla meydana geldiği saptanmıştır.²³⁵ Yoksul olan ülkelerin ekonomik gelişme kaydedebilmesi ve gelişmiş ülkeler seviyesine çıkabilmesi için fiziksel sermaye kadar beşeri sermayeyi de önemsemeleri gerektiğini gösteren bu araştırmalar aynı zamanda ekonomik kalkınma hızının da beşeri sermaye üzerine yapılan yatırımla paralel bir ilerleme kaydettiğini ortaya koymaktadır.

Beşeri sermayenin tam anlamıyla etkili olmasının özgürlüklerin sağlanmasıyla da ilişkili olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Özgürlük kavramının kalkınmada araç olmaktan ziyade amaç olması gerektiğine dair olan eğilim; bu kavramın da kalkınma incelenirken öncelenmesini zorunlu kılmaktadır. Özgürlük olarak kalkınmanın; kalkınma ve gelişme üzerine inceleme yapan çevrelerde dikkatleri üzerine çeken ve git gide önem kazanan bir sav olma özelliğine sahip olduğunu ifade etmek mümkün gözükmektedir. Kişilerin elde edeceği özgürlüklerle toplumsal kalkınmanın başarıya ulaşmasının tek başına kurucu ögenin ötesine geçtiği, bireylerin olumlu kazanımlarının, iktisadi fırsatlardan, siyasi özgürlüklerden, toplumsal güçlerden, sağlık hizmetlerinden yararlanmaktan ve temel eğitim almayı mümkün hale getiren koşullardan, tercihlerin özendirilmesinden ve geliştirilmesinden etkilendiği düşüncesi²³⁶ kabul görmektedir. Özgürlüğün kalkınmanın temel amaçları arasında görmenin birkaç fark ortaya koyacağı, ilkinin siyasal katılım ve muhalefet özgürlüğünün ya da temel eğitim görme fırsatları gibi belirli siyasal ve

---

²³⁴ Mehmet Songur, "Türkiye'de Beşeri ve Fiziksel Sermaye Arasındaki İkame Olanakları: Translog Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7/2 (2017), 207.

²³⁵ Karataş-Çankaya, "İktisadi Kalkınma Sürecinde", 38.

²³⁶ Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, 19.

toplumsal özgürlüklerin kalkınmanın bütünleyici özellikleri arasında yer almasının neticesinde özgürlüğün kalkınmada doğrudan oynadığı rolünde ötesinde bir işlevselliğe sahip olduğu analizinin yapılmasıdır. İkincisini ise kişi başına düşen gelir ile bireylerin iyi ve uzun bir hayat sürme hakları arasındaki uyumsuzluk ile ilgili olduğu ve bununda Gabon, Afrika ve Brezilya yurttaşlarının kişi başına düşen GSMH bakımından Çin, Sri Lanka ve Hindistan daha yüksek olmasına rağmen ikinci grupta olanların uzun yaşam beklentilerinin daha yüksek olması örneğinden hareketle ortaya konduğu düşüncesi oluşturmaktadır. Üçüncüsünü ise iktisadi işlemlerin, piyasaların, mübadele ve ticari faaliyetlerin özgürlüğün ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesi oluşturmaktadır. Kalkınmanın yüksek gelir elde edilmesi, daha geniş bir üretim ve tüketim yelpazesine sahip olunması ve diğer getirileri ile birlikte değerlendirilip bunlara öncelik tanınması neticesinde ezoterik bir görünüm ortaya çıkmakta olduğu ancak bunun ezoterik olmaktan çok uzak olduğu dile getirilmektedir.²³⁷ Birçok ekonomide kalkınma sürecinin en büyük değişimlerinden birini geleneksel tarım toplumunu niteleyen bağlı emeğin ve zorunlu çalışmanın bir serbest iş sözleşmesi ve kısıtlanmamış fiziksel hareket sistemiyle yer değiştirmesini kapsaması oluştururken özgürlükle kalkınmayı temel alan perspektifin ise bu konuyu sadece nihai sonuçlar üzerine odaklanan bir değerlendirici sistemin yapamayacağı tarzda ele aldığı ifade edilmektedir.²³⁸ Çalışma özgürlüğünün ve bunun pratikte taşıdığı önemin beraberinde getirdiği değer belirleme sorununun anlaşılması açısından büyük önem taşıdığı da altı çizilmektedir.²³⁹

Fiziksel sermayenin ekonomik kalkınma için tek başına yeterli olmadığı ve bunun beşerî sermaye ile güçlendirilmesi gerektiği aynı zamanda beşerî sermayeye yatırım yapılması halinde eğitilmiş bireyin hayatı anlama ve anlamlandırma çabasında, sağlık ve kişisel gelişiminde büyük katkılar sağlayacağı ve bununda emeğe doğrudan yansıtacağını ifade etmek mümkündür.

2.2. Zekât Müessesesinin Beşerî ve Fiziki Sermayeye Etkisi

Sermayeyi; üretim aşamasına katkı sağlayan her türlü maddî ve manevî unsur olarak değerlendirmenin mümkün olduğu daha önceki bölümde ifade edilmişti. Aynı şekilde

---

²³⁷ Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, 46.

²³⁸ Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, 46.

²³⁹ Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, 47.

bireylerin ve toplumların ortaya koyduğu güven, iş birliği, ahlaki ilkeler gibi manevi unsurların yanı sıra üretime katkı sağlayan her türlü maddi unsurun da sermaye olarak değerlendirilebileceği belirtilmişti. Sermayenin üretim aşamasına katkı sağlayan her türlü unsur olmasından hareketle zekât müessesesinin sermaye üzerinde bazı yönlerden etkisinin bulunacağını ifade etmek mümkün gözükmektedir. Bu noktada ortaya konan ve zekâtın kelime manasındaki temizlikten yola çıkılarak zekâtın üç noktada temizlik sağlayacağı ve bu üç temizlik alanını fiziki ve beşeri sermayeye katkısının olacağını ifade etmek mümkün gözükmektedir. Bu temizlik alanlarının üç sahada oluşacağı ve bu üç sahanın da sosyoekonomik davranışları yönlendirmede büyük oranda etkisinin olacağı dile getirilmektedir.²⁴⁰ Bu temizlik alanlarının ahlaki, iktisadi ve sosyal olarak belirlenmesine ek olarak ahlaki alanda zekât müessesesinin yapacağı temizliğin hırs, tamah gibi menfi duygularla beraber zengin kesimin hak yedikleri fikrini yok ettiği, zenginleri fakirlik ve yoksulluk probleminin çözümünde sorumlu ve aktif tuttuğu ifade edilmektedir.²⁴¹ Zekâtın iktisadi alanda temizlik yapmakta olduğu düşüncesinin temelinde ise zekâtın; fırsat eşitliğinin olmamasından kaynaklı olarak servetin belirli ellerde toplanma temayülünü engellediği²⁴² ve az kimseden mallarının fazlalığını alarak bu fazlalığı hayatın temel ihtiyaçlarını karşılamak adına çok olan kimselere dağıttığı görüşü²⁴³ yatmaktadır. Sosyal alanda zekâtın temizlik yaptığının gerekçesi olarak ise normal toplumlarda görülen bazı ekonomik problemlerin zekât müessesesi ile çözüldüğü öngörüsü yatmaktadır. Normal toplumlarda zengin ve fakir kesim arasındaki makasın çok geniş olduğu, yoksul ve işsiz kesimin fazlalığının altında sanayi ve ticaretin donmasının yattığı, alım gücünün zayıflamasıyla pazar bulamayan işletmelerin imalatı durdurduğu ve sonunda da krizlerin baş gösterdiği tespitleri yapılmaktadır. Yaşanan bu durumların bertaraf edilmesi için ise İslam'ın zekât müessesesini devreye soktuğu, zekât ibadetinin ifa edilmesi kanalıyla gelir transferini gerçekleştirdiği ve bu durumda talep ve arz fonksiyonlarını kamçılacağı görüşü²⁴⁴ isabetli gözükmektedir. Zekâtın üretime katkı sağlayan manevi unsurlar arasında olan güven, işbirliği, sorumluluk gibi manevi unsurları kendi içindeki anlam olan

---

²⁴⁰ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 127.

²⁴¹ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 128.

²⁴² Ahmet Tabakoğlu, "İslâm İktisadi Açısından 'Kalkınma' ", *İktisadi Kalkınma ve İslâm* (İstanbul: İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1987), 249.

²⁴³ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 128.

²⁴⁴ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 129.

temizliği sosyal davranışlarda etkili kılarak ortaya çıkarması mümkün gözükmetedir. Paylaşım yoluyla zengin ve fakiri yakınlaştırması, zengine sorumluluk bilinci kazandırarak ve fakirdeki önyargı, tahammülsüzlük ve kıskançlık duygularını asgariye indirerek arada güven oluşturması sosyal davranışlar üzerinde etkili olabileceğinin sinyalini vermektedir. Yine bu vesileyle oluşan güven ortamında üretim çarkının denge içerisinde hareket edebileceği mümkün görünmektedir. Sermayenin üretim aşamasına katkı sağlayan her türlü maddi unsur olarak değerlendirilmesinden hareketle bu unsurlar arasında yer alan fiziki unsurlar üzerinde zekât müessesesinin bazı yönlerden etkili olabileceğini söylemek olası bir durumdur. Nitekim zekâtın iktisadi olarak bazı davranışlara yön verdiği ve ekonomik hayata müdahil olduğu bilinmektedir. Bunlardan birini; gelir dağılımında yeterli pay alamayan ihtiyaç sahibi kimselere zekâtın gelir transferi sağlayarak arz talep fonksiyonuna katkı sağlaması oluşturmaktadır. Yine üretimin gerçekleşmesine yönelik olarak gerekli olan yatırım ve tasarrufların oluşumunda zekât müessesesinin nisap miktarına ulaşan malları belirli oranlarda vergilendirme ile piyasaya dâhil etmesi ve vergilerden muaf tutmak suretiyle servetin sermayeye dönüştürülmesi hususunda katkı sağladığını belirtmek mümkündür.

Beşeri sermaye; insanın sahip olduğu yeteneklerini ve diğer üretim araçlarını tam ve etkin kullanarak üretime yansıtması ve bir ekonomik değer üretme²⁴⁵ şeklinde bir tanımla çerçevesi çizilmekte olup kalkınma ve beşeri sermaye arasında pozitif bir ilişki olduđu²⁴⁶ yapılan araştırmalar neticesinde ortaya konmaktadır. Zekât müessesesinin bazı yönlerden beşeri sermayeyi zenginleştireceği ve beşeri sermayenin gelişimine olumlu manada katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu noktada; *zekât müessesesinin yoksul kesimlerin maddi yetersizliklerden kaynaklı hizmetlerden yararlanamamaları neticesinde beşeri sermayelerinin zayıflamasını gelir transferi yoluyla önlemekte olduğu*²⁴⁷ görüşü anlam kazanmaktadır. Özgürlük, eğitim, sağlık, yetenek ve kabiliyetlerin gelişimi, yapabilirlik gibi birçok unsurdan oluşan beşeri sermaye gelir yetersizliği neticesinde zayıf kalmakta

---

²⁴⁵ Karaçay- Varol, “Sosyo Ekonomik Kalkınmada Fiziki, Beşerî ve Sosyal Sermaye Yatırımları: Vakıflar Genel Müdürlüğü Örneği”, 103.

²⁴⁶ Serel-Manatçı, “Türkiye’de Beşerî Sermaye ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Ko-entegrasyon Analizi”, 50; Aksu, “Türkiye’de Beşerî Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme ile İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi”, 71.

²⁴⁷ Nevzat Rıfat Kunduracı, “İslam Medeniyetinin Oluşumunda Sosyal Sermaye”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2012), 218-219; Ahmed, *İslam İktisadi Mukayeseli Bir Tedkik*, 129.

ve toplam beşeri sermayenin zayıflaması kalkınma sürecini olumsuz etkilemektedir. Zekât müessesesinin ise gelir dağılımını sağlamasıyla beşeri sermayeyi geliştireceği, tüm toplumun bundan olumlu manada etkileneceği ve toplam beşeri sermayenin toplumsal düzeyde yükseleceği öngörülmektedir.²⁴⁸ Kalkınma ve ilerlemenin önünde büyük bir engel teşkil eden yoksulluk kaynaklı birçok problemin aşılması, beşeri ve toplumsal sermayenin gelişimi ile paralel olarak çözüme kavuşmakta ve zekâtın gelir dağılımını toplumun ihtiyaç sahibi kesimlere transferini gerçekleştirmesiyle de kalkınma süreci hız kazanmaktadır.

Fiziki sermaye; üretim sürecinde üretim fonksiyonunun gerçekleşmesi için emek fonksiyonu tarafından üretilmiş tüm üretim araçları²⁴⁹, binalarda ve makinelerde imal edilmiş kaynaklar, fiziki sermaye altında sınıflandırılan üretim faktörü olarak arazi veya toprak²⁵⁰ olarak değerlendirilmektedir. Üretim araçlarının ortaya çıkması için gerekli olan zenginliğin kazılması noktasında İslam dininin servetin verimli bir şekilde iktisap edilmesi yoluyla bütün toplumu zenginleştireceği düşüncesinde olduğu tespiti²⁵¹ yapılmaktadır. Bu düşüncenin temelinde ise “Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz.”²⁵² ayetinde kazanmanın teşvik edilmesi ve buna ilaveten “Allah'ın fazlını arayın” ifadesinin çok sık Kur'an'da geçiyor olması²⁵³ delil olarak gösterilmektedir.²⁵⁴ Zenginleşme üzerine yapılan vurgu neticesinde elde edilen servetin toplumun menfaatinden çekilmemesi adına zekât devreye sokulmakta ve toplumun belirli kesiminin ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmektedir. Bu servet üzerinde toplumun belirli kesimlerinin hakkı olduğu hatırlatılmakta ve bu hakkın verilmesi üzerinde Kur'an'da sıklıkla durulmaktadır.²⁵⁵ Zekât müessesesinin oluşan servet üzerindeki paylaşım yaptırımı; temel ihtiyaçlar arasında yer alan gıda, giyim, mesken, eğitim gibi birçok zaruri durumun karşılanmasını sağlama

---

²⁴⁸ Kunduracı, “İslam Medeniyetinin Oluşumunda Sosyal Sermaye”, 218-219.

²⁴⁹ Karaçay -Varol, “Sosyo Ekonomik Kalkınma”, 103.

²⁵⁰ Yıldırım, vd., *İktisada Giriş*, 546.

²⁵¹ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*,128.

²⁵² el-Cuma, 62/10.

²⁵³ el-Bakara, 2/245; el-Fâtır, 35/12; el-Cuma, 62/10.

²⁵⁴ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 28.

²⁵⁵ ez-Zâriyât, 51/19; el-Bakara, 2/268; Âl-i İmrân, 3/92; el-Lokmân, 31/4; et-Tevbe, 60.

noktasında etkili olacağı ve bunun neticesinde yaşam kalitesinin artacağını ifade etmek mümkün gözükmektedir. Bu noktada; ihtiyaç sahibi insanların gereksinimlerinin karşılanmasının fabrikaların imal ettiği ürünlere ve mağazalarda satılan mallara karşı bir talep oluşumuna, bunun imalatta hareketlenmeye, imalattaki hareketlenmenin istihdam artışına, istihdamın daha fazla satınalma ve işgücü imkânına sebep olacağı öngörüsü²⁵⁶ isabetli durmaktadır. Zekât müessesesinin ekonomik canlılığa katkı sağladığı başka bir hususunda; müteşebbis olma özelliğine haiz olduğu halde maddi imkânların nakıs olmasından kaynaklanan yatırım ve üretimden mahrum kalan şahıslara sermaye ve yatırım fırsatı sunması²⁵⁷ tespitinin de kalkınmada zekâtın işlevselliğini ortaya koyması bakımından anlamlı gözükmektedir. Zekât müessesesinin; yatırım, üretim, istihdam, satınalma gücüne ulaşım, iş imkânlarının artması gibi fiziki sermaye ile yakından ilgili olan ve üretimin gerçekleşmesi için gerekli olan şartların sağlanmasına gelir transferi yoluyla katkı sağladığı göz önünde bulundurulduğunda zekâtın ekonomik kalkınmayı bazı yönlerden etkilediği sonucuna varmak mümkün gözükmektedir. Yine aynı şekilde gelir dağılımı neticesinde insani yaşam gereksinimlerinin karşılanmasıyla beşeri gelişimi sağlanan kişilerinde ekonomik davranışlarda bulunacağını ve ekonomik faaliyetlere katkı sağlayacağını ifade etmek mümkündür.

2.3. Teknoloji ve Tasarruf

Ekonomik kalkınmayı sağlayan dinamikler arasında teknoloji ve tasarrufta önemli bir konuma sahip olup ekonomistlerce ehemmiyet verilerek büyüme unsurları arasında gösterilmektedir. Beşerî sermaye ve fiziksel sermayenin kalkınmaya olan etkisinin artırılması farklı kalkınma unsurlarının devreye sokulup işlevsel hale getirilmesiyle mümkün gözükmektedir. Fiziksel sermayedeki ürünün veya çıktının daha nitelikli olması beşerî sermayeye, beşerî sermayenin de daha nitelikli çalışma performansı sergilemesi teknoloji ve tasarruf faktörlerine bağlıdır. Ekonomik kalkınmaya etki eden tüm faktörlerin beraberce değerlendirilmesinin üretim sürecinin daha organize bir şekilde

---

²⁵⁶ Ahmed, *İslam İktisadi Mukayeseli Bir Tedkik*, 29.

²⁵⁷ Tabakoğlu, "İslâm İktisadi Açısından 'Kalkınma' ", *İktisadi Kalkınma ve İslâm*, 250.

yürütülmesine katkı sağlayacağını ve kalkınma hızını arttıracığı²⁵⁸ ifade edilmekte ve teknolojik gelişmelerin önemi ortaya konmaktadır.

Teknoloji; sanayi faktörünün gelişimine paralel olarak seri üretim hızını arttırmakta ve ekonomik kalkınmaya doğrudan etki etmektedir. Teknolojik ürünlerin yenilerini üretmek, üretilmiş olanlarını geliştirmek, üretilen ve üretilecek olanları daha ucuza mal etmek ekonomik büyümede bir itici güç kabul edilmekte ve bu da teknolojik gelişmelere uyum ve intibakı zorunlu kılmaktadır. İyi teknolojiye sahip ülkelerin emek ve sermayelerini daha üretken kullandıkları ve yüksek verim elde ettikleri gerçeği göz önünde bulundurulduğunda teknolojik gelişmelerin yakından takibi ve teknolojiye yapılan yatırımların teşvik edilmesinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.²⁵⁹

Teknolojik düzeyinin ne ifade ettiği üzerine yapılan tanımlardan en geniş anlamıyla; üretim süreci, üretilen nesnenin kendisi, üretim ve yönetim planlaması, pazarlama ve satış sonrası servis ile alakalı bilgi ve tecrübelerin toplamı veya stoku olarak²⁶⁰ bir çıkarım yapmak mümkündür. Teknolojik gelişmenin ekonomi açısından bir anlam ifade edebilmesi için kâr ve zarar etmeyi göze alacak şekilde bir gelişme veya yenilik olarak uygulamaya sokulması gerekmektedir.²⁶¹ Teorik düzeyde kalan ve uygulamaya konulmayan yeniliklerin bu halleriyle ekonomik kalkınmaya katkısının olmayacağı ve teknolojik düzeyi saptamada herhangi bir veri oluşturmayacağı bilinmektedir. Kalkınmayı hedefleyen birçok ülke teknolojik gelişmelerin büyümeye katkısının daha sistematik ve nitelikli olması için çeşitli politikalar belirlemekte ve ekonomiye belirlenen teknoloji politikaları ile müdahale etmektedir. Teknoloji politikalarının ülkelerin sosyal ve siyasi gidişlerine yön verdiği, değişim ve gelişim gibi koşulları sağladığı, ortaya çıkardığı ve ülkelerin ekonomik kalkınma hızını arttırdığı kabul görmektedir. Teknolojik gelişmelerin ülke siyaseti ve politikaları gibi öncelikli konulara hem doğrudan hem de dolaylı etki etmesi sebeplerine binaen sosyal ve ekonomik refahını artırmayı hedefleyen

---

²⁵⁸ Ş. Mustafa Ersungur, “İktisadi Kalkınma ve Teknoloji”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/3-4 (1994), 45.

²⁵⁹ Ersungur, “İktisadi Kalkınma ve Teknoloji”, 43, 49.

²⁶⁰ Aykut Kibritçiöğlü, “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşerî Sermayenin Yeri”, *AÜ Siyasal Bilgiler Üniversitesi Dergisi* 53/1-4(1998), 5; Ersungur, “İktisadi Kalkınma ve Teknoloji”, 42.

²⁶¹ Kibritçiöğlü, “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri”, 5.

her ülkenin; teknolojiyi üretmek, geliştirmek ve yaygınlaştırmak için mücadele ettiği²⁶² belirtilmektedir.

Tasarruf, kalkınmayı doğrudan etkileyen unsurlar arasındadır. Sosyal refahın yakalanıp sürdürülebilmesi için gerekli olan koşullar arasında gösterilen tasarruf; sermaye birikimi ve yatırım fonksiyonlarını yakından ilgilendiren iktisadi bir davranıştır. Ekonomik kalkınmanın yatırımla, yatırımın ise tasarrufla büyük oranda bir ilişki içerisinde olduğu gerçeğinden hareketle tasarruf davranışının temel bileşenlerini; tüketicinin sermayesini arttırması ve artan sermayesini yatırıma dönüştürmesi olarak belirlemek mümkündür. Ekonomik kriz ve dalgalanmalar, işsizlik ve sosyal güvenlik önlemlerinin yetersizliği gibi birçok iktisadi belirsizlik karşısında önlem alma eğiliminde olan tüketicinin gelirinden, harcamaları dışında kalanını biriktirmesi tasarruf olarak değerlendirilmektedir.²⁶³

Tasarrufun ekonomik büyüme ile ilişkisi, ekonominin iki ana akımı olan Klasik ve Keynesyen ekonomilerinde farklı değerlendirilmektedir. *Ekonominin Babası* olarak nitelendirilen İskoç ekonomist ve ahlak filozofu Adam Smith (1723-1790) öncülüğünde şekillenen Klasik iktisadın tasarruf ile ilgili genel görüşü; tasarrufların büyümenin ön koşulu olduğu yönündedir. Adam Smith'in tasarrufun ekonomik büyüme için önemini bireylerin tasarruflarından hareketle değerlendirdiği, kişinin gelirin fazla kısmını tüketime dönüştürmeyip biriktirmesi ve sermayesine aktarması neticesinde sermaye birikimini oluşturduğu, kişinin bunu yatırıma dönüştürerek üretimde bulunduğu veya faiz karşılığında başkasına kiraladığı ve bunun neticesinde yatırımlara kaynak sağlandığı, bireysel tasarrufların toplamının da toplumsal sermayeyi oluşturup sermaye çoğalmasını gerçekleştirdiği yönünde fikirlerinin olduğu görülmektedir.²⁶⁴

Britanyalı iktisatçı John Maynard Keynes (1883-1946)'in görüşleri doğrultusunda şekillenen Keynesyen iktisatta ise ekonomi durgun bir yapıya sahip olup büyüme problemlerinden ziyade statik durumda olan ekonominin harekete geçirilmesi esas hedef olarak belirlenmektedir. Büyüme ve kalkınmanın da bu şekilde başlayacağını öngören bu

---

²⁶² Mustafa Çalışır - Ahmet Gülmez, "Teknoloji Politikaları Çerçevesinde Ekonomik Gelişim: Türkiye-Kore Karşılaştırması", *Akademik İncelemeler Dergisi* 5/1(2010), 26.

²⁶³ Ömer Faruk Çolak - Harun Öztürkler, "Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi", *Bankacılar* 23/82(2012), 2-3.

²⁶⁴ Ekrem Gül - Samet Acar, "Tasarruflar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Gurupları Örneği ile İncelenmesi", *Sakarya İktisat Dergisi* 7/3(2018), 56.

anlayış aynı zamanda bunun toplam *taleple* mümkün olacağını savunmaktadır. Toplam talebin genişlemesiyle stokların eriyeceği, eriyen stokların yeni yatırımları sağlayacağı, yeni yatırımlarında ekonomik büyümeyi hızlandıracağını öngörülmektedir. Ve yine yatırımların gelir ve faiz haddini artırdığını, tasarrufların ise tüketimin azalmasına bağlı olarak gelir ve faiz haddini düşüreceğini savunan Keynesyen ekonomi, bununla birlikte faiz oranları ile yatırım oranları arasındaki ters ilişkiye dikkat çekerek tasarrufların düşen faiz oranlarının yatırımları artıracığı görüşünü ortaya koymaktadırlar. Yatırımların artması daha yüksek tasarrufları sağlamakta olup bunun ise tam istihdamın söz konusu olduğu ekonomide mümkün olacağı savının da yine Keynesyen iktisatçıların görüşleri arasında görmek mümkündür.²⁶⁵

Tasarrufun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi göz önüne alındığında tasarrufun yatırım için, yatırımın da kalkınma için gerekli olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Ekonomik büyüme ve kalkınmada fiziki, beşerî sermaye, teknoloji ve tasarruf unsurları büyük ölçekte etkili olmakla beraber başka faktörlerin de göz önüne alınması gerekmektedir. Kalkınma hızını artıran unsurların ekonomik, siyasi, yönetsel, hukuksal, yapısal olarak sınıflara ayırmak konunun anlaşılmasını kolaylaştırmakla beraber bu sınıflandırmaların alt başlıkları içerisinde insan, din, kültür, dış ticaret, yabancı yatırımlar, alt yapı, vergi, doğal kaynaklar gibi unsurları dâhil etmek mümkün gözükmemektedir.

2.4. Zekât Müessesesinin Teknoloji ve Tasarrufa Etkisi

Teknolojinin ekonomik kalkınma sürecine olumlu katkıda bulunduğu genel itibariyle ekonomi çevrelerinde kabul gören gerçekler arasındadır. Kalkınmış ülkelerin geneline bakıldığında teknolojik düzeylerinin ileri seviyede oldukları görülmektedir. Teknolojik düzey; üretim süreci, üretilen nesnenin kendisi, üretim ve yönetim planlaması, pazarlama ve satış sonrası servis ile alakalı bilgi ve tecrübelerin toplamı veya stoku²⁶⁶ olarak tanımlanmaktadır. Bu konuda bilgi düzeyinin ilerlemesinin ve yeni teknolojilerin ortaya çıkmasının İslam'da tavsiye edildiği, yeni teknolojilerin ortaya konulmasında herhangi

---

²⁶⁵ Gül - Acar, "Tasarruflar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", 56-57.

²⁶⁶ Kibritçioğlu, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşerî Sermayenin Yeri", 5; Ersungur, "İktisadi Kalkınma ve Teknoloji", 42.

bir sınır dayatılmadığı ifade edilmektedir.²⁶⁷ Herhangi bir sınır dayatılmamasına karşın seçilen alternatiflerin faydanın iki türü ile ilgili olması gerektiği; salt ekonomik fayda ve İslam'ın üretim ve tüketim davranışlarını belirleyen inanç faktörlerine uygunluğu ve sonuç itibariyle de ekonomik faydayı arttırmış olma halinin olması gerektiğinin de altı çizilmektedir ve bu konuda; “Optimum üretimle maliyetleri en aza indirmenin ve malların arzının artırmanın Şeriat'ın bir amacının olduğu”²⁶⁸ görüşü anlam kazanmaktadır. Üretici ve yatırımcının önemli bir özelliği olan ekonomik rasyonalitenin; kişiyi ilk sermaye stokunu eritmek için teşvik edeceği ve bunun neticesinde yatırım harcamalarına yer açılacağı, artan yatırımların çarpan etkisiyle gelirin de artışına olanak sağlayacağı da öngörülmektedir.²⁶⁹ Zekât ve sadakanın; ilk sermaye stokunun sahiplerinin sermayeyi daha üretken alanlarda kullanmalarına neden olacağı düşünülmele beraber arz fonksiyonunu icra edenlerin mallarını seküler bir ekonomiden daha fazla satacakları ve bununda temelinde zekâtın ve sadakanın salt ekonomik faydayı arttırdığı düşüncesinin yattığı belirtilmektedir.²⁷⁰

Tasarruflar, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli olan hususlardan biri olarak bilinmektedir. Tasarrufların yatırım ve mal-hizmet üretimi için sermaye ve kaynak oluşturmasından hareketle tasarruflar üzerinde özellikle durulduğu ve teşvik edildiği görülmektedir. İslami olan bir sistemde temel ihtiyaçların karşılanması, yaşam kalitesinin artırılması ve daha fazla sermaye malı için tasarrufların yatırımın reel formunda değerlendirildiği ve üretken kapasitenin zamanla artması içinde tasarrufların teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Tasarrufa yönelik teşvikin ilk etapta israftan kaynaklanan sermaye ve kaynak kaybını önleme amaçlı israfın bertaraf edilmesi²⁷¹ tasarrufun istenen ve gerekli düzeyde gerçekleşmesi sonucunda refahın olacağı, imalatta bir artışın gerçekleşeceği, istihdamın ve satın alma gücünün yükseleceği ve kalkınma sürecine kadar bunun devam edeceği öngörülmektedir.²⁷² Tasarrufların teşvik edilmesi ve bunun ibadetler eliyle somut bir hale dönüştürülmesi noktasında da ekonomik davranışlara iki

---

²⁶⁷ Mehmet Asutay, “Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi”, çev. Cengizhan Yıldırım, *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 1/1(2018), 218-219.

²⁶⁸ Asutay, “Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi”, 219.

²⁶⁹ Asutay, “Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi”, 219.

²⁷⁰ Asutay, “Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi”, 219.

²⁷¹ Tabakoğlu, “İslâm İktisadi Açısından ‘Kalkınma’ ”, *İktisadi Kalkınma ve İslâm*, 248.

²⁷² Ahmed, *İslam İktisadi Mukayeseli Bir Tedkik*, 29; Asutay, “Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi”, 219.

manevi faktör ile yön verildiği bilinmektedir. Özellikle zekâtın ve sadakanın ekonomik ve psikolojik yönlerinin ağır bastığı, ekonomik yönden veren elin alan elden üstün tutulduğu prensibinden hareketle Müslümanların çok çalışıp infak etmeye teşvik edildiği, infakta bulunma arzusunun kişiye manevi yönden zevk verdiği, bu teşvik vesilesiyle de ekonominin dinamik olacağı fikri²⁷³ isabetli gözükmektedir. Yine İslâm ekonomisinde kalkınma finansmanının ana yerel kaynağını tasarrufların oluşturduğu, İslami olan hayat düzeninin iyi bir tasarruf potansiyeli sağladığı ve bunu da hem cimrilikten hem israftan kaçarak gerçekleştirdiği ve dengeli bir hayat tavsiye ederek²⁷⁴ bunu hayatla bütünleştirdiği çıkarımı²⁷⁵ anlam kazanmaktadır. Yine ölçülülük üzere bu yönlendirme kendisini gösterdiğinde bireysel, sosyal, politik ve kamusal harcamalarda kaynak taleplerinin azaldığı ve tasarruflardaki net etkinin daha yüksek olacağı, zekâtın ihtiyati tasarrufların bir kısmını ortadan kaldırdığı için tasarrufları arttırmasının da mümkün olacağı²⁷⁶ ifade edilmektedir.

2.2.ZEKÂT KURUMUNUN EKONOMİK KALKINMADAKİ İŞLEVİ

Üretim ve tüketim unsurları arasında şekillenen ekonomik faaliyetlerin merkezinde insan faktörü bulunmaktadır. İnsanın duygu, düşünce ve davranışlarına etki eden unsurların başında bilindiği gibi *din* gelmektedir. Din ve ekonomi arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olması dinin birey ve toplum üzerindeki belirleyici rolünden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda İslâm dini, hayatın diğer alanlarına olduğu gibi ekonomik hayata ilişkin normlar koyarak adalet çerçevesinde şekillenen bir iktisadi düzen hedeflemektedir. Bu hükümlerin bir kısmı ticaret, akit, ortaklık gibi muamelata dönük davranışları şekillendirirken bir kısmı ise zekât, sadaka, vakıf, karz-ı hasen gibi özü itibariyle ibadet hüviyetinde olup ekonomik hayata dini bir boyut kazandırmaktadır. Bir başka ifadeyle İslâm dini, sırf Allah rızası için yapılan bazı tasarruflarla ekonomik hayata yön

---

²⁷³ Mehmet Bayrakdar vd., *İktisadi Kalkınma ve İslam* (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1987), 55.

²⁷⁴ el-A'râf, 7/31.

²⁷⁵ Ne de Idayu Mahat, Ari Warokka, "Investigation on zakat as on indicator for Moslem countries' economic growth", *J. GlobalBusiness Advancement* 6/1(2013), 52.

²⁷⁵ et-Tevbe, 9/60.

²⁷⁶ Mahat- Warokka, "Investigation on zakat as on indicator for Moslem countries' economic growth", 52.

vermektedir. Aynı anlayışın bir tezahürü olarak faiz, karaborsacılık, manipülasyon (neceş) gibi davranışlar Allah'a karşı işlenmiş suçlar arasında sayılmaktadır.

Kalkınma; sosyal, siyasi, iktisadi, kültürel birçok unsurun bir araya gelerek oluşturduğu çok katmanlı bir olgu ve aynı zamanda belirli bir dönemi kapsayan bir süreçtir. Kalkınmayı ekonomide iyileşme ve büyüme olarak görme eğiliminin bazı noktalarda sıkıntı doğuracağı bilinmektedir. Ekonomik büyümeyi de kapsamasına rağmen kalkınma; sadece sayısal büyümeyi değil olumlu manada yeni bir yapı ve dünya düzenini de öngörmektedir. Bu yenedünya düzeninde bireysel ve toplumsal özgürlük kavramlarının öncelenmesi gerektiğine dair olan düşünce git gide ağırlık kazanmaktadır. İktisadi kalkınmanın gerçekleşip gerçekleşmediğine dair belirlenen kriterler arasında kişinin bağımsızlık ve özgürlüğünün büyümesinin konması²⁷⁷ da bu noktada özgürlük kavramının önemsenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Kalkınmanın istendik düzeyde refah seviyesinin yakalanması olarak algılanmasına karşılık; bireysel ve toplumsal özgürlüğün ortadan kalkmasına etki eden zorbalık, yoksulluk, sistematik toplumsal yoksunluk ile birlikte yetersiz gelen iktisadi fırsatların, baskıcı devlet tahammülsüzlüğünün ve kamusal hizmetlerdeki ihmalin ortadan kaldırılması olarak anlaşılması gerektiğine olan kanaat²⁷⁸ gün geçtikçe daha çok kabul görmektedir. Kalkınmanın çok boyutlu olarak ele alınması ve merkeze “özgürlük” kavramının koyulması kalkınmanın istendik düzeyde gerçekleşeceğinin ön koşulu gibi durmaktadır. Dünya genelindeki toplam servette meydana gelen artışa rağmen halen daha birey ve toplumların temel özgürlüklerinde istenen bir iyileşme olmadığı “iktisadi yoksulluk”un temel özgürlükleri alma karşılığında açlığı giderme, yeterli besin maddesine erişme, iyileştirilebilir hastalıklara çare bulma, yeterli düzeyde barınma ve giyinme imkânlarına sahip olma gibi durumları sağladığı düşünülmektedir.²⁷⁹ Özgürlük yoksunluğunun farklı örnekleri olduğu; bir kısmının kamusal imkânların ve sosyal hizmetlerin yetersizliği ve yerel barış ve düzenin sürdürülmesi için gerekli olan etkin kurumların yokluğundan kaynaklandığı bir kısmının ise doğrudan siyasal hakların ve insan haklarının otoriter rejimlerce inkârından ve toplumsal, siyasal ve iktisadi hayata katılım özgürlüğüne

---

²⁷⁷ Beşir Hamitoğulları vd., “İktisadi Kalkınmanın Sosyal Sorunları”, *İktisadi Kalkınma ve İslam* (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1987), 14.

²⁷⁸ Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, 18.

²⁷⁹ Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, 18.

getirilen sınırlamalardan ortaya çıktığı tespiti yapılmaktadır.²⁸⁰ Özgürlük kavramının iki farklı yaklaşımdan dolayı kalkınma sürecinin merkezinde olması gerektiği düşüncesinde yer alan yaklaşımlardan ilkinde değerlendirmeci yaklaşım; ikincisini ise etkinlik yaklaşımı oluşturmaktadır. Değerlendirmeci yaklaşımda; ilerlemenin ve kalkınmanın merkezinde insanların sahip oldukları özgürlüklerin, arttırılıp arttırılmadığı; etkinlik yaklaşımında ise kalkınmanın başarısında tamamen insanların özgür eylemliliğinin kilit rol oynadığı tespiti yapılmaktadır.²⁸¹ Kalkınmadaki temel ölçütü temel hak ve özgürlüklerin elde edilmesi noktasında değerlendiren bu yaklaşımın merkeze insanı koyması insana verilen değer bir yansıması olarak değerlendirilme özelliğine sahiptir. Sosyal, siyasi ve iktisadi eylemlerinde özgürlük sahibi olan bireylerin ve toplumların davranışlarının belirlenmesi mikroekonomi açıdan göz önünde alındığında özgürlüğün kalkınmayı etkilediği çıkarımı uzak durmamaktadır. Özgürlük ve kalkınma arasındaki ilişkinin müspet olmasından hareketle zekâtın bireysel ve toplumsal davranışlara özgürlük noktasında bazı yönlerden etki ettiğini ve dolayısıyla kalkınmanın gerçekleşmesinde rol aldığını ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Bu davranışların ilkinde bireyin iktisadi özgürlüğünün sağlanıp kendi malı üzerindeki tasarrufunun arttırılması oluşturmaktadır. Bazı ekonomik sistemlerin iktisada dayalı birey ve toplum davranışlarına tamamıyla müdahale ederek yok saymak eğilimi söz konusu iken bazılarında ise tamamıyla özgür bırakarak ve mutlak mülkiyeti insana mahsus kılarak Allah'ın tasarrufunu göz ardı etmek mevzu bahisdir. İslam iktisadında ise ne sosyalizmde olduğu gibi tamamıyla insana güvensizliğin sonucu olarak insanı yok sayma ne de kapitalizmde olduğu gibi sınırsız bir özgürlükle insanı ilahlaştırmak vardır. İslam ekonomisinde insana mülkiyet hakkı verilmekle beraber ekonomik davranışlarında sınırsızlık ve ölçsüzlük kabul görmemektedir. Bu noktada kişinin mülkiyet yetkisi zekât ibadetiyle düzenlenmekte ve paylaştırıcı olarak aktifleşmesi sağlanmaktadır. Sadece bireyin fayda sağladığı ve toplumun önemsenmediği bir yapıyı ret eden İslam iktisadı, felahı tüm insanlık için yaşanabilir bir hüviyette hedeflemekte ve bu hedefin gerçekleşmesinde önemli bir rol üstlenebilecek zekât ibadetini bu noktada da araçsallaştırmaktadır. Zekât ibadeti; zenginlerin sahip olduğu servetin belirli bir bölümünü gelir dağılımında yeterli pay alamayan yoksul kesime

---

²⁸⁰ Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, 18.

²⁸¹ Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, 19.

aktararak refahın belirli zümreler elinde tekelleşmesini engellemekte²⁸² aynı zamanda üretim fonksiyonuna da kaynak sağlayarak kişi başına düşen gelirin artmasına²⁸³ zemin hazırlamaktadır. Ekonomik kalkınmaya çok yönlü katkı sağlayan zekât müessesesinin sadece yoksul kesimin piyasada talep oluşturmasını değil aynı zamanda borçlu olanlara zekât fonunun ayrılmasıyla ve nakit para arzını gerçekleştirmekle de sekteye uğrayan bazı piyasa hareketlerini tekrar canlandırmaktadır. Borçluların borçlarını ödemesini ve yoksul kesimin ihtiyaçlarını tedarik etmesini sağlayan zekât piyasaya likit akışını sağlayarak piyasaların olumlu tepki vermesini sağlamakta²⁸⁴ ve bu da dolaylı olarak ekonomik kalkınmaya etki etmektedir. Zekâtın ekonomik kalkınmaya etkisi ile beraber istikrarın sağlanması noktasında işlevselliğinin olduğu öngörüsü²⁸⁵ bu anlamda isabetli gözükmektedir.

Zekât ile kamu bütçesinin yükünün hafifleyeceği ve mevcut kaynakların yatırımlar için kullanılabilmesi de göz önünde bulundurulduğunda zekât müessesesinin ekonomik kalkınmaya dolaylı olarak etki edeceği görüşünün de²⁸⁶ isabetli olduğu gözükmektedir. Zekâtın dinen zengin sayılan kişilerden alınıp yine dinen fakir sayılan kişilere verilmesinin ihtiyaç sahiplerinin tüketim imkânlarını artırdığını ve bunun sonucu olarak üretimin de artacağı²⁸⁷ tespiti bu noktada önem kazanmaktadır.

Zekât müessesesinin ekonomik kalkınma ile ilişkisini araştıran çalışmaların ekonomik kalkınma ve zekât arasında müspet bir ilişki olduğunu ortaya koydukları görülmektedir. Bu çalışmalardan birinin Abu'l Hasan Sadık tarafından 1997 tarafından “Yoksulluğun Azaltılması: İslami bir Pek” adlı çalışmada olduğu görülmekte ve bu çalışmada zekât ibadetinin zorunlu bir gelir transferi olarak tanımlandığı ve bu transfer ile zenginliğin taban yayılarak yoksulluğun engellendiği düşüncesi ortaya konmaktadır. Yoksulluğun azaltılması ile ekonomik kalkınmanın kriterlerinden biri olan yoksulların sayısındaki azalma; ekonomik kalkınmışlığa işaret etmekte ve zekâtın bu noktadaki etkisini

---

²⁸² Tabakoğlu, “İslâm İktisadi Açısından ‘Kalkınma’ ”, *İktisadi Kalkınma ve İslâm*, 249.

²⁸³ Kazak, “The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey”, 190.

²⁸⁴ Ahmed, *İslam İktisadi Mukayeseli Bir Tedkik*, 129.

²⁸⁵ Altuntepe, “İslâm Ekonomisinde Maliye Politikası -Teorik Bir Yaklaşım”, 50.

²⁸⁶ Enver Osman Kaan, “Faize Alternatif Bir Finansman Aracı Olarak Karz-ı Hasen Yerine Zekât”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2(2021), 617.

²⁸⁷ Sırım, “Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslâm Ekonomisinde Zekâtın Yeri”, 112; Ahmed, *İslam İktisadi Mukayeseli Bir Tedkik*, 129.

göstermektedir. Yine zekât ve iktisadi kalkınma ilişkisini araştıran bir diğer araştırma da 2008 yılında Endonezya'da İbrahim Patmatavi tarafından “Pembangunan Ekonomi Melalui Agihan Zekât” olarak ortaya konan çalışmadır ve bu çalışmada zekât müessesesinin tam anlamıyla işlevsel kılınmasıyla toplumun sadece manevi yönünün değil aynı zamanda toplumun sosyoekonomik düzeyinin de yükseleceği ifade edilmektedir.

Wan Yusoff tarafından 2008 yılında Endonezya'da yapılan “Modern Zekât Yaklaşımı Yoksulluğun Azaltılması ve Ümmetin İstikrarı için Sosyal Bir Araç Olarak” adlı çalışmada yoksulluğun azaltılması için zekât fonlarının daha uzun vadede yoksulların lehine olacak şekilde işletilmesi, balık vermek yerine balık tutulmasının öğretilmesi programına yönelik olarak ve de cehalet, hastalık, salgın hastalıklar ve yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi durumlarda kaynak olarak kullanılması tavsiye edilmektedir. Araştırmacı, işsizlik ve yoksulluk gibi temel problemlerin geçici olarak değil kalıcı çözümler üretilerek çözülmesi gerektiğini savunmakta ve iktisadi kalkınmaya zekât fonlarının yatırım ve istihdam alanlarında kullanılarak ulaşabileceği izlenimini vermektedir. Benzer bir çalışmada 2014 yılında Pakistan'da Muhammed Azam, Nasır İkbâl ve Muhammed Tayyab tarafından yapılmakta olup zekâtın mikro boyutta hanehalkının refahını arttırdığını makro boyutta ise Pakistan'daki ekonomik büyümeye büyük bir oranda katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Yine aynı şekilde Abdulkader Laallam, Mansha Rafiq ve Rafiq Harkati tarafından 2021 yılında yapılan “Zekâtın Malezya Ekonomisine Katkısı” adlı çalışmada çoklu regresyon ve Pearson korelasyonu kullanılarak GSYİH ile zekât ve İnsani Gelişme Endeksi arasında müspet bir ilişki olduğu, zekâtın her dağılımdaki artışı söz konusu olduğunda milli gelirden pozitif bir değişiklik olacağı ve bununla iktisadi kalkınmaya etki edeceği ortaya konmaktadır. Çoklu regresyon yöntemi kullanılarak ortaya konan bir başka çalışma da Endonezya'da 2021 yılında Süleyman Süleyman, Rifaldi Mecid ve Tika Widiastuti tarafından yapılan “Endonezya'da COVID-19 Pandemisi Öncesi Zekât ve Sosyoekonomik Refah Üzerine Etkisi” adlı çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmada; zekâtın satın alma gücü ve ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve artış gerçekleştiren bir etkisinin olduğu ortaya konmakta ve aynı zamanda zekâtın daha önceki dönemlerde de yoksulluğu azaltma noktasında fayda sağladığı ifade edilmektedir.

Zekât ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmalar; zekât ve ekonomik kalkınma arasında pozitif bir ilişki olduğunu, zekâtın yoksulluğu azalttığını, gelir artışını sağladığını ortaya koymakta ve aynı zamanda zekât ibadetinin sosyoekonomik faydalarının olduğuna da dikkat çekmektedir. Bu gerekçelere binaen zekâtın ekonomik kalkınmayı sağlayabilecek unsurlar arasında²⁸⁸ sayıldığı görülmektedir.

Bilindiği gibi dinin belirlediği zenginlik kriterine *nisap* denilmektedir. Fıkıh kaynaklarında zekâta konu olan mallar beş ana grupta ele alınmakta olup bunlar; hayvanlar, altın ve gümüş, ticaret eşyası, maden ve defineler, toprak ürünleri olarak sıralanmaktadır. Hayvanlardan zekâta tabi tutulanlar; deve, sığır ve koyun cinsinden olanlardır. Beş devenin altında olan develere, otuz sığırdan az olan sığır cinsisine, kırka ulaşmayan koyun cinsine zekât düşmeyeceğine dair icma vardır. Altın ve gümüşte belirlenen nisap miktarı; altında 20 miskal (80.18 gr.), gümüşte ise 200 dirhem (595 gr.) olup bunların %2,5 (40'ta biri) zekât olarak verilmektedir. Ticaret mallarında belirlenen nisap miktarı altına göre hesaplanmakta ve %2,5(40'ta biri) olarak zekâtı verilmektedir. Maden ve definelerden ise humus (beşte bir) vergisi alınmakta, toprak ürünlerinde ise nisap miktarı beş vesk olup öşri olanlar 1/10 veya 1/20 oranlarında zekâta tabi tutulmaktadır.²⁸⁹ Zekâtın ekonomik kalkınmaya etkileri maddeler halinde incelendiğinde aşağıdaki gibi bir sıralama isabetli gözükmektedir.

2.5. Para Stokunu Engellemesi

Zekât müessesesinin ekonomik kalkınmaya olan katkılarından etkilerinden birinin atıl duran sermaye birikiminin ataletten kurtarılıp üretim veya yatırıma yoluyla piyasa hareketliliğini sağlaması olduğu²⁹⁰ tespiti yapılmaktadır. İslâm dini, yukarıda ifade edildiği gibi 80,18 gram altın veya buna miktarda parası olan kişileri zekât mükellefi saymıştır. Bu veya daha fazla miktarda birikimi olan kişiler, bu birikimlerini hicri bir yıl

---

²⁸⁸ Kazak, "The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey", 191, 192.

²⁸⁹ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk (Zekât)", "İslâm Hukuku El Kitabı", 559-562; Ahmet Tabakoğlu, "Nisap, Para ve Gelir Dağılımı", *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri)*, ed. Yunus Vehbi Yavuz (Bursa: Kurav Yayınları, 2004), 20-26.

²⁹⁰ Kazak, "The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey", 193.

ellerinde tutmaları halinde zekât olarak bu birikimlerinin %2,5'ini zekât olarak vermek zorundadırlar. Her yıl aynı oranda verecekleri için bu zekât, birikimlerinin azalmasına neden olacaktır. Nitekim Hz. Peygamber, bu gerçeğe işaret olarak; “*Kim, mal sâhibi bir yetime veli olursa, bu malla ticaret yapsın, malın zekâtını yiyip bitirmesine terk etmesin*”²⁹¹ buyurmuştur.

Servet, kişinin sahip olduğu taşınır ve taşınmaz malların o anki maddi ederinin değeri olarak ifade edilmektedir. Bazı ayet ve hadislere dayanarak sahabe döneminden itibaren kişinin ihtiyaç fazlası mal biriktirmesinin caiz olmadığını savunanlar olsa da genel kabul görmüş anlayışa göre İslâm dini servet sahibi olunmasına karşı değildir. Tevbe Suresi’nde geçen: “*Altın ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele! (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık biriktirmekte olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!*”²⁹² mealindeki ayet ise zekâtı verilmemiş servetlerle ilgili olarak görülmüştür. Buna göre kişi malının zekâtını verdiği müddetçe sınırsız mal sahibi olmasının önünde dini bir engel yoktur.

2.6. Harcamayı Teşvik Ederek Atıl Sermayeyi/Parayı Tedavüle Sokulması

İslâm dinin öngördüğü ekonomik modelde asıl olan infaktır. Harcamak olarak ifade edilen infak kavramı asıl itibariyle başkaları için gelir oluşturmaya dayanır. İslâm ekonomisinin harcamaya dayalı sürekli verici olmayı öngörmesi neticesinde arz yönlü bir model ortaya çıkmaktadır. Veren, üreten bir toplum ile ekonomi etkileşimi neticesinde başkasına oluşturulan gelirin artması ve ekonomik kalkınma arasında güçlü bir bağın olduğunu ve bunun temelinde de *infak* anlayışı olduğunu ifade etmek mümkün gözükmektedir. İnfaktan beklenen gelir dağılımı gerçekleşmediğinde *zekâtın* devreye girerek bir nevi infak unsurunun açık bıraktığı yerleri tamamlamayı sosyal adaleti, sosyal refahı ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirdiği²⁹³ tespiti bu noktada isabetli gözükmektedir. Atıl bırakılan servetin İslam’da kabul görmediğini tam tersine ekonomik

---

²⁹¹ Tirmizî, Zekât 15, (641).

²⁹² et-Tevbe, 9/34-35.

²⁹³ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler II İslâm İktisadı*, İstanbul: Kitabevi, 2005, 259.

gücün ve likit kaynakların aktif olmasının istendiği²⁹⁴ belirtilmektedir. Bununla beraber İslam'a göre likit fonların damarda dolaşan kan gibi görüldüğü, kanın dolaşımının durması durumunda nasıl ki pıhtılaşma, kirlenme ve vücuda katkı sağlamama söz konusu olmakta ise ekonomideki fonların atıl bırakılmasıyla da ekonomik durgunlaşma, hantallaşma ve ekonomiye fayda sağlamama durumlarının yaşanacağı²⁹⁵ öngörülmektedir. Bu sebeplere binaen yukarıda da ifade edildiği üzere İslâm dininin harcamayı bir nevi ibadete dönüştürdüğünü, zekat müessesesini bu noktada araç kılıp likit akışını tedavüle sokarak ekonomik faaliyetlerin devamı ve canlılığı sağladığını ifade etmek mümkün görünmektedir.

2.7. Ekonomik Canlılığa Katkı Sunması

İnsanların genel itibariyle ilerideki muhtemel ihtiyaçları temin edebilme adına gelirlerinin bir kısmını biriktirme eğilimi içinde oldukları bilinmektedir. Elde tutulan bu birikimlerin bazen çok fazla artması üretim fonksiyonunun aksamasına, arz ve talep dengesinin bozulmasına, piyasada durgunluğa ve birçok ekonomik tabanlı soruna yol açabilmektedir. Zekât kurumunun, âtıl bırakılan birikimin piyasaya dâhil edilmesini teşvik ederek paranın tedavülünü sağlaması bu tür olası problemlerin önlenmesindeki faydasına işaret etmekte²⁹⁶ ve aynı zamanda ekonominin canlılığına katkı sağlamaktadır. İhtiyaç fazlası malın bir yıldan fazla elde tutulmasını engelleyen zekât, finansal yatırımları teşvik ederek paranın değer kaybını da önlemektedir. Paranın miktarından ziyade çok el değiştirmesiyle ekonomik canlılığa katkı sağladığı göz önüne alındığında hiç değer kaybetmeyen paranın ideal para sayılmadığı görülmekte ve paranın ideal para sayılabilmesi için yıllık olarak %2-3 değer kaybetmesinin sağlanmasıyla para sahibinin elindeki parayı tutmadan piyasaya sürmesinin beklendiği²⁹⁷ ifade edilmektedir. Bu %2-3 oranındaki değer kaybının, paranın kırkta birine tekabül ettiği tespitinden hareketle herkesi kapsayan bir değer kaybının yaşanmasının değil belirli mallara sahip olanların belirli dönemlerde,

---

²⁹⁴ Kazak, "The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey", 194.

²⁹⁵ Kazak, "The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey", 194.

²⁹⁶ Çeker, *İlm-i Hal'im*, 277.

²⁹⁷ Çeker, *İlm-i Hal'im*, 277.

belirli oranlarda malların veyahut para değerinin verilmesi ile piyasaya nakit akışının sağlandığı ve ekonomik canlılığa katkı sunmakta²⁹⁸ olduğu belirtilmektedir.

Paranın yatırıma dönüştürülmesi neticesinde elinde servet ve birikim kalmayan kişiden zekât mükellefiyetinin düşmesi; İslâm dininin iktisadi hayatın devamlılığını sağlamak için öngördüğü bir tedbir modeli olduğunu göstermektedir. Günümüzde çok büyük miktarda mal varlığına sahip olduğu halde servetinin kahir ekseriyeti sabit sermaye olan birçok kişinin servetine oranla çok az zekât vermek durumunda olmaları İslâm'ın yatırımı, istihdamı ve üretimi ne derece önemseydiğini göstermesi açısından manidardır. Zekâtın tam anlamıyla işlevsel kılındığı toplumlarda yastık altı edilerek elde tutulan servet ve birikim piyasaya sürüleceğinden yatırım ve tasarruf arasındaki ilişkinin zekât müessesesiyle olumlu bir ilişki yaşayacağı²⁹⁹ tespiti bu noktada önem kazanmaktadır. Zekâtın sermayeyi değil serveti konu edinmesi; sermayeyi koruyarak üretim ve yatırımı desteklemesi anlamına gelmekte olup yatırım ve üretimin önünü açmakta³⁰⁰ olduğu belirtilmektedir. Her ne kadar zekât, serveti yatırıma teşvik etse de bunun tam anlamıyla gerçekleşmeyeceği bir gerçektir. Bu durumda servet sahibi kişilerden alınan zekât, başta ticari faaliyetler sonucu borç yükü altında kalarak iflas etmiş kişiler olmak üzere ihtiyaç sahipleri üzerinden yine üretim ve yatırım sürecine dâhil edilmesi mümkün olabilecektir. İlki kadar olmasa da ikinci durumda da stok edilen paraların bir kısmı piyasaya dönmüş olacak ve ekonomik canlılığa katkı sunacaktır.

Mikro ölçekte bakıldığında zekât verenlerin servetlerinde eksilme görülse de makro planda, ihtiyaç eğilimi en yüksek gruba transfer edilmesiyle piyasa hareketlenmesi söz konusu olacağından çarpan etkisiyle verilen kısım talep şeklinde servet sahibine geri döneceği bilinmektedir. Üretimi gerçekleştiren servet sahibi arz–talep dengesi içinde kalkınma hızının artmasına imkân sağlayacaktır. Bu anlayışa göre vermekle almanın eş değerde olup vermenin aslında iktisattaki yansımalarının almak olduğu öngörüsünden hareketle zekâtın ekonomik hareketlerin ve finansal davranışların merkezinde yer alabilecek bir potansiyele sahip olduğunu ifade etmek mümkün gözükmektedir.

---

²⁹⁸ Çeker, *İlm-i Hal'im*, 277.

²⁹⁹ Kazak, “The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey”, 193.

³⁰⁰ Murat Aydın, “Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi ve Gini Katsayısı”, *Akademik Bakış Dergisi*, 57 (2016), 60.

2.8. Yoksul Kesimlerin Ekonomik Talep Oluşturmasına Katkı Sunması

Gelir bölüşümünde yeterli payı alamayan kesimlerin zekât yoluyla elde edeceği gelirin, arz-talep dengesinde talebi arttıracığı ve arz-talep dengesinin kurulmasında etkin bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Zira talepte gerçekleşen fazlalığın arzı ve üretimi arttıracığı, artan arz ve üretimin maddi refaha sebep olacağı düşünüldüğünden zekât müessesesinin işlevsel kılınması ile istihdam artışının yaşanacağı ve milli gelirdeki artışla da ekonomik büyümenin gerçekleşeceği öngörülmektedir.³⁰¹ Nisap miktarı mala sahip olan kişilerin her yıl mallarının %2,5'nin zekât yoluyla transfer edilmesi; çoğunlukla temel ihtiyaçlarını karşılama imkânı olmayan kesimlerin bu miktarı kısa sürede tüketime kanalize edecek olmaları ekonomik durgunluğun önüne geçecek ve arz lehine talebin yükselmesine imkân verecektir. Zekâtın dinen zengin kabul edilen kişilerden alınıp yoksul kesime verilmesinin çok boyutlu bir problem olarak kabul edilen ve çözümü için büyük uğraşlar verilen yoksulluk sorununun çözümüne katkı sağladığı bazı çalışmalarda ortaya konmaktadır.³⁰² Bu çalışmalarda; elde edilen gelirin yeniden dağılım yoluyla el değiştirmekte olduğu, yoksulların temel ihtiyaçlarının giderilmesinin sağlanarak yoksulluğun kısmen ortadan kaldırıldığı bulgusuna ulaşıldığı görülmektedir. Yıl boyunca yastık altı edilen paranın yılsonunda zekât yaptırımıyla piyasaya aktarılması; servetin zenginlerin elinde tekelleşmesini engelleyeceği gibi piyasadaki mal darlığını arz-talep fonksiyonunu etkin kılmasıyla da ekonomik durgunluğu kısmen çözdüğü fikri³⁰³ yoksulluğun aşılması noktasında zekâtın etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Zekât verilen kesimin tüketiciler ve arz edilen mal ve hizmetlerin alıcısı olarak düşünülmesi durumunda bu kesimin gelirlerinde olan artışın talep miktarını doğrudan etkileyeceği öngörülmekte ve talep miktarındaki artışın da arzı tetikleyeceği varsayılmaktadır.³⁰⁴ Zekât müessesesinin tam anlamıyla işlevsel kılınmasıyla piyasa hareketlenmesinin sağlanması söz konusu olacağından ekonomik kalkınma ve

---

³⁰¹ Sırım, "Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslâm Ekonomisinde Zekâtın Yeri", 115.

³⁰² Kazak, "The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey", 193.

³⁰³ Yılmaz - Sırım, "Zekât Sosyal Adalet İlişkisi: Gelir Dağılımındaki Eşitsizliklere İlişkin Teorik Yaklaşımlara Mukayeseli bir İnceleme", 81.

³⁰⁴ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 129.

büyümenin de bu hareketlenmenin neticesinde olumlu etkileneceğini ifade etmek mümkündür.

2.9. Arz ve Üretimin Oluşmasına Katkı Sunması

Zekâtın temelde âtil durumdaki servetten alınarak ihtiyaç sahiplerinin bir sürelik temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir mal varlığına sahip olması mikroekonomi açısından önem arzettiği gibi makroekonomi açısından da önem taşımaktadır. Üretim, hizmet ve istihdam üreten sermayenin zekâttan muaf tutulması, mülk sahiplerinin birikimlerini atıl bırakmaktan kaçınmaya yönlendirmektedir. Bu noktada atıl duran arazinin kendisinden zekât alınırken, tarım yapılması halinde sadece elde edilen mahsulden zekât (öşür) alınması örneği; sermayenin aktif tutulmasının önemini ortaya koymaktadır. Yine aynı şekilde değeri artsın diye ticari amaçla satın alınıp boş tutulan dairenin kendi değeri üzerinden zekât alınırken³⁰⁵, kiraya verilmesi halinde kira getirisinden zekât alınmaktadır. Benzer şekilde büyük miktarda para bağlanarak yapılan alt yapı veya sabit sermayeden zekât alınmazken sadece elde edilen kardan zekât alınması³⁰⁶, İslâm'ın üretim ve yatırıma verdiği değeri açık bir şekilde göstermektedir. Elinde belirli bir sermaye olan üretici şirketin veyahut tüccarın sermayeyi daha nitelikli iş yapabilmek ve yoğun bir çaba ile ekstradan masraf ederek değerlendirmesi durumunda zekât oranlarının yine bu noktada sadece gelir ve kar üzerinden hesaplanmaktadır.³⁰⁷ Benzer şekilde hayvanların saime ve malufe şeklinde bir ayrıma tabii tutulması durumu da sermayenin üretken olup olmamasıyla doğrudan ilişkilidir. Yılın çoğunda ahırda bakılan (ma'lufe) hayvanların kendilerinden zekât alınmazken³⁰⁸ doğal meralarda bakılan hayvanların (sâime)³⁰⁹ zekâta konu olması yine üretimi teşvik olarak değerlendirilebilir. Zira malufe hayvanların çaba sarf edilerek ahırda beslenilmesi burada harcanan emeğin büyüklüğü dolayısıyla önem arz etmektedir.

---

³⁰⁵ Ebû Bekr Alâeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984), 1/271; Serahsî, *Mebûsât*, 2/188.

³⁰⁶ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkı İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr: Hâşiyetü İbn-i Âbidîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1987), 2/48-49; Emrullah Dumlu, "Ticaret Mallarının Zekâtı", II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi (Günümüzdeki Meseleler) (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016), 376.

³⁰⁷ Paçacı, *Zekâta Tabi Mallar*, 159.

³⁰⁸ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 75; Şürübülâlî, *Nûrî'l-İzâh*, 610.

³⁰⁹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 75; Şürübülâlî, *Nûrî'l-İzâhi*, 610.

Tarım ürünlerinin zekâtı için de aynı anlayış geçerlidir. Üreticinin hangi yollarla tarım yaptığı, sulama yönteminin nasıl olduğu üzerinden yapılan değerlendirme neticesinde emek sarf edilip harcama yapılarak ürün elde edilen tarım ürünlerinden elde edilen zekât oranının %20 olduğu, doğal yollarla kendiliğinden sulanan tarım ürünlerinden elde edilen tarım ürünlerinden ise %10 olduğu bilinmektedir.³¹⁰ İşçi, araç, benzin, sulama kanalı açma gibi daha fazla maliyet gerektiren zirai mahsullerin nisap oranlarında daha az bir kısmının zekât oranı olarak belirlenmesindeki amaç sermayenin üretime aktarılarak hem daha üretken hale dönüştürülmesi hem de daha etkin kullanılan sermayenin başka matrahlar için gelir kaynağı oluşturmasıdır. Her halükârda üretici yaptığı çalışma ile sermayeyi tam etkin kullanarak tedavüle sokmaktadır. Yine borç alınarak oluşturulan sermaye de tüm giderler ve borç kısmı hesaptan düşülerek kalan kısım üzerinden zekât oranı belirlenmektedir.³¹¹ Bu noktada belirleyici olan husus Hz. Peygamber'den gelen şu hadistir: *“Yağmur ve nehirden sulanan arazilerin mahsulünde onda bir, kova ile sulanan kilerin de ise yirmide bir zekât vardır.”*³¹² Hz. Peygamberin zekât karşısında üreticiyi korumaya yönelik bu tavrının altında muhtemelen sermayeyi etkin kullanan üreticinin mağdur edilmemesi ve üreticinin zor durumda kalmadan üretimini devam ettirmesinin sağlanmasıdır.

Elinde birikimi olup bunu zekât karşısında koruma altına almak isteyen kişinin; yatırıma dönüştürdüğü servetin zekâttan muaf tutulduğunu ve bu noktada sadece getirisi üzerinden nisaba ulaşan miktarın zekâta tabi tutulduğunu bildiği takdirde elindeki birikimi sermayeye dönüştüreceğini ifade etmek mümkündür. Yine elindeki sermayeyi tam etkin kullandığı takdirde de sermaye üzerinden zekât mükellefiyetinin düşeceğini bilmesi kişinin yapacağı üretim ve yatırım noktasında etkin olabileceğini akla getirmektedir. Zekât vergisi karşısında erime ve değer kaybetme ile karşı karşıya kalınması durumu, servetin ve birikimin yatırım kanalıyla ataletten kurtarılıp ekonomiye kazandırılmasına sebep olacağı ihtimali ağırlık kazanmaktadır.

Yeniden bölüşüm aracı olan zekât müessesesiyle, üretime aktif olarak katılamayan yaşlı, yetim, müzmin hasta ve istem dışı yoksulluk içine düşen (işsizlik, iflas vb.) kesimlerin

---

³¹⁰ Mevsîlî, *el-İhtiyâr* ,113; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 108; Paçacı, *Günümüz Ekonomi Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, 200; Dalgın, “Zekât Hükümleri”, 50.

³¹¹ Paçacı, *Günümüz Ekonomi Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, 200.

³¹² Buhârî, “Zekât”, 59, No. 1438.

temel ihtiyaçlarını karşılamaya dönük olarak sosyal güvenlik tedbirleri alınmakta ve bu kesimin talepleri sekteye uğratılmadan arttırılarak devam ettirilmektedir. Tüketme eğilimi en yüksek olan kesimin zekâtla gelirlerinde artış meydana geleceği ve bu artış neticesinde mal ve hizmetlere olan talebin artma eğilimi göstereceği ve bunun da arz fonksiyonunun etkin hale gelmesine olanak tanıyacağı varsayılmaktadır.³¹³ Zekât geliri ile tüketim eğilimi olanların talebi oluşturması, talep neticesinde üreticilerin bu talebe üretim ile tepki vermesi piyasada arz-talep dengesini oluşturacağı öngörülmektedir.³¹⁴

Zekât müessesesiyle âtil duran servetin zekât teşvikiyle bir yandan yatırım, bir yandan tüketim harcamalarına dönüşmesi neticesinde artan arzla birlikte üretim ve istihdam olanaklarının genişlemesi öngörüldüğünden ekonomik kalkınmanın da artan gelirle beraber gerçekleşmesi beklenmektedir. Sosyal adalet ve güvenlik gerekçesiyle zekât müessesesiyle el değiştiren mal ve nakit akışı ihtiyaç sahiplerine ulaştıktan sonra müteşebbis özelliği olup bu imkândan yoksun olan bazı kimselerinde üretime aktif olarak katılmalarına olanak tanıyacağı düşünülmektedir.³¹⁵ Üretim için gerekli olan sermayenin zekât geliri ile birlikte maddi koşullar açısından yetersiz olanlar için bir imkân oluşturması neticesinde üretim için gerekli olan sermayenin karşılanmış olacağı ve bunun da arzı sağlayacağı tahmin edilmektedir.³¹⁶ Sosyal refahın artışına zemin hazırlayan arzın, kendisiyle beraber yeniden üretimi ve istihdamı sağlayacağı öngörülmektedir.

Zekâtın servet ve refah artışına katkı sağlayacağı, satın alma gücünün zengin kesimden yoksul kesime transferi neticesinde işsizlik ve istihdam gibi temel ekonomik sorunlara çözüm olacağı, mal ve hizmet üretiminde artışı sağlayacağı³¹⁷ ve tüm bu gelişmelerin arz ile ilişkisinin yüksek bir seviyede olduğunu ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Bu konuda, infak kanalıyla yapılan yardımların ve verilen zekâtın kişiye bolluk, bereket ve servet artışı ile geri dönüşünün olacağı ve bunun gerekçesinin de nasta şu şekilde ifade edildiği bildirilmektedir: “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak

---

³¹³ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 129.

³¹⁴ Kazak, “The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey”, 193.

³¹⁵ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 129.

³¹⁶ Tabakoğlu, “İslâm İktisadi Açısından ‘Kalkınma’”, *İktisadi Kalkınma ve İslâm*, 250; Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 129.

³¹⁷ Yusuf Temür, “Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve İslâm Ekonomisinde Zekât Müessesesi”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/12, 6.

bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohumun durumu gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”³¹⁸

İslâm’ın temel hedeflerinden biri olan *adil gelir* dağılımı neticesinde yoksul kesimin hakları korunmakta ve bu kesimde olanların kısmen ferdi mülkiyet edinmeleri sağlanmaktadır. Zekâtın rüknünün temlik olması dolayısıyla mal ve para aktarımının ferde direkt geçişinin söz konusu olacağını ve bunun da talep ve arz fonksiyonun gerçekleşmesine olanak tanıyacağı tespiti³¹⁹ bu noktada anlam kazanmaktadır.

Bazı Müslüman ekonomistlerin belirli miktarda zekât fonundan üretim için belirli yere sermaye olarak aktarılması neticesinde ihtiyaç sahiplerine ve özellikle ekonomiye çarpan etkisiyle istihdam ve gelir dağılımı üzerine olumlu etkisinin olacağını fikirsel olarak ileri sürdükleri ve bunun yinelenmesi durumunda yoksulluğun azaltılabileceğine dair görüşlerinin olduğu ifade edilmektedir.³²⁰ Bu düşüncenin gerekçesi ise ilgili şu nasıttır:

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah’ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirsiniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır.”³²¹

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesine büyük oranda katkı sağlayan zekât müessesesinin bu noktadaki işlevi; üretim ve istihdam gibi temel ekonomik unsurların gerçekleşmesine alt yapı hazırlayarak bunları aktif hale getirmektir. Ekonomik davranışların merkezine *infakı* yerleştiren ve infakın gerçekleşmemesi durumunda infakın zorunlu şekli olan zekâtı koyan İslâm dini, bununla gelirin yeniden bölüşümünü sağlamakta arz ve talepteki dengenin de korunmasını hedeflemektedir. Arz ve talep dengesinin sağlanması, servetin belirli ellerde tekelleşmesinin engellemesi, üretim fonksiyonunun aktif kılınması gibi birçok işlevselliğe sahip olan zekât müessesesi;

---

³¹⁸ el-Bakara, 2/261.

³¹⁹ Hüseyin Certel, “Psiko-sosyal Açıdan Zekât”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Haziran 1997), 354-355; Murat Aydın, “Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi ve Gini Katsayısı”, *Akademik Bakış Dergisi* 57(2016), 59.

³²⁰ Temür, “Refah Devleti”, 7.

³²¹ er-Rûm, 30/39.

ekonomik büyüme ve kalkınmaya da bazı yönlerden doğrudan bazı yönlerden de dolaylı olarak etki etmektedir.

Zekât müessesesinin ekonomik kalkınma ile ilişkisini araştıran çalışmaların ekonomik kalkınma ve zekât arasında müspet bir ilişki olduğunu ortaya koydukları görülmektedir. Bu çalışmalardan birinin Abu'l Hasan Sadık tarafından 1997 tarafından “Yoksulluğun Azaltılması: İslami bir Pek” adlı çalışmasında olduğu görülmekte ve bu çalışmada zekât ibadetinin zorunlu bir gelir transferi olarak tanımlandığı ve bu transfer ile zenginliğin taban yayılarak yoksulluğun engellendiği düşüncesi ortaya konmaktadır. Yoksulluğun azaltılması ile ekonomik kalkınmanın kriterlerinden biri olan yoksulların sayısındaki azalma ekonomik kalkınmışlığa işaret etmekte olup zekâtın bu noktadaki etkisini göstermektedir. Yine zekât ve iktisadi kalkınma ilişkisini araştıran bir diğer araştırma da 2008 yılında Endonezya’da İbrahim Patmatavi tarafından “Pembangunan Ekonomi Melalui Agihan Zekât” olarak ortaya konan çalışmadır ve bu çalışmada zekât müessesesinin tam anlamıyla işlevsel kılınmasıyla toplumun sadece manevi yönünün değil aynı zamanda toplumun sosyoekonomik düzeyinin de yükseleceği ifade edilmektedir. Wan Yusoff tarafından 2008 yılında Endonezya’da yapılan “Modern Zekât Yaklaşımı Yoksulluğun Azaltılması ve Ümmetin İstikrarı için Sosyal Bir Araç Olarak” adlı çalışmada yoksulluğun azaltılması için zekât fonlarının daha uzun vadede yoksulların lehine olacak şekilde işletilmesi, balık vermek yerine balık tutulmasının öğretilmesi programına yönelik olarak ve de cehalet, hastalık, salgın hastalıklar ve yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi durumlarda kaynak olarak kullanılması tavsiye edilmektedir. Yazar, bu tür durumda kullanılmasıyla işsizlik ve yoksulluk gibi temel problemlerin geçici olarak değil kalıcı çözümler üretilerek çözülmesi gerektiğini savunmakta ve iktisadi kalkınmaya zekât fonlarının yatırım ve istihdam alanlarında kullanılarak ulaşabileceği izlenimini vermektedir. Benzer bir çalışmada 2014 yılında Pakistan’da Muhammed Azam, Nasır İkbâl ve Muhammed Tayyab tarafından yapılmakta olup zekâtın mikro boyutta hanehalkının refahını arttırdığını makro boyutta ise Pakistan’daki ekonomik büyümeye büyük bir oranda katkı sağladığı ortaya konmaktadır. Yine aynı şekilde Abdelkader Laallam, Mansha Rafiq ve Rafiq Harkati tarafından 2021 yılında yapılan “ Zekâtın Malezya Ekonomisine Katkısı” adlı çalışmada çoklu regresyon ve Pearson korelasyonu kullanılarak GSYİH ile zekât ve İnsani Gelişme Endeksi arasında müspet bir ilişki olduğu, zekâtın her dağılımdaki artışı söz konusu olduğunda milli gelirden

pozitif bir değişiklik olacağı ve bununda iktisadi kalkınmaya etki edeceği ortaya konmaktadır.

3. ZEKÂT KURUMUNUN SOSYAL GÜVENLİĞİN SAĞLANMASINDAKİ ETKİSİ VE YOKSULLUKLA MÜCADELEYE KATKISI

Zekât müessesesi, ekonomik kalkınma ve büyüme, istihdam ve yatırım gibi ekonomi için ehemmiyet taşıyan unsurların gerçekleşmesine katkı sağlamakla beraber toplumda var olan bazı büyük problemlerin aşılmasında da büyük bir işleve sahiptir. Bu problemlerin başında sosyoekonomik şartların eşitsizliği, gelir bölüşümündeki adaletsizlik, işsizlik, yoksulluk ve sosyal güvenlik önlemlerin yetersizliği gibi bireyi, toplumu ve devleti yakından ilgilendiren mevzular gelmektedir. Zekât kurumunun toplum düzeyinde tam anlamıyla işlevsel kılınmasıyla bu problemlerin büyük çoğunluğunun aşılabileceği düşüncesi giderek yaygınlaşmaktadır. Bu alanda İslâm ülkelerinde ciddi çalışmalar yapılmakta olup yüksek oranda başarıların elde edildiğini de ifade etmek mümkün gözükmektedir.³²²

3.1 Sosyal Güvenliğin Zekât Kurumuyla Sağlanması

Zekâtın sarf edildiği yerlerin Kuran'ı Kerimde sekiz sınıf olarak belirlendiği ayet³²³ göz önüne alındığında bu kesimlerin ilk iki sırasında fakirlerin ve yoksulların olduğu görülmektedir. Yoksul ve fakirlerin ayet başında zikredilmesi, zekât verilirken onlara öncelik verilmesi gerektiği düşüncesini akla getirirse de buradaki her guruba zekât verileceği konusunda ittifak mevcuttur. Zekât kurumunun bu noktada ihtiyaç sahipleri için gelir oluşturup sosyal güvenlik sağlaması bugünkü ekonomik ve hukuk düzenlerinde rastlanılan bir durum değildir. Zekât müessesinin çok amaçlı olduğu ve bu amaçlardan birinin de sosyal güvenlik kurumu oluşturmak olduğunu ifade etmek mümkündür.

İnsanlar, geçmişten günümüze değin bazı belirsizlikler karşısında önlem amaçlı çeşitli güvenlik tedbirlerine başvurmuşlardır. Zamanla birlikte değişen ve gelişen birçok yöntem ve deneyim olmakla beraber bazı yöntem ve tekniklerin değişmeden devam ettiği

---

³²² Mahmut Bilen - Günay Terzi, "Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât Kurumunun Rolü ve Gerekliliği Hakkında Cami Cemaati Üzerine bir Araştırma", *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 5/2 (28 Aralık 2019), 133-167; Niyazi Gümüş, *Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekât Fonu Örneği* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 80,84,100,119..

³²³ et-Tevbe, 9/60.

görülmektedir. Bu yöntemlerde biri de İslâm dininin özellikle üstünde durduğu ve ilgili nasslarda namazla birlikte defaatle zikredilen *zekât* ibadetidir. İslâm'ın ilk dönemlerinde hayat şartlarının çok sade ve doğal oluşu münasebetiyle oluşturulan teknikler daha çok sigorta tarzında iken Hz. Peygamber devrinden itibaren de müesseseleşen bazı yapıların olduğunu görülmektedir. Bu müesseselerin bir kısmının zorunlu bir şekilde sosyal güvenlik olarak kurumsallaştığı bir kısmının ise kurumsallaşmayan sosyal yardımlaşma ve dayanışma teknikleri olarak varlığını devam ettirdiği ifade edilmektedir.³²⁴ Zorunlu olarak sosyal güvenlik kurumuna dönüşen müesseselerin ilki; önce Mekke'de köle ve hürler arasında sonrasında ise Medine'de Ensar ve Muhacir arasında gerçekleştirilen *kardeşlik müessesesi* iken ikincisi; nafakanın teminini sağlamak zorunluluğu olan *aile* kurumudur. Tebaasının sosyal kefilisi olan devletin toplumsal ihtiyaçları karşılamak için oluşturduğu kamu hazinesi olan *beyt'ül mal* bir diğer sosyal güvenlik kurumu iken diyet ödeme manasında kullanılan ve kabileler arasında bir nevi sosyal güvenlik oluşturan *akile* de zorunlu ve yasal sınırlamalara tabii tutulan güvenlik kurumudur. Öldürülen kişinin katilinin kim olduğunun bilinmemesi durumunda diyetin bölge halkına bölüştürülmesi olan *kaseme* de İslâm'da yer alan ve zorunlu olarak kurumsallaşan bir diğer sosyal güvenlik kurumu iken diğer bir kurum ise bir gayri menkul malın menfaatini topluma rekabesini ise Allah'a ait kılarak üzerinden mülkiyetin kaldırıldığı *vakıf* kurumudur. Müesseseleşemeyen ama ilke ve teknik olarak varlığını devam ettiren sosyal güvenlik tedbirleri kapsamında büyük bir öneme haiz olan yardımlaşma unsurlarının ise; *karz'*ı hasen, hibe, sadaka, vasiyet, ariyet, hediye, adak komşu hakkı vs. olduğu ifade edilmektedir.³²⁵ Zorunlu olarak kurumsallaşan ve sosyal sigorta oluşturma kapsamında öncelikli bir konuma sahip olan *zekât müessesesi* sosyal dayanışma ve yardımlaşma noktasında *primsiz sigorta* mesabesinde olup toplumsal emniyet sübabı olarak işlev görmektedir. Gelirin toplumu tüm katmanlarına dağılımını esas alan *zekât*; sigorta için prim yaptırılmayanlar açısından *primsiz*, *zekât* verebilecek durumda olanlar için gelecekte iktisadi sıkıntılar içine düşme ihtimaline karşı da *primli sigorta* olarak düşünülebileceğine

---

³²⁴ Hadi Sağlam, “İslâm Hukuku Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları ve Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Teknikleri” , <http://www.e-akademi.org/makaleler/hsaglam-2.htm>, (Erişim 8 Mayıs 2022); Faruk Beşer, *Sosyal Riskler Sigorta ve İslâm* (E- Kitap: Sosyal İslâm Kitapları); Emrullah Dumlu, “Kamu Harcamaları Açısından Zekât”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 36(2011), 220.

³²⁵ Sağlam, “İslâm Hukuku Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları”; Beşer, *Sosyal Riskler Sigorta ve İslâm*.

dair bir kanı oluşturmaktadır.³²⁶ Zekâtın sosyal sigorta oluşturduğuna dair oluşan kanaatin bir diğer gerekçesini de *ilgili nassta*³²⁷ *zikredilen sekiz sınıf için rizikonun teminat altına alınması olduğu* oluşturmaktadır. Bu sınıflar; fakirler, miskinler, amiller, müellefe-i kulub, köleler ve cariyeler, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlar olup bunların fiziki ve iktisadi her türlü rizikoları zekât ve sadaka müessesesiyle teminat altına alınmış olmaktadır. Bu sekiz sınıf içinde amillerin ve müellef-i kulub olanların her ne kadar biyolojik ve iktisadi mahrumiyet içinde olmasalar bile diğer altı gurubun risklerini teminat altına almaları noktasında bir işlev gördüklerine dair ittifak olduğu bilinmektedir. Zekâtı toplayıp dağıtmakla görevlendirilen amillerin maaşları ve Allah yolunda harcama; İslam'ın tebliği gibi kabul edilmesi gerektiğine dair plan düşüncenin temelinde amillerin muhafaza, Allah yolunda harcamanın ise İslam'ın sosyal sitemini kurmayı hedef edindiği fikrinin³²⁸ yattığı görülmektedir. Özellikle müellef-i kulub kapsamında değerlendirilen kişilerin Müslümanlara ve İslâm'a zarar vermelerini engellemek ve İslâm düşmanlarına karşı kendilerinden faydalanılmak düşüncesi ile hareket edildiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Yine bu kapsamda değerlendirilen kişilerin; küfür dönemi içinde iken Hakk'a meyletmelerinden sebep eski çevreleri tarafından eziyet görme ihtimaline karşın yeni ilişkiler kuruncaya değin yardıma ihtiyaçlarının olması sebebiyle yardım edilmeleri gerektiği yorumunun³²⁹ dikkate değer görüldüğüne rastlanılmaktadır. Bugün Batı'da uygulanan çağdaş sigortaların temel olarak zekât kurumunun ölçü alınarak oluşturulduğu temayülünde olan bazı İslâm hukukçuları da sosyal sigorta konusunda zekâtın büyük bir işlevselliğe sahip olduğunu dile getirmekte; zekâtın sekiz sınıf için sosyal sigorta oluşturduğunu ifade etmektedirler.³³⁰ Bu sigortalar; fakirlik sigortası, ihtiyaç sigortası, iş sigortası, din sigortası, hürriyet sigortası, borçluluk sigortası, cihat ve ekonomik kalkınma sigortası, yolculuk (gariplik) sigortası olup bu sigortaların zekât kurumu ile oluşturulduğu ve tarihteki ilk sosyal güvenlik oluşumunun da zekât ile meydana geldiği ifade edilmektedir.³³¹ Günümüzde karşı karşıya kalınan ve sosyal güvenlik için gerekçe

---

³²⁶ Sağlam, "İslâm Hukuku Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları"; Beşer, *Sosyal Riskler Sigorta ve İslâm.*

³²⁷ et-Tevbe, 9/60; Dumlu, "Kamu Harcamaları Açısından Zekât", 220-224.

³²⁸ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 133.

³²⁹ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 133.

³³⁰ Yusuf el-Karadavî, *Kararatü'l fi'l İktisadi-l İslâmi* (Cidde:Kral Abdülaziz Üniversitesi, 1987), 176; Sağlam, "İslâm Hukuku Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları"; Kâşif Hamdi Okur, *İslam Hukukunda Sosyal Sorumluluk Âkile Örneği* (Ankara:İsam Yayınları, 2013), 311.

³³¹ Karadavî, *Kararatü'l fi'l İktisadi-l İslâmi*, 176; Sağlam, "İslâm Hukuku Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları"; Okur, *İslam Hukukunda Sosyal Sorumluluk Âkile Örneği*, 314.

oluşturan hususlar; hastalık, yaşlılık, kaza, iflas, yetim kalma gibi olası durumlarken bunların zekât müessesesi ile sosyal sigorta kapsamında değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır ve yine günümüzde zekât kurumunun tahsis edildiği yerlerin daha geniş yorumlanarak günümüz sosyal güvenlik için oluşturulan projelere de tatbik edilmesi imkân dâhilinde olduğu³³² belirtilmektedir.

3.2. Yoksulluk Tespiti ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri Arasında Zekât Müessesinin Rolü

Yoksulluk, tarihi süreç içerisinde insanlığın karşılaşmış olduğu sosyolojik, politik, bölgesel gibi birçok farklı unsurun bir araya gelerek oluşturduğu karışık ve evrensel bir sorundur. Günümüzde küreselleşen refah düzeyine rağmen halen daha birçok ülke yoksulluk sorunu ile mücadele etmekte ve bu sorunu çözmeye çalışmaktadır. Dünya gündeminin en önemli konularından biri olan yoksulluk gerek birey gerekse toplum açısından olumsuz sonuçlara sebep olmakta ve her yıl yüzlerce insanın ölümüyle sonuçlanmaktadır. Dünya gündemine bu denli etki eden bu problem nasıl tanımlanmakta ve çözümü için öneriler neler olmaktadır sorusuna verilecek cevaplar göreceliğin olması hasebiyle tek bir yerde toplanamamaktadır. Yoksullukla ilgili yapılan tanımlardan yoksulluk üzerine ittifak edilen tek bir tanımın olmadığı görülmekte farklı düşünce ve kriterler baz alındığından birçok tanım ortaya çıkmaktadır. Sözlük anlamıyla yoksul; yeterli düzeyde maddi güçten yoksun olan ve hayatını konforlu şekilde idame ettirmek için gerekli araçlara sahip olamayan kişi olarak ifade edilirken yoksulluk ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumu şeklinde tanımlanmaktadır.³³³ Yaşamın gerektirdiği olanaklar bölgeden bölgeye, toplumdan topluma değişme gösterdiğinden standart bir kriter belirleme güçlüğü yaşanmaktadır ve herkes için hayati öneme sahip bazı unsurlar belirleme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. 1955 yılında Kopenhag'da düzenlenen Dünya Kalkınma Zirvesi'nde bazı durumlar aşırı yoksulluk kapsamında değerlendirilmiş olup bunlar şu şekilde sıralanmıştır: gıda, temiz içme suyu, kanalizasyon tesisleri, sağlık, barınma, eğitim ve bilgi. Bu insani ihtiyaçlara sahip olmama veya

---

³³² Karadavî, *Fıkhu'z-zekât*, 2/ 880; Sağlam, "İslâm Hukuku Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları".

³³³ Ekrem Karayılmazlar - Ahmet Güler, "Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri, Sosyo-Ekonomik Etkileri, Türkiye ve Dünyada Yoksulluğun Boyutları", *Makaleler* 193 (2015), 26; Gümüş, *Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekât Fonu Örneği*, 9-10.

ulaşamama aşırı yoksulluk için birer kriter kabul edilmekle beraber bu yoksullukların var olduğu ve çözüm üretilmediği bölgelerin toplumsal faciaların yaşanmasında en elverişli yerler olduğu görülmekte ve her yönden büyük riskler taşıdığı tespiti yapılmaktadır.

Yoksulluk için kriter kabul edilen hususların bunlarla sınırlı olmadığı ve farklı tanımların yapıldığı göz önünde bulundurulmakla beraber kuram ve uygulamalarda yoksullukla ilgili olarak iki temel yaklaşımın öne çıktığı; bunlardan *mutlak yoksulluğun*; hanehalkı veya bireyin hayatını idame ettirecek refah seviyesini yakalayamaması, *görelî yoksullukta* ise mutlak yoksulluk sınırlarından ziyade kişinin yaşamış olduğu toplumdaki tüketim düzeyinin altında kalması olarak ifade edildiğine rastlanılmaktadır.³³⁴ Mutlak yoksullukta gıda, barınma gibi hayat için büyük önem arz eden durumlardan yoksunluk ön planda iken görelî yoksullukta toplumun genel tüketim seviyesinin altında kalıp açlık ve barınma ihtiyacı giderilmiş olsa bile gelir seviyesinde toplumun gerisinde kalma durumu öne çıkmaktadır.³³⁵

Yoksulluğun nedenleri çok çeşitli olmakla beraber makro açıdan küreselleşme, küresel sermaye, işsizlik, göç, ekonomik krizler gibi faktörler belirleyici olurken mikro faktörler açısından da eğitimsizlik, sosyal dışlanma ve kişisel özellikler gibi durumlar ön plana çıkmaktadır.³³⁶ Yoksulluğun mikro ve makro boyutta birçok nedenle beraber girift bir yapı oluşturması sorunu daha karmaşık hale getirirken çözümü de tek neden üzerinden sağlamak mümkün gözükmemektedir. Yoksulluğa sebep olan makro boyuttaki sorunlardan biri olan küresel servetin belirli ülkelerin ellerinde tutuluyor olması yoksulluk sınırında olan bölgelerin mikro boyutta yapacakları çalışmalarla aşabilecekleri imkânını kısmen ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla çözüm için atılacak adımların çok yönlü olup hem mikro hem de makro boyutta uygulanabilir olma özelliğini taşıması gerekmektedir.

Yoksulluk kavramının çok boyutlu bir kavram olması dolayısıyla ortak bir tanımdan ziyade öne çıkan bazı hususların yoksulluğu anlamlandırmada önem teşkil ettiğini belirtmek gerekmektedir. Öne çıkarılması gereken bu durumlar *gelir yoksunluğu* ve

---

³³⁴ Karayılmazlar - Güler, “Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri”, 27.

³³⁵ Muammer Ak, “Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk”, *Akademik Bakış Dergisi* 54 (Mart-Nisan 2016), 302.

³³⁶ Karayılmazlar - Güler, “Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri”, 27; Ak, “Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk”, *Akademik Bakış Dergisi* 54(Mart-Nisan 2016).

insani gelişmişlik kavramlarıdır. Gelir yoksunluğunu belirlemede temel kriter kabul edilen husus ise gelir eşitsizliğini ifade eden *gini katsayısıdır*. Bu yöntemde gini katsayısı sıfır ile bir arasında bir değer almaktadır. Gini katsayısının bir olması eşitsizlik makasının çok açıldığını sıfır olması ise eşitlik oranının yakalandığını göstermektedir.³³⁷ Bire yaklaştıkça artan bir gelir eşitsizliği sıfıra yaklaşırken de gelirin eşit dağılımı sonucu ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme dünya çapında gelir eşitsizliğine ve gini katsayısının bire yaklaşmasına sebep olmuştur. Özellikle 1980 sonrası Neo-liberal politikalar ve uygulamalarının neden olduğu küreselleşme neticesinde gelir dağılımındaki denge bozulmuş 2000’li yıllara gelindiğinde ise gelir dağılımında nispi bir düzelme olsa da tam bir iyileşmenin olmadığı gözlemlenmiştir. Bu noktada elde edilen veriler dünyanın sekiz gelişmiş ülkesinde (Danimarka, Fransa, İtalya, Almanya, Hollanda, İspanya, İngiltere ve Amerika) 1980 yılında gini katsayısı ortalamasının yaklaşık olarak 0,285 iken 2000’ lere gelindiğinde bu ortalamanın 0,315 düzeyine çıktığını göstermektedir. Küreselleşme ile birlikte sadece ülke içi gelir dağılımında eşitsizlik değil dünya çapında bir gelir eşitsizliği yaşanmakta olduğu görülmektedir. 1820 yılında en zengin beş ülke ile en yoksul beş ülke arasındaki gelir eşitsizliği farkının yaklaşık olarak üç kat iken 2000 yılında bu farkın 80 kat arttığının görüldüğü ifade edilmektedir.³³⁸ Git gide artan bir gelir eşitsizliği yoksul kişi sayısını hızla artırmakta ve küresel boyutta ciddi krizleri tetiklemektedir.

Gelir eşitsizliğinin bir yönüyle kaçınılmaz olduğu göz önüne alındığında artan eşitsizlik takip edilip irdelenmediğinde çok çeşitli siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlara yol açabileceğini ifade etmek gerekmektedir. Küresel gelir eşitsizliğinin en düşük Avrupa’da, en yüksek ise Ortadoğu’da olduğu 2018 yılında yayınlanan Dünya Eşitsizlik Raporunda ortaya konmaktadır.

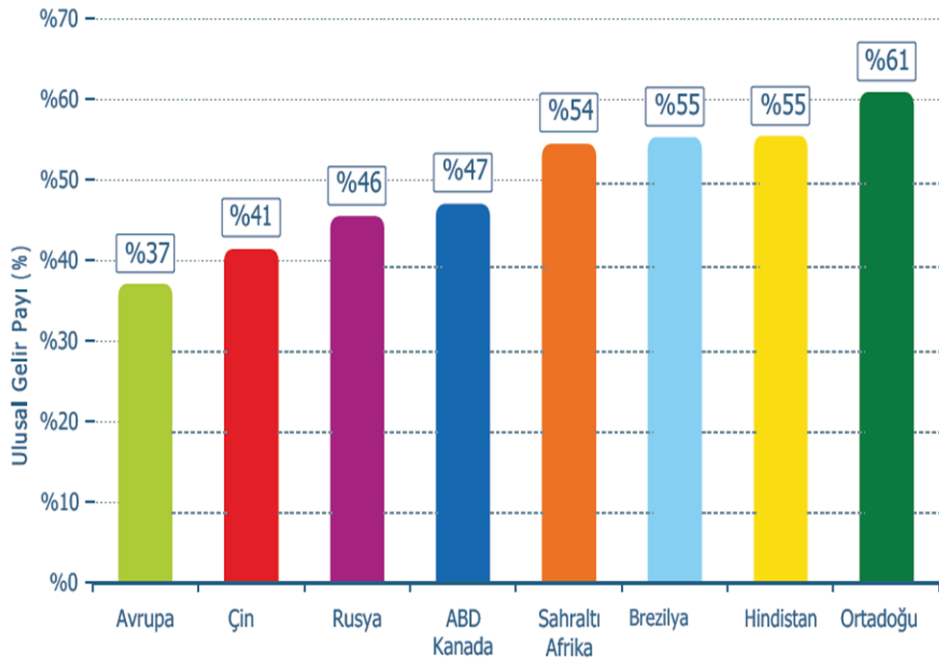
---

³³⁷ Bilen, “Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslâm Ekonomisinin Konumu”, 22.

³³⁸ UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), 2000., Tabakoğlu-Turan, “Türkiye’de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti”, 911-912.

Şekil E1

Dünya genelinde ulusal gelirden en çok pay alan %10, 2016

Kaynak: WID.world (2017). Seriler ve açıklamalar için bkz. wir2018.wid.world

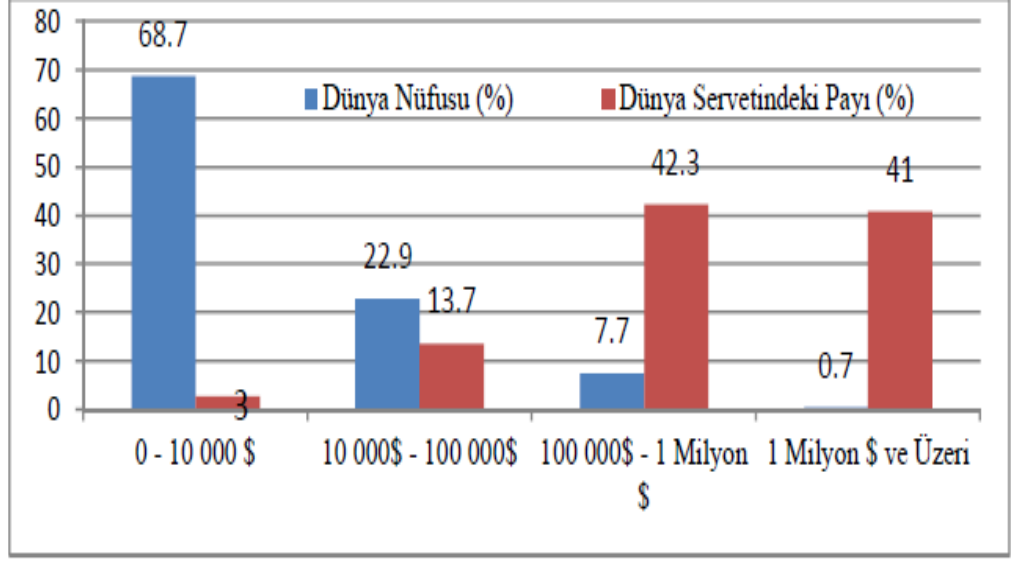
2016'da, Avrupa'da ulusal gelirin %37'si en üst %10'luk gelir grubu tarafından alınırken, bu oran Ortadoğu'da %61'dir.

Şekil 1'de tablo ülke içinde gelir dağılımını analiz etmemiz açısından önemli bilgiler vermektedir. Gelirin yaklaşık %10'luk dilimini elinde tutan üst gelir düzeyindeki en çok kazanan kesimin toplam gelirden tek başına elde ettiği pay Avrupa'da %37, Çin'de %41, Rusya'da %46 iken Ortadoğu ülkelerinde bu oran %60'lara kadar çıkmaktadır.³³⁹

Küresel gelir eşitsizliğinin yol açtığı küresel servet dağılımında da yine iç açıcı olmayan manzaralar karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki tabloda %41'lik küresel serveti elinde tutan kesimin dünya nüfusunun %0,7'sini oluşturup %3'lük serveti de %68,7 oranda bölüştürülmesi işin vahametini ortaya koymaktadır. Küresel serveti en fazla elinde tutan bölgeler Amerika ve Avrupa kıtalarında olduğu görülmektedir.

³³⁹ Facunde Alveredo, vd., "Dünya Eşitsizlik Raporu", *World Inequality Lab*, 2017.

Kaynak: RBC Wealth Management, Wealth Report 2013, p. 22

Türkiye’de gelir eşitsizliğini ölçen Gini katsayısı bir önceki yıla göre 0,013 puan olarak gerilemiş ve yaklaşık 0,395 olarak hesaplanmıştır. Bu noktada veri sunan TÜİK³⁴⁰ toplumun gelirden en fazla pay alan %20’sinin elde ettiği gelirin en az pay alan %20’sinin elde ettiği gelire göre hesaplanan P80/P20 oranının 7,8’den 7,4’e, gelirden en fazla pay alan %10’unun elde ettiği gelirin en az pay alan %10’un elde ettiği gelire göre hesaplanan P90/ P10 oranının ise 13,7’den 13,0’a kadar gerilediğini ortaya koymaktadır.

Yoksulluk sınırının saptanması için kişi başına düşen gelirin bir ya da iki doların altında olması gerekmektedir. Dünya Merkez Bankası 2008 yılında satın alma gücü paritesini esas alarak yoksulluk sınırını 1.21\$ belirlemiştir. Buna göre günlük olarak geliri bir ya da iki doların altında olan kişi yoksul kabul edilmektedir. Günlük geliri bir doların altında olan ülkeler Etiyopya, Nikaragua ve Uganda olup nüfusun yaklaşık %80’i alt gelir seviyesinde yaşamakta iken bu oran Tayland, Portekiz ve Türkiye’de %,2’den aşağıdadır. Günlük gelir iki dolar olarak hesaplandığında ise yoksulluk oranları daha da artmakta Etiyopya’da nüfusun %98’lik, Türkiye’de ise 10’luk bir oranı yoksulluk kapsamında değerlendirilmektedir.³⁴¹ Günlük gelir doğrultusunda standartların bir dolar olarak belirlenmesi durumunda dünya genelinde yoksulluk sınırı daha düşük seviyelere

³⁴⁰ Türkiye İstatistik Kurumu (Tük) <https://www.tuik.gov.tr/> TÜİK Haber Bülteni, S.33820, 2020 (Erişim 8 Mayıs 2022).

³⁴¹ Yıldırım, vd., *İktisada Giriş*, 562.

düşerken iki dolar olarak belirlenmesi durumunda ise yoksulluk oranı daha yüksek seviyelere çıkmaktadır. Ülkelerin ulusal gelirleri dikkate alındığında bu oranların artacağı bilinmekte özellikle Müslüman ülkelerde bu oran daha yüksek seviyelerde seyretmektedir. Küresel olarak şu an 800 milyondan fazla insanın mutlak yoksulluk sınırının altında yaşadığı kabul edilmekte olup bu oranın Müslüman ülkelerde 2014 yılı Dünya Merkez Bankası yoksulluk sınırı ölçü alındığında yoksulların toplam nüfusa oranı yaklaşık olarak %23,5 oranında tahmin edilmekte ve bu oranının yüksek bir seviyede olduğu ifade edilmektedir.³⁴²

Dünya genelindeki ülkeler genel itibariyle yoksulluk probleminin aşılması için çeşitli stratejiler belirlemekte ve birçok yöntem uygulayarak bunu deneyimlemektedirler. Yoksulluk probleminin aşılmasına yönelik ortaya konan teoriler dolaylı ve doğrudan olarak iki başlık altında incelenmekte olup dolaylı yaklaşım; ekonomik büyümeyle alakalı olup yoksulların lehine bir görünüm arz etmektedir. Ekonomik büyümeyi sağlayan her türlü strateji aynı zamanda gelir dağılımındaki eşitsizliği minimize edeceğinden istihdam ve yatırım gibi temel faktörler bu yaklaşımda belirleyici olmaktadır. Yoksulluğu azaltıcı büyüme politikaları doğrultusunda atılacak adımlar; kayıt dışı iş gücünü engelleme, kadınlar için yeni ve ek gelir olacak şekilde olanaklar hazırlama, özel sektörü teşvik edip kamu müdahalesini azaltacak ve istihdamı artıracak politikalar uygulama olarak ifade edilmektedir.³⁴³ Yoksullukla mücadele yöntemleri arasında doğrudan yaklaşım ise gelirin yeniden dağıtımını ve yoksul olarak tanımlanan kişilerin bu gelire ulaşmasını kolaylaştıran politikaları ve yine yoksul olanların sağlık, eğitim, istihdam gibi durumlarını düzeltici tedbirleri kapsamakla beraber yoksulların kullanmakta olduğu mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, kredi programları, asgari ücret, çocuk ve beslenme programlarını konu edinmektedir.³⁴⁴ Dolaylı veya doğrudan müdahaleyi yoksullukla mücadele kapsamında değerlendiren birçok ülkenin bugünkü durumlarına bakıldığında bu sorunun aşılmadığını ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Bu sorunun aşılmasında

---

³⁴² Bilen, “Küresel Servet Eşitsizliği”, 18; Gümüş, Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekât Fonu Örneği, 44 - 46.

³⁴³ Sema Yaşar- Mehmet Okan Taşar, “Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 19/38(2019), 133.

³⁴⁴ Sema- Okan, “Kavramsal Olarak Yoksulluk”, 133; Gümüş, Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekât Fonu Örneği, 50-51.

başka yöntemlerin olup olmaması sorgulanmakla beraber farklı arayışların olduğu da gözlenmektedir.

İslâm ekonomisini temel alan yaklaşımda ise yoksullukla mücadele yöntemleri arasında infak başta gelmektedir. Gönüllü yapılan infak ibadetinin yanı sıra zenginlerin mallarından belirli bir kısmını fakirlere tasadduk etmelerini emreden nasslar fakirliğin azaltılmasında vahiy kaynaklı somut bir adım atmaktadır. Zekât ibadeti vahiy kaynaklı bir emir olmakla beraber toplumsal birçok sorununda çözümünde etkin rol oynamaktadır. Yoksulluğu tasvip etmediği halde bunun kaçınılmaz olması nedeniyle iktisadi çözümler üreten İslâm dini, bu noktada infak anlayışının istenen düzeyde uygulanmamasından kaynaklanan boşluk neticesinde toplumda yaptırım açısından daha güçlü bir emir olan zekât ibadetini devreye sokarak yoksulluk sorununu çözmeye çalışmaktadır. Yoksulluk; temel ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak tanımlandığında, temel ihtiyaçların karşılanamamasının sebebinin ekonomik yoksunluk olması bu durumun yine ekonomik tabanlı bir çözüme ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik yoksunluk tabanlı bu problem, belirli bir seviyede el değiştiren bir mal veyahut nakit olması durumunda kısmen sona ermektedir. Harcama temayülü en yüksek kesim olan yoksullar, bu el değiştirme ve kısmen yeni bir mal veya likiditeye malik oldukları takdirde temel ihtiyaçlarının karşılanması söz konusu olacaktır. Gini katsayısı ölçek kabul edildiğinde kişinin gelirinde bir yükselme söz konusu olacak bu da gini kat sayısının sıfıra yaklaşmasını sağlayacaktır. Bu konuda gini katsayısının sıfıra yaklaşmasını sağlayan gelir dağılımının gerçekleşmesinde İslam dininin zekât ibadetini araç kıldığı görülmektedir. Zekâtın yoksulluğun azaltılmasına katkı sağladığı günümüzde yapılan bazı çalışmalarda ortaya konmuştur. Düşük, orta ve yüksek gelirli 19 Müslüman ülkede iki yönlü bir Varyans Analizi (ANOVA) kullanılarak yapılan araştırmaya göre zekâtın GSYİH üzerinde %81 oranında etkisi olduğu sonucuna ulaşılmakta ve ulaşılan bu oran yoksulluğun azaltılmasında ve ekonomik büyüme üzerinde zekâtın katkısını ortaya koymaktadır.³⁴⁵

Yoksulluğun azaltılmasında alınacak her türlü önlemi sağlamada yetkin olan İslâm dini, zekât müessesesi ile yoksulluk durumu öncesi toplumun iktisadi hayatında devreye girerek

---

³⁴⁵ Mahat-Warokka, "Investigation on zakat as on indicator for Moslem countries' economic growth", 54.

pozitif ve koruyucu önlem almaktadır. Yoksulluğun engellenmemesi durumunda ise yine direkt yoksul kesimin ekonomik hayatına müdahil olarak düzeltici bir fonksiyon olarak işlev görmektedir. Gerek yoksulluk öncesi gerekli tedbirleri alarak gerekse yoksulluğun engellenmemesi durumunda yoksulluk sonrasına dâhil olarak yoksullukla mücadele için her türlü imkânı işlevsel kılarak çözüm üreten zekât müessesesi, yoksulluk sorununun ortadan kalkmaması için hem önleyici hem de düzeltici tedbirler almaktadır. Zekât verilmesi gereken sekiz sınıfa³⁴⁶ içinde beş sınıfa (yoksul, düşkünler, azat edilecek köleler, yolda kalmış olanlar) doğrudan müdahale ederek yoksulluğu azaltıcı ve düzeltici katkı sağlamaktadır. Yoksulluğu önleyici olarak ise âtıl malların nisap oranına ulaşan kısmını mülkiyetin el değiştirmesini sağlayarak iktisada hayata kazandırmakta ve piyasayı canlandırarak ekonomiye işlevsellik kazandırmaktadır.³⁴⁷

Zekâtın yoksulluğu hem öncesi koruyucu tedbirler alarak hem sonrasında düzeltici müdahalelerde bulunarak mücadele edip başarı yakaladığını gösteren tarihi ve güncel örnekler mevcuttur. Hz. Ömer ve Hz. Ömer b. Abdülaziz dönemlerinde uygulanan zekât politikaları ile yoksulların sayısında hatırı sayılır bir düşüş yaşandığı ve zekât dağıtılacak kimse bulmakta güçlük yaşandığı bilinen tarihi olgular arasındadır.

Zekâtın yoksulluğu önleyiciliği üzerine yapılan araştırmalar bu noktada ortaya bir literatür koymakta ve tezimizi doğrular niteliktedir. Günümüz Müslüman ülkelerindeki zekât potansiyelli ve yoksulluğu azaltıcı etkisi üzerine araştırma yapan M. Kabir Khan ve Jauanyed Masrur Hassan, Bangladeş'in zekât fonunda toplanan tutarın hükümetin bütçe harcamalarının 1983-84 yılları kalkınma planının %21'lik, 2004-05 yılınıninkinin ise %43'lük kısmını karşılayabilecek potansiyelde olduğunu ortaya koymaktadır.³⁴⁸ Yine yapılan araştırma neticesinde 1997 yılında toplanan zekât gelirlerinin kent yoksulluğunu %64 oranında, 2005 yılında ise bu oranın giderek büyüdüğünü ve %82 düzeylerine kadar çıktığını göstermektedir. Pakistan'da da buna benzer bir seyir takip edildiği 1987-88 yılları arasında zekât gelirlerinin kırsal yoksulluğu %1.83, kentsel yoksunluğu ise %3.93

---

³⁴⁶ et-Tevbe, 9/60.

³⁴⁷ Ahmet Efe, "Assessment of Zakat Economies as one of the Basic Dynamics of Islamic Economics in the Context of Fintech Management Information Systems", *Journal of Economics Business & Political Studies* 8/2(Eylül 2021), 201-206; Temür, "Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve İslâm Ekonomisinde Zekât Müessesesi", 6.

³⁴⁸ Nasım Shah Shirazi, "Integrating Zakat and Waqf into the Poverty Reduction Strategy of the IDB Member Countries", *İslâmic Economic Studies* 22/1, 79-108.

önlediği ve 60 bin yoksul hane sayısının yoksulluk sınırının üstüne çıkarıldığını tespit etmektedir.³⁴⁹ Malezya’da toplanan ve dağıtılan zekât oranının artmasıyla Selangor Eyaletindeki Müslüman nüfusun yoksulluk seviyesinin %61 civarında azaldığı³⁵⁰, Endonezya’da 2015 yılında 3,8 milyon yoksula dağıtılan zekât neticesinde yoksulların refah düzeyinde iyileşme kaydedildiği³⁵¹ ve yine Endonezya’da 2007-08 yıllarında zekât dağıtımını neticesinde 1.195 hane halkının gelirlerinde %9 oranında bir artış gerçekleştiği ve yoksulluk şiddeti sırasıyla %16, %13 ve %36 oranında azalmış olduğu³⁵² aktarılmaktadır. Türkiye’de ise zekât verebilme potansiyeline sahip Müslümanlardan alınan zekâtın nüfusun en düşük gelirli %20’lik kısmına transferi neticesinde yoksulların refah düzeyinde iyileşme olacağı ve yoksulluğun kısmen giderileceği öngörülmektedir. Yine Türkiye’nin gelire bağlı potansiyel zekât gelirinin GSYH’ye oranının 2012-2017 döneminde %2,67 ile %2,94 arasında değiştiği, Forbes Dergisi’nin belirlediği en zengin 100 Türk’ten zekât alındığı takdirde 2016 yılı için 7.148 milyon TL zekât geliri oluşacağı, bunun ülke genelinde on katı büyüklüğe ulaşacağı ve bunun 1/3’ünün yoksul kesime transfer edilmesi halinde yoksulluk sorunun ortadan kalkacağı ifade edilmektedir.³⁵³

İslâm İş birliği Teşkilatı üyesi 17 ülkede yoksulluğu önleyici zekât potansiyeli gelirleri tahmin edilip bunların içinde yer alan 12 ülkenin zekât potansiyelinin ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığı takdirde yoksulluğun ciddi oranda azalacağı öngörülmüştür.³⁵⁴

Zekâtın yoksulluğu önleyici rolü üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde ciddi bulgular elde edilmiş olup zekât müessesinin tam anlamıyla işlevsel kılınmasının ve kurumsallaşmasının yoksulluğu önlemede etkili yöntemler arasında olduğu kabul

---

³⁴⁹ M. Zain Hossain, M. Z. (2012). Zakat in Islam: A Powerful Poverty Alleviating Instrument for Islamic Countries, *International Journal of Economic Development Research and Investment* 3/ 1, 1-11; Mahmut Bilen, “Küresel Servet Eşitsizliği:Piysa veya Devlet Eksenli Çözümde İslâm Ekonomisinin Konumu” , *Türkiye İslâm İktisadi Dergisi* C.6, S.1(2016), 28.

³⁵⁰Mohd Rodzi Embong, vd., “Role of Zakat to Eradicate Poverty in Malaysia”, *Jurnal Pengurusan* 39 (2013),141-150.

³⁵¹ Irfan Syauqi Beik, Zakat Development Report 2015: The Case of Indonesia. Indonesia Islamic Finance Report: Prospects for Exponential Growth. Jeddah: Islamic Research and Training Institute

³⁵² Rahmatina A. Kasri, “Determinants of Poverty amongst Zakah Recipients in Indonesia: A Household Level Analysis”, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 3/3, 30-40.

³⁵³ S. Yılmaz, vd. “Analysis of the Relation Between Poverty and Zakat in Turkey” International Congress of Islamic Economy, *Finance and Ethics Proceedings Book* İstanbul: (2017); Osman Demir - Hüseyin Cevahir, “Türkiye’de Potansiyel Zekât Geliri ve Zekâtın Yoksulluğu Önleyici Rolü” Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi 2(2021), 165-167.

³⁵⁴ Salman Ahmad Shaikh, “Zakat Collectible in OIC Countries for Poverty Alleviation: A Primer on Empirical Estimation”, *International Journal of Zakat* 1(2016), 17-35.

görmüştür. Mikroekonomi açıdan gelir artışıdaki iyileşmeyi sağlayarak yoksullukla mücadele eden zekât müessesesi hem adil bir gelir dağılımına hem de daha önce ifade ettiğimiz gibi arz, üretim ve piyasa dengesini sağlayarak ekonomik canlılığa hizmet edebilecek bir potansiyele sahiptir. Bu açıdan zekât, üzerinde ciddi manada çalışılmayı ve kurumsal bir hüviyet kazanabilmesi için çok yönlü somut adımlar atılmayı bekleyen bir müessesesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKROEKONOMİK AÇIDAN ZEKÂT VE EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

1. MAKROEKONOMİ VE MAKROEKONOMİK AÇIDAN ZEKÂT MÜESSESESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ekonominin insanın temel gereksinimlerini tedarik etme ve var olan kaynakların farklı kullanımlara dağılım yollarını gösteren bir bilim dalı olduğu bilinmektedir. Yeryüzündeki kaynakların sınırlı insan ihtiyaçlarının ise sınırsız olduğu varsayımından hareketle var olan kaynakların tüketicilerin tüm ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde bölüşümünün sağlanması ve bu bölüşümün hangi yollarla ve nasıl olacağını araştıran ekonomi, temelde “makro” ve “mikro” olarak iki ana kola ayrılmaktadır. Tezin ikinci bölümünde “mikroekonomi” ele alınmakta olup mikroekonominin tüketiciler, firmalar, kaynak sahipleri gibi ünitelerin tek tek incelenmesi şeklinde olduğu ifade edilmekteydi. Bu bölümde ele alınacak makroekonominin ise genel olarak ekonomiye bütünsel yaklaştığı, “makros” ön ekinin Yunanca büyük anlamına geldiği, gelirin ve istihdamın toplu düzeyleri, faiz oranı, enflasyon oranı, büyüme ve ulusal bir ekonomide konjonktürün doğası gibi alanlarda inceleme yaptığı belirtilmektedir.³⁵⁵ Makroekonominin toplam tüketim, toplam arz, toplam talep, toplam tasarruf veya toplam yatırım, enflasyon, işsizlik, büyüme gibi bir toplumun tümünü ilgilendiren konuların incelendiği ekonominin bir dalı olarak da tanımının yapıldığı görülmektedir.³⁵⁶ Makroekonominin genel itibariyle gelir artışının ve enflasyonun nedenleri, üretim ve istihdamın başarısı gibi konular üzerinde durduğu bunlara cevap aradığı ve yine aynı şekilde ülkeler arasında kıyas yaparak genel çıkarımlarda bulunduğu yorumu yapılmaktadır.³⁵⁷

Makroekonomide ekonomiye bütüncül bakmanın sonucu olarak üretici ve tüketicilerin davranışlarına tek tek değil tüm üretici ve tüketicilerin davranışlarına bakılarak inceleme yapıldığı ve bunlara ek olarak devletin veya kamu sektörünün ekonomideki yerine (kamu ekonomisi) önem verildiği de ifade edilmektedir.³⁵⁸

Ekonominin anlaşılması için ortaya çıkan ve iki farklı yöntem olan mikro ve makroekonomi ele aldıkları ve inceledikleri alanlar göz önüne alındığında bazı yönlerden birbirinden ayrıştıkları görülmektedir. Birey, firma ve piyasa davranışlarının tek tek

---

³⁵⁵ Selim Başar, *Makro İktisat* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2012), 3; Yıldırım, *Mikro İktisat*, 4.

³⁵⁶ Mahfi Eğilmez, *Mikroekonomi*, 15; Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 23.

³⁵⁷ Yıldırım, *Mikro İktisat*, 4.

³⁵⁸ Başar, *Makro İktisat*, 3-4.

incelenmesi mikroekonominin alanı iken toplam davranışların bir bütün halinde incelenmesi ise makroekonominin alanı olarak gözükmektedir. Talep, arz, ürün fiyatlandırması, işgücü maliyeti gibi konularla mikroekonomi ilgilenirken ulusal gelir, işsizlik, enflasyon, yatırım, üretim gibi konularla da makroekonomi ilgilenmektedir. Mikroekonomide aşağıdan yukarı doğru seyreden bir analiz durumu söz konusu iken makroekonomide yukardan aşağı doğru bir analizin yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu analizler aracılığıyla mikroekonominin bireylerin durumlarını ekonomik yaşam içinde düzeltmek için çözümler aradığı, makroekonominin ise ekonominin genel sağlığını belirleme ve fiyat düzenleme yollarıyla enflasyon, işsizlik, deflasyon gibi problemleri çözerek ekonomiyi iyileştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Zekât; İslam dininde ferdi ve mali bir ibadet olmasının yanı sıra toplumsal ekonomik kazanımları da hatırd tutulması gereken önemli bir müessesedir. Zekâtın kelime olarak üç manada kullanıldığı; bunların ilkinin gelişme, bereketlenme ve hayrın artması olduğu ve bununla Arapların ekinin serpilip geliştiğindeki durumu ifade etmek için “zekâ ez-zer’u”, nafakanın bereketli olduğu durumda “zeketi’n-nefekatü” ve birinin hayrının çok olduğunu ifade etmek için de “fülanün zakin” şeklinde kullanım gösterdiği aktarılmaktadır.³⁵⁹ Sözlük olarak ikinci kullanım alanı ise “temizleme” şeklinde olduğu nitekim “Nefsini temizleyen muhakkak ki kurtuluşa ermiştir”³⁶⁰ ayetinde bu manada kullanıldığı ve burada nefsin kötülüklerden arınması ve temizlenmesinin kastedildiği bildirilmekle beraber üçüncü mana olarak da “övme” anlamında kullanıldığı ifade edilmekte, terim olarak ise; “bir takım şartlara bağlı olarak muayyen sınıflara sarf edilmesi gereken belirli mallardan muayyen miktarlara verilen isim” olarak izah edildiği³⁶¹ görülmektedir.

Zekât müessesesi; bireyin hayatında mali bir ibadet olarak ifa edilmesinin yanı sıra ekonomik davranışları düzenlenmede de etkili olabilmektedir. Nisap miktarı mala sahip olan kişinin hem kendisinin hem de malının zekât ibadetinin ifası için gerekli şartları taşıması suretiyle elindeki mal ve mal menfaatini ihtiyaç sahibi diğer bireylerle paylaşımını sağlayan zekât ibadeti; bu yönüyle mikroekonomi açıdan ekonomik

---

³⁵⁹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/1.

³⁶⁰ eş-Şems, 91/9.

³⁶¹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 5/1.

davranışları düzenlemede etkin bir rol alabilmektedir. Zekât müessesesi; mal ve mal menfaatinin sağladığı faydayı sadece elinde tutan kişiye hasretmemekle refahın belirli ellerde tekelleşmesini önlemekte ve toplumun tüm katmanlarında ekonomik bir iyileşmeyi sağlamaktadır.

Makroekonominin ele aldığı ve üzerinde incelemelerde bulunduğu konulardan biri olan *ulusal gelire* zekât ibadetinin bir takım düzenleyici ve tashih edici olarak etki ettiğini ifade etmek mümkün gözükmektedir. Zekât ibadeti *infak* kavramı üzerinden toplumun sosyoekonomik alışkanlıklarını değiştirip gelir dağılımının toplumsal tabakalarda dengeli olarak dağılımına aracı olmaktadır. Dengeli gelir dağılımını sağlayan toplumların genel olarak tüm davranışlarında bir iyileşme beklemek olası bir durumdur. Bu noktada; “Zengin kesimin ellerindeki varlıkların belirli bir yüzdesini her yıl düzenli olarak ihtiyaç sahibi kesime transferi yoluyla servet ve refahın sadece zengin kesime akan tek yönlü ekonomik bir imkân olmaktan çıkıp zenginden fakire fakirden zengine akan çift yönlü bir akıma dönüşmektedir.”³⁶² tespiti değer kazanmaktadır. Bu transferin milli geliri arttıracığı ve artan gelirle birlikte ekonomik kalkınmanın gerçekleşeceğini ifade etmek mümkündür. Yine aynı şekilde zekât aracılığıyla gerçekleşen bu çift akım neticesinde emek, zekâ ve teşebbüs haklarının ihmal edilmediği bir *sosyal adalet seyyaliyetinin* varlık kazanacağı, toplumun ve ekonominin eşitlik ve barışının sağlanacağı öngörülmektedir.³⁶³ Faiz yasağının önleyici zekât emrinin ise tashih edici, düzenleyici ve ayarlayıcı bir fonksiyon olarak rol oynayacağı görüşü³⁶⁴ de üzerinde durulmaya değer gözükmektedir.

Makroekonominin ele aldığı konulardan biri olan *işsizlik*; birey ve toplumların ekonomik hayatlarında çözülmesi gereken büyük bir problem olmasının yanı sıra sosyoekonomik davranışların şekillenmesinde de etkin role sahip bir olgudur. Zekât müessesesinin makroekonominin inceleme alanı olan işsizlik probleminin çözümünde bazı yönlerden katkısının bulanacağını ifade etmek mümkün gözükmektedir. Sermaye birikimi olmayıp da girişimci ve müteşebbis özelliklere haiz olanlar için sermaye oluşumuna katkı

---

³⁶² Karakoç, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 46-47; Bilen - Terzi, Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât Kurumunun Rolü ve Gerekliliği Hakkında Camii Cemaati Üzerine bir Araştırma, 136.

³⁶³ Karakoç, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 47.

³⁶⁴ Karakoç, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 47.

sağlaması³⁶⁵ ve oluşan sermaye ile ortaklıklar kurulması görüşü³⁶⁶ bu noktada değerlendirilme açısından isabetli gözükmektedir. Bu görüş doğrultusunda yine zekât ve sadaka fonlarının iki ayrı kurum olarak organize edilebileceği; birincisinin toplanan fonların ihtiyaç sahiplerine sürekli gelir getirmesinin amaçlandığı bir yapı oluşturarak ihtiyaç sahiplerini sermaye ortağı haline getirmek olduğu ikincisinin ise yine toplanan fonlardan karz-ı hasen sandığının kurularak ve bu sandıkta toplananlardan bir kısmını borçlulara karz-ı hasen olarak geri ödenmek üzere verilmesi oluşturmaktadır. Böylece zekât fonlarının bir kısmı ekonomik hayatın devamlılığı ve canlılığın sağlanmasına katkıda bulunacağı ve tek kişinin bir sürelik ihtiyacını gidermek yerine çok daha uzun bir süre birçok borçlunun sorunlarının gidereceği öngörüsünde bulunmaktadır.³⁶⁷

İslam'ın temel hedeflerinden biri olan yoksulluğun ortadan kaldırılması gerçeğinden hareketle yoksulluğun ana nedenlerinden biri olan gelir dağılımındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması veya minimum seviye indirilmesi için zekât ibadetinin bu noktada araçsallaştırıldığı görülmektedir. İslam dininin diğer dinlere kıyasla sadaka boyutunda kalmayıp yoksulluğu yok etmek amacıyla Müslümanlara zekâtı emrettiği, ibadet fikriyle telkin edilmiş bir hususun yoksulluğu ve sosyal adaletsizliğin ortadan kaldırılması için mücadele edilmediği takdirde tatbikattaki önemini kaybedeceğine³⁶⁸ dair olan görüş bu noktada isabetli gözükmektedir. Gelir dağılımının eşit bir şekilde zenginlerin malları üzerindeki fakirlerin hakkının alınarak ihtiyaç sahiplerine temlik edilmesiyle sağlanması söz konusu iken bu durumun gelir dağılımı neticesinde yoksulluk oranında kısmi iyileştirme yapacağı³⁶⁹ öngörülmektedir.

Makroekonominin inceleme alanlarından olan tasarruf, yatırım ve üretim; ekonomik kazanımları açısından bir değerlendirmeye tabii tutulduğunda ekonomik faaliyetlerin bel kemiğini teşkil etmelerinden dolayı üzerinde önemle durulması gereken konular olarak gözükmektedir. Klasik ekonomi sistemlerde olduğu gibi İslami olan ekonomi sistemde

---

³⁶⁵ Tabakoğlu, “İslâm İktisadi Açısından ‘Kalkınma’ ”, *İktisadi Kalkınma ve İslâm*, 250.

³⁶⁶ Kazak, İslami Finansın Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi, 340.

³⁶⁷ Kazak, İslami Finansın Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi, 341.

³⁶⁸ Ahmed, *İslam İktisadi Mukayeseli Bir Tedkik.*, 92.

³⁶⁹ Bilen - Terzi, Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât Kurumunun Rolü ve Gerekliği Hakkında Camii Cemaati Üzerine bir Araştırma, 136; Kazak, *İslami Finansın Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, 248.

de iç finansman kaynaklarının temel ögesini tasarruflar oluşturmaktadır. Tasarrufların zorunlu ve gönüllü olarak iki ana kaynaktan beslendiği belirtilirken İslam'da ise özel tasarruflarının bir bölümünü zekât, sadaka, hayır hasenat ile kamuya aktarımı söz konusu olmakta ve devletin de vergi olarak buna iştirak ettiği ifade edilmektedir.³⁷⁰ Yine zekât müessesesinin ve hayır hasenat ile birlikte vergilerin özel tasarrufları tüketmemesi için kaynakların ticarete kullanılmasının İslam'da istendiği belirtilmekte, İslam'da her bir bireyin ve kurumun tasarruf yapmakla ve yapılan tasarrufu etkin ve doğru yerde kullanmakla, tasarrufları artırıcı ekonomik faaliyetlerde bulunmakla ve bunu da bir süreç haline getirmekle sorumlu olduğunun da altı çizilmektedir.³⁷¹ Tasarrufların ticarete kullanılmasının yanı sıra üretim faaliyetlerinde de kaynak olarak kullanılmasında zekât müessesesinin rolünün olabileceğini ifade etmek mümkündür. Bu noktada zekâtın servet teraküm ettirmenin amansız düşmanı olduğu dile getirilmekte ve servet biriktirmenin İslam'a göre sadece iki husus için geçerli olabileceği, ilkinin hayat için iyi şeylere sarf edilmesi oluştururken ikincisini ise ticaret ve sanayide yatırım için olabileceği ifade edilmektedir.³⁷² Bu noktada; zekâtın işlenmeyip saklanan sermayenin yatırıma dönüşmesinde manevi bir saik olarak rol oynayacağı ve atıl duran servetin üretim ve yatırıma aktarılmasında etkin olacağı görüşü³⁷³ değer kazanmaktadır.

2. MAKROEKONOMİ BÜYÜME BAĞLAMINDA ZEKÂT

Makroekonominin inceleme alanları olan tasarruf, yatırım, üretim, işsizlik, sosyal adalet, refah, milli gelir gibi etmenlerin toplumsal bazda istendik seviyede oluşmasıyla ekonomik kalkınmanın gerçekleşeceğini ifade etmek mümkündür. Yine bu noktada makroekonomi bileşenleri üzerinde zekât kurumunun dolaylı veya doğrudan katkı sağladığını belirtmek gerekmektedir.

---

³⁷⁰ Kazak, İslami Finansın Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi, 264.

³⁷¹ Kazak, İslami Finansın Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi, 265.

³⁷² Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 135.

³⁷³ Kazak, İslami Finansın Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi, 265; Abdelkader Laallam vd., "The Impact of Zakah on Malaysian Economic Development", In *Impact of Zakat on Sustainable (Global: 2021)*, 23

Yakından bakıldığında İslâm dininin, ekonomik, sosyal ve insani kalkınma açısından zekât müessesesine büyük önem attığı görülmektedir. Daha önce üzerinde durduğumuz üzere, âtil duran serveti tedavüle sokması, milli gelir artışına katkı sağlaması, zengin ve fakir arasında köprü oluşturması, orta sınıfın genişlemesine olanak tanınması gibi çok yönlü olarak hayata müdahil olan zekât müessesesi tüm bu yönleriyle ekonomik ve sosyal hayat açısından büyük bir değere sahiptir. Ekonomik kalkınmaya zemin hazırlayan zekât kurumunun, makro planda ekonomik büyümeye ciddi oranda katkı sunabilecek potansiyele sahip olduğu³⁷⁴ düşüncesi makroekonominin konuları ile zekât kurumu arasındaki etkileşim göz önüne alındığında isabetli gözükmektedir.

2.1. Tasarrufların Yatırım İçin Kullanılması ve Faiz Yasağı

İnsanlar, hayatın belirsizlikleri karşısında sahip olduklarını artırıp geleceğe yönelik daha sağlam adım atmak için servetlerini farklı şekillerde biriktirerek tasarruf etmektedirler. Birikim ve tasarrufa yönelten sebeplerin kültürel bir boyutu olmakla beraber daha ziyade, gelecekte yaşanabilecek olumsuz hadiselerle karşı ihtiyatlı olma, mevcut ekonomik duruma olan güvensizlik, ekonomik krizlerin yaşanma riski, yatırım araçlarının yeterli olmayışı, faizli kredi kullanmadan veya faiz yükü altına girmeden yatırım yapabilmek gibi nedenlerin etkili olduğu³⁷⁵ belirtilmektedir.

Sağlıklı bir ekonomik hayatın sürdürülebilmesi, çok yönlü olan ihtiyaçların devamlı bir şekilde karşılanmasına bağlı olduğu bilinmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanması ise sağlayan faktörlerin alım gücüne sahip bir mal olan *para* olduğu genel kabul görmektedir. Paranın da reel değerinden ziyade nominal değerinin yüksek olması ve finansal davranışlar için kaynak olarak kullanılıp piyasada dolaşımının sağlanması gerekmektedir. Canlı bir organizmanın yaşamını sürdürmesi için kana ihtiyaç duyduğu gibi ekonomiler de yaşamlarını idame ettirmek için piyasada dolaşımda olan paraya ihtiyaç duymaktadırlar. Dolaşımda olan paranın bir kısmının piyasadaki çekilip yastık altı edilmesiyle ekonomik ve finansal davranışların sekteye uğradığı ve ekonomik krizler

---

³⁷⁴<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/zekat-yardimlariyla-surdurulebilir-kalkinma-/125106> (Erişim 9 Ağustos 2022); <https://www.mynet.com/zekat-yardimlariyla-surdurulebilir-kalkinma-110104384034> (Erişim 9 Ağustos 2022).

³⁷⁵Osman Uluyol, “Bir Finansman Kaynağı Olarak “Yastıkaltı Tasarruflar”ın Ekonomik Sisteme Kazandırılması ve Tüketicilerin/Bireylerin Yastıkaltı Eğilimlerinin ...”, *Yönetim Bilimleri Dergisi* 9/1(2011), 262-264.

başta olmak üzere birçok ekonomik problemin yaşanmasına sebebiyet verdiği ifade edilmektedir.³⁷⁶ Piyasanın hareketlenmesi için gerekli olan mal ve serveti piyasadan çekerek ekonomik faaliyetlerin durgunlaşmasına sebep olan birikim eğilimi; çok yönlü olarak ekonomiye uzun ve kısa vadede zarar verme potansiyeline sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Arz ve talep dengesinin bozulup üretim ve tüketim fonksiyonlarının işlevsiz kalmasıyla sonuçlanan bu süreç; hiçbir ülke ekonomisi açısından arzu edilen bir durum olmamakla beraber bunun önünü alabilmek için farklı tedbirler alınarak olası ekonomik tabanlı tehlikeler bertaraf edilmek istenmektedir. Konvansiyonel ekonomi, paranın piyasada dolaşımını sağlama noktasında farklı alternatifler sunarak kayıp gözüken birikimi tekrardan tedavüle sokma ihtiyacı hissetmektedir. Bu noktada en çok başvurulan yöntem âtil birikimin vadeli hesaplar kanalıyla banka işlemlerinde kullanılmak üzere toplanması ve faizli işlem uygulanarak değerlendirilmesidir. Hâkim iktisat anlayışında paranın kiralanması olarak değerlendirilen faize dayalı finansman anlayışının, iki yüzyıllık süreç dikkate alındığında ekonomik sıkıntıları çözmekten ziyade problemlere zemin hazırladığı görülmektedir.³⁷⁷ Faizde nemalandırılan büyük miktardaki tasarruflar; özellikle riskli veya kâr marjı düşük birçok sektörün finansmanında kullanılmamaktadır. Gıda veya alt yapı gibi hayati önem taşıyan sektörlerde faizli kredilerin tercih edilmemesi, iktisadi canlılığın yavaşlamasına (resesyon) ve ekonomilerin küçülmesine yol açmaktadır. Faizli kredilerin reel ekonomide sebep olduğu sıkıntılardan biri de mal ve hizmetlerdeki *fiyat artışına* (enflasyon) neden olmaktadır. Bankaların, faiz karşılığında topladığı birikim ve serveti faizli yöntemlerle üreticiye vermesi ve üreticinin de faiz borcu karşılığında daha yüksek bir maliyet çıkararak ürettiği mal ve hizmeti daha yüksek bir fiyatla piyasaya sürmesi neticesinde piyasalarda doğal olmayan bir fiyat artışının gerçekleşeceği³⁷⁸ tespiti bu noktada isabetli gözükmektedir. Üretim ve tüketim fonksiyonlarını olumsuz etkileyen bu fiyat artışı piyasanın geneline hâkim olduğunda ekonomik durgunluğa neden olurken bazı kesimlerin finansman ihtiyacını faizli kredilerle karşılaması halinde rekabet etme imkânlarını zorlaştıracaktır.

---

³⁷⁶ Uluyol, “Bir Finansman Kaynağı Olarak “Yastıkaltı Tasarruflar”ın Ekonomik Sisteme Kazandırılması”, 262-264.

³⁷⁷ Süleyman Akdemir, “Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1(26 Haziran 2018), 86-90.

³⁷⁸ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 43; Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 140.

Yatırım ve teşvik kredilerinin bu sorunu çözmesi beklenirken sorunun bir parçası olmaya devam ettiği görülmekte ve bununla beraber daha somut adımlar atma ihtiyacı hâsıl olmaktadır. Faizin yine büyük oranda ellerinde para birikimi olan servet sahiplerinin ellerindeki faize yatırmasıyla tekelleşmenin söz konusu olacağı ve bu tekelleşme neticesinde de ekonominin doğrudan zarar göreceği analizi³⁷⁹ yapılmaktadır. Her faizin bir borca her borcunda yüksek bir maliyete dönüşmesi söz konusu olacağından bu durumun halkın geneline yoksulluk olarak, servet sahiplerine ise refah artışı olarak yansıtacağı düşünülmektedir.³⁸⁰

İslâm iktisadı; ekonomiyi faizden arındırılarak yeniden şekillendirmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla faize alternatif olarak mudarabe³⁸¹, borç verme³⁸², venture capital bankacılığı³⁸³ ve zekât kurumunu koyarak ekonomik problemleri en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Karşılıksız verilen borcun faizsiz işlem görmesi neticesinde üretim faaliyetlerinin daha az maliyetle gerçekleşeceği öngörülmekte ve bunun da mal ve hizmetlere makul fiyatlarla yansıtıp piyasaya daha düşük fiyatlarda mal ve hizmet sürülerek fiyat istikrarının sağlanmasını amaçlamaktadır. Birçok ayet ve hadiste borç vermek (karz-ı hasen) teşvik edilmekle beraber borç altında kalan mükellef açısından ekonomik sıkıntı tam anlamıyla bertaraf edilmeyip mükellefiyet bitirilmediği için sıkıntılı süreç bir süre daha devam edecektir. Ancak zekât borç alıp ödeyemeyen yatırımcı/üreticinin bu darboğazdan kurtulmasında önemli bir rol üstlenebilme potansiyeline sahiptir. Zira zekâta geri ödeme söz konusu olmadığı için zekât alan kişinin bu noktada daha rahat ekonomik ve finansal davranışlarda bulunacağı açıktır. Zekât

---

³⁷⁹ Akdemir, “Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım”, 97; Kaan, İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı, 139-140.

³⁸⁰ Ali Acar, “Faiz ve Toplum İlişkisi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16(2010), 188,191,192; Akdemir, “Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım”, 96; Kaan, İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı, 139-140.

³⁸¹ Salih Kumaş, “Bir Finansman Modeli Olarak Mudârabe’nin Faizsiz Bankacılıkta Etkin Şekilde Kullanılması Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinin Aktif Rol Üstlenmesi”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 2/1(2016), 67-87; Fahri Demir, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 263; Salih Kumaş, “Bir Finansman Yöntemi Olarak İş Ortaklığı Uygulaması ‘Mudârabe-Commenda Karşılaştırması’ ”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/(2006), 374-375.

³⁸² Akdemir, “Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım”, 83.

³⁸³ Salih Kumaş, “Faizsiz Bir Finans Yöntemi Olarak Venture Capital Sistemi ve İslam Bankacılığı İle Mukayesesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1(2007), 292-293.

verilen yerler arasında borçlu olanların yer alması tüketim yönünü güçlendirdiği gibi bu açıdan üretim ve arz fonksiyonlarını desteklemiş olmaktadır.

Malların nisap miktarına ulaşmış malların üzerinden bir yıl geçmesiyle (havalânü'l-havl) devreye giren zekât müessesesi; birikmiş mal ve servetten ihtiyaç sahibi olanlara gelir transfer etmekte ve bu kesimin piyasada arz edilen mal ve hizmetlere talepte bulunup tüketmesiyle ekonominin canlanmasına katkı sağlamaktadır. Âtıl duran birikimlerin ekonomiye kazandırılmasında caydırıcı rolü bulunan zekât; toplumdaki ihtiyaç sahiplerine gelir transferi sağlaması yönüyle de piyasada mal ve hizmet sirkülasyonunu sağlamaktadır. Zekât; nisap miktarına ulaşan ve âtıl tutulan malı hedef aldığından ekonomiden bir şekilde dolaşımdan çıkarılan malı veya likiditeyi tekrar tedavüle sokmakta ve biriken servetin her yıl refaktan yeterince pay alamayan kişilere verilmesini emrederek ekonomide büyük bir canlanmayı gerçekleştirmektedir. Zekât müessesesinin üstlenmiş olduğu fonksiyonlardan biri de yaşam fonksiyonlarının devamlılığı için gerekli olan finansal ve ekonomik davranışların dengeye oturtup devamlılığını sağlamaktır. Bazı gerekçelerle yastık altı edilen ve piyasadan çekilen malların bir bedeli ve zorunlu dönüşümü olan zekât; sadece belirli kısmının verilmesini değil tamamıyla âtıl duran malın üretim ve arz yoluyla hareketlenmesini talep etmekte ve biriken serveti ataletten kurtarmak için mali bir müeyyide uygulamaktadır. Zekât müessesesi; malı toplumun hizmetine ve faydasına sunma hedefine sahip olmakla beraber aynı zamanda ekonomik durgunlukların önüne geçmek, işsizlik ve yoksulluk problemlerini çözmek, milli geliri artırmak, istihdam olanağı sağlamak gibi çok daha ileri düzeydeki ekonomik tabanlı problemlerin en aza indirgenip aşılmasını da amaç edinmektedir. Zekâtın yatırımlar üzerinde olumlu katkısı olduğu, yatırım yapılabilir kaynakları atıl tutmaktansa servetlerin yatırıma yönlendirilmesi hususunda etkili olduğu ve ekonomik kalkınmaya dolaylı olarak katkı sağladığı; yapılan çalışmalarla ortaya konmaktadır. Bu noktada Malezya'da zekât ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek için Çoklu Regrasyon Analizi, Pearson Korelasyonu kullanılarak zekât ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki olduğu bulgusuna³⁸⁴ ulaşılmıştır.

---

³⁸⁴ Abdelkader Laallam vd., "The Impact of Zakah on Malaysian Economic Development", 23.

Her yıl zekâta tabii tutularak erime gösteren servet ve birikimin bu erimeden kurtarılması için ataletten kurtarılıp tedavüle sokulması gerekmektedir. Nisap oranına ulaşan malların belirli kısmının her yıl zekâtla topluma aktarılması neticesinde servette görülen azalma; sürekli tekrarlanan eksilmeyle beraber uzun vadede tümünden varlık kaybına sebep olabilmektedir. Tamamıyla yok olma ihtimaline karşılık mülk sahiplerinin bu durumu önleyici yollar arayışı içinde olacağı açıktır. Bu noktada Hz. Peygamber'in yetim mallarının değerlendirilmesi ile ilgili olarak sorumluluk alan veli veya vasîye zekâtın malı yiyip bitirmemesi için malın değerlendirilmesine dair öneride bulunduğu rivayet edilmektedir. Amr b. Şuayb (r.a)'dan nakledilen rivayete göre Hz. Peygamber; “*Kim mal sahibi bir yetime veli olursa, bu malla ticaret yapsın, malın zekâtın yiyip bitirmesine terk etmesin.*”³⁸⁵ Yetim malının zekât karşısında erimekten kurtarılması gerektiğine dair yönlendirme yapan Hz. Peygamber, bu malın bir şekilde ataletten kurtarılıp toplumun ve yetimin faydasına olacak şekilde değerlendirilmesini tavsiye etmektedir. Çözüm olarak ticaret yapılması gerektiğine dair öneride bulunan Hz. Peygamber, bu yolla hem âtıl duran malların ekonomiye kazandırılmasını hem de malların zekât karşısında erimeden varlık değerini koruyarak devam ettirmesini amaçlamaktadır.

2.2. Ataleti Zekât ile Engellenen Servet ve Birikimin Ekonomiye Kazandırılması

Âtıl bırakılıp kendisinden sahibinin ve toplumun fayda sağlamadığı her birikim ve servet, ekonomiden çekilmiş ve değer kaybettirilmiş mal hükmündedir. İslâm iktisadının temel referans aldığı husus; kapitalist ekonomilerde olduğu gibi temerküz değil infaktır ve birikimin yaygın bir sermayeye dönüştürülmesidir. Yaygın bir sermayeye dönüşen birikim ve servetin toplumun faydasına sunulması üretim ve arz gibi ekonomik davranışlar için kaynak oluşturmakta ve bu kaynağın meydana gelişi zekât ibadetinin servet üzerindeki ataleti kaldırmasıyla doğrudan ilgili olmaktadır. Zekât ibadetinin servet üzerinden alınan kısmı servet sahibi için caydırıcı etki bırakmakta ve servetin ataletten kurtarılması için de teşvik edici bir fonksiyon icra etmektedir. Bu noktada zekâtın hususi manasının servet terakkümünün amansız düşmanı olduğu³⁸⁶ düşüncesinden hareketle İslam'ın servetin ya hayat için sarf edilmesi gerektiği veyahut ticaret veya sanayiye

---

³⁸⁵ Tirmizi, *es-Sünen*, (Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 1998), Zekât 15 (No.641).

³⁸⁶ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 136.

yatırılması gerektiğini ısrarla vurguladığını ifade etmek mümkün gözükmemektedir. “İnsanların genel itibarıyla servetlerini güzel şeylere ve sanayi, ticaret gibi yatırımlara harcadıkları vakit tüm istihlak mallarına talebin artacağı, sanayicilerin ve imalatçıların istihallerini genişletme imkânı bulacağı, ticaretin ve ekonomik hayatın canlanacağı ve iş sahalarının açılacağı ve bunların neticesinde de toplumu daha müreffeh hale geleceği” öngörüsü³⁸⁷ isabetli gözükmemektedir.

2.3. Yatırım, İstihdam ve Girişimci İnsan Sayısının Artması

Zekât ibadetinin serveti ataletten kurtarıp birikimin yaygın sermayeye dönüştürülmesi ile ekonomik bazı davranışları gerçekleştireceği öngörülmektedir. Bunların başında birçok kişi için gelir kaynağı oluşturan *yatırım* gelmektedir. Yatırım kavramı, birçok anlam ihtiva etmesine karşın iktisadi olarak herhangi bir meblağın belli bir üretim vasıtasına dönüştürülmesi³⁸⁸ olarak tanımlanmakta ve millet ekonomisinin sahip olduğu üretim araçlarına belirli bir dönem içerisinde yapılan ilaveler³⁸⁹ olarak ifade edilmektedir. Yatırımlar bir ülke ekonomisi için büyük önem arz etmektedir özellikle ekonomik açıdan sıkıntı yaşayan ve gelişmek isteyen ekonomiler için ekonomik dengeyi kurma ve düzeltme adına atılacak adımların başında gelmektedir. Devletler, bu noktada bozulan ekonomiyi düzeltme ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme adına farklı yöntemler kullanmakta olup özel sektörü teşvik için ekonomik müdahalelerde bulunabilmektedirler. Tasarruflarda bulunan kişinin elindeki birikimi gelecekte kar etme düşüncesiyle sermaye olarak kullanıp üretimde bulunması olan yatırımı, etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler içerisinde *faiz*, bankaların biriken serveti alıp kullanma ve bunun karşılığında birikim sahibine belirli oranlarda ücret tahsis etmesi olup müteşebbis açısından yatırım kararlarını olumsuz etkilemektedir. Yatırım mantığında üretim ve fayda sağlamak esasken faizde üretim olmayıp birikimin bankaya veya farklı sektörlere kiraya verilmesi söz konusu olmaktadır. Servet veya birikim sahibi risk almaksızın birikimini faizle işlem gördürdüğü takdirde yeni iş alanlarının açılması ve üretim faktörünün sektöre uğramasının söz konusu olacağı ve ekonomilerin bu durumdan olumsuz etkileneceği

---

³⁸⁷ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 136.

³⁸⁸ Mehmet Dağ - Muhammed Çelik, “Yatırım Teşvikleri Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/2(2018), 866.

³⁸⁹ Sabri Ülgener, *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, İstanbul: Der Yayınları, 1991, 195.

öngörülmektedir. Birikimin faizle işlem gördürülmesi müteşebbis açısından yatırımcılık ve girişimcilik özelliklerinin kaybedilmesine ek olarak kişiyi rahat para kazanma ve tembelleşme durumlarına iteceğinden tercih edilen bir durum olmamaktadır.³⁹⁰ Yüksek oranda kar elde edilmesi durumu birikim sahibi açısından istenilen durum olsa bile bankaların bu birikimi diğer yatırımcılara yüksek oranda faizle vermesinin söz konusu olacağı ve bununda ekonomik sıkıntılara sebep olacağı bilinmektedir. Aldığı borcu bankaya yüksek faizle ödemeye çalışan diğer yatırımcılar için yüksek maliyet devreye gireceğinden bu durumun fiyatlara yüksek zamlarla yansıtacağı tahmin edilmektedir. Enflasyon olarak yüksek fiyatlarda seyir eden zam olayları ekonomiler açısından oldukça olumsuz bir durum olmakla beraber alım gücünün düşmesiyle kişi başına düşen milli gelirin azalmasına ve birçok yatırım teşebbüslerinin sekteye uğramasına da sebep olacağı öngörülmektedir. Ekonomik krizlerin çıkışında etkin rol oynayan enflasyon durumunun faizle ilişkisinin yeniden tahlil edilmesi durumunda faizle mücadele edilmesi gerektiğine dair kanaatin gittikçe yaygınlaştığını ifade etmek mümkün gözükmektedir.³⁹¹ Yatırım faaliyetlerinin önündeki en büyük engel: yüksek kar oranlarının faizle servet ve birikim sahiplerine verilip üretim faaliyetlerinin durdurulması veya diğer yatırımcılar için yüksek maliyetlerde üretimin yaptırılmasıdır. İslâm ekonomisinin temelden reddettiği faizin men edilmesinin altında yatan birçok sebep bulunmakla beraber ekonomiye verdiği zararın çok daha etkili olduğu düşünülmektedir.³⁹²

Yatırım kararlarını etkileyen faktörlerden bir diğerinin *siyasi istikrar*³⁹³ olduğu bilinmektedir. Siyasette istikrarın olmamasının nedeni sürekli seçimlerin olup iktidarın değişmesi iken seçimlerle el değiştiren hükümetlerin kamu yatırım kararlarını sekteye uğratması da yeni yatırımcılar için olumsuz bir etken olabilmektedir. Siyasette istikrarın olması; yatırımlar için teşvik edici olmakla beraber uzun ve kısa vadede yatırımlarımdan olumlu bir şekilde sonuç alınmasına da neden olmaktadır. Yatırımlar üzerindeki etkili olan faktörlerden birisinin de *milli gelir* olduğu düşünülmektedir.³⁹⁴ Millî gelirin artışı;

---

³⁹⁰ Akdemir, “Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım”, 88-89.

³⁹¹ Akdemir, “Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım”, 91.

³⁹² Acar, “Faiz ve Toplum İlişkisi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 191-192.

³⁹³ Dağ- Çelik, “Yatırım Teşvikleri Nedir?”, 869.

³⁹⁴ Dağ- Çelik, “Yatırım Teşvikleri Nedir?”, 869.

tüketim faktörünün canlanmasına, tüketimin talebe, talebinde üretime etki edeceği varsayıldığından milli gelir artışı ile yatırım arasında olumlu bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkün gözükmemektedir.

Zekât ibadetinin yatırımı teşvik etmesi aynı zamanda yatırımı değerlendiren ve yatırım kararlarını organize edip yönlendiren girişimcilerin de ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi için ihtiyaç duyulan girişimciler ekonomik hareketlenmeyi sağlamakla kalmayıp aynı zamanda ekonomik büyüme hızını arttırmaktadır. Zekâtın teşvikiyle servetini sermayeye dönüştüren girişimci bu ekonomik faaliyete kendi emeğini de dâhil ederek işsizlik gibi büyük bir probleminde aşılmasına katkı sağlamaktadır.

Zekât müessesesinin yatırım kararları açısından girişimciye doğrudan ve dolaylı yoldan etki etmesi mümkün gözükmemektedir. Ekonomik dengeler üzerindeki olumsuz etkisinden dolayı faizin haram kılması³⁹⁵ servet ve birikimin faiz kanalıyla değerlendirilmesini engellemektedir. Siyasi istikrarın sağlanması güven duyulan bir ortamla sağlanacağından burada müteşebbis ve girişimcinin doğrudan dahilini gerektirecek bir husus gözükmemektedir. Siyasi istikrarın sağlanması daha çok ekonomik dengeye doğrudan müdahale hakkı ve gücü elinde olan hükümetlerce sağlandığından yatırımcı karar verebilmek için uzun süreli siyasi istikrara ihtiyaç duymaktadır. Zekât kanalıyla belirli oranlarda gelir elde eden hükümetler, ekonomik harcamalarda bu zekât gelirlerini kullanarak hem mili gelirin artışını sağlamakta hem de yoksulluk sınırının en aza indirilmesine zemin hazırlamaktadırlar.³⁹⁶ Siyasi istikrarın ekonomik dengelerle olan ilişkisi düşünüldüğünde zekâtın ekonomi için bir gelir kapısı oluşturup siyasi istikrara katkı sağlama durumunun söz konusu olacağı ve bununda yatırımcı için güven ortamı oluşturacağı düşüncesi ağırlık kazanmaktadır. Zekât kanalıyla gelirin yeniden dağılımı söz konusu olmakta ihtiyaç sahiplerinin artan gelire tüketimde bulunup talep fonksiyonunu etkileyeceği ve de tüketimin talebi oluşturup üretim ve arzın gerçekleşmesini sağladığı öngörüldüğünden³⁹⁷ bu durumun servet ve birikimini her yıl zekât vergisi ile değer kaybettirmek istemeyip değerlendirmeyi düşünenler için yatırım

---

³⁹⁵ en-Nisâ, 4/160-161; Âl-i İmrân, 3/130.

³⁹⁶ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 152.

³⁹⁷ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 136-137.

kararları almaya sevk edeceğini ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Zekât; ataletten kurtardığı serveti yatırıma dönüştürüp girişimci sayısını artırmakla ekonomik dengenin sağlanmasına etki etmekte ve de sermayenin değerlendirilip kar elde edilen kısmının zekâtla vergilendirilmesiyle üretken sermayenin esas alınmasını sağlamaktadır³⁹⁸ düşüncesi bu noktada anlam kazanmaktadır.

2.4. İstihdam Düzeyinde İyileşmenin Gerçekleşmesi

İstihdam; bir ülkede var olan işgücünün ekonomik faaliyet gösteren alanlarda çalıştırılmasıdır. Üretim için gerekli olan işgücü potansiyelinin üretim yapılan yerlerde kullanılması olarak bilinen istihdam; bir ekonominin kalkınmışlık düzeyi hakkında bilgi vermekte olup aynı zamanda bu ekonomide yer alan işsizlik oranları ile ilgili olarak da bir kanaat oluşturmaktadır. Tüm ekonomiler, arzu edilen bir ekonomik seviyeye ulaşmak ve ekonomik kalkınma gerçekleştirebilmek için üretim gücüne ihtiyaç duymakta ve üretim kaynaklarını etkin kullanmak istemektedirler. Üretim kaynakları arasında birincil öneme sahip olan işgücü istihdam olarak değerlendirilip ekonomik faaliyetler içine dâhil edildiğinde üretim kapasitesinin artacağı ve artan üretimin piyasa hareketlenmesi sağlayacağı mümkün gözükmemektedir. Ülke ekonomisinde üretim yapılmadığı ve işgücünün değerlendirilmediği durumlarda işsizlik olarak bilinen ve hem kişi hem ülke ekonomisi için büyük bir sorun teşkil eden bir durum ortaya çıkmaktadır. Ekonomik ve sosyal refahın önündeki en büyük engellerden biri olan işsizlik sorununun çözümü için istihdamın olması gerektiğine dair olan düşüncenin temel gerekçesi; istihdamın üretim için büyük bir potansiyel oluşturduğu ve ekonomik kalkınmayı sağlamasıdır. Mal ve hizmet üretimi için ihtiyaç duyulan faktörün emek olduğu ve bu emeğin kullanılması olan istihdamın temel belirleyicisinin yurt içi mal ve hizmet talebi olduğu ifade edilmektedir.³⁹⁹ İstihdamı belirleyen diğer faktörlerin ise ihracat ve ithalat seviyeleri olduğu dile getirilmekle beraber bu faktörlerin beraber ele alınması durumunda yurt içi talebe ihracat ithalat farkı eklendiğinde GSYİH'in elde edilme durumu söz konusu olmakta ve bunun da istihdamın temel belirleyicisi olma özelliğine sahip olduğu dile

---

³⁹⁸ Ahmed, *İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik*, 144.

³⁹⁹ Yusuf Muratoğlu, "Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *Çalışma Ekonomisi* 2(2011), 167.

getirilmektedir.⁴⁰⁰ Ekonomik büyümenin temel ölçütü GSYİH’ deki meydana gelen artış olarak belirlenmesi durumunda istihdam ve kalkınma arasındaki ilişkinin pozitif bir seyir takip ettiği görülmektedir. Ekonomik kalkınma ve istihdam arasındaki bu olumlu ilişkinin istenen düzeyde gerçekleşebilmesi için belirli ekonomik yöntem ve modellere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada İslâm ekonomisinin temel varsayımlarından birisini; zekât müessesesinin etkin bir biçimde işlevsel hale getirilmesiyle istihdamın sağlanması oluşturmaktadır. Zekâtın atıl duran servet ve birikimi yatırım için kullandırmaya teşvik etmesiyle yeni iş sahalarının açılmasına olanak tanıyacağını ve buradaki emek arzı için ihtiyaç duyulan işgücünün de istihdamı sağlayacağını ifade etmek mümkün gözükmektedir. Zekât ve istihdam arasında servetin yatırıma dönüştürülüp girişimci sayısını arttırmak açısından doğrudan bir ilişkinin olduğu bu durumla ortaya çıkmaktadır. İstihdam için gerekli olan yeni iş alanlarının açılması tasarrufların değerlendirilmesiyle mümkün olmaktadır bu noktada zekât müessesesinin etkin olduğu nokta; servetin sermayeye dönüştürülmesi gerekliliği üzerindeki vurgusudur. Zekâtın her yıl servet üzerinden alınmasıyla nominal olarak değer kaybeden birikimin yatırım ve sermayeye dönüştürülmesinden sonra bunlardan zekât mükellefiyetinin düşürülmesi caydırıcı olabilmekte ve servet sahibini yatırıma zorlayabilmektedir. Yatırıma dönüşen birikimin işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalan kitleler için iş olanağı oluşturması ve istihdamın sağlanması ekonomiler için istenen bir durum olmakla beraber milli gelirin artmasına paralel olarak ekonomik kalkınmayı hızlandırması da mümkün gözükmektedir.

Zekât müessesesinin yeni iş alanları oluşturup buralarda istihdam sağlaması da zekât verilen kalemler göz önünde bulundurulduğunda mümkün gözükmektedir. Zekât verilmesi gereken yerler ilgili nassta belirtilirken *amilinin* bunlar arasında yer alması istihdam alanlarının olduğuna işaret etmektedir⁴⁰¹. Bu husus ilgili nassta şu şekilde yer almaktadır;

“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda(çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah’ın kesin buyruğu

---

⁴⁰⁰ Muratoğlu, “Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki” 167.

⁴⁰¹ Demir, İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı, 289.

budur.”⁴⁰² Ayette zikredilen sadakaların toplanmasında görevli olanları karşılayan *amil* kelimesinin sözlükte “işçi, çalışan, zanaatkâr” gibi anlamlara geldiği hadislerde ise “ her türlü devlet vergisi toplayan görevli kişi ve yönetici ” olarak ifade edildiği ve özellikle “ zekât gelirlerini toplayıp dağıtan kişi” manasında kullanıldığı belirtilmektedir.⁴⁰³ Amiller için fakir olma şartı aranmaksızın zekât görevini yerine getirmeleri dolayısıyla kendilerine zekâtan pay verilmesi bu alanda istihdam olabileceğine ve bu alanda istihdam edilecek kişilerin gerekliliğine işaret etmekte olup yeni bir istihdam alanının oluşumunu da doğrudan desteklemektedir.

Zekât müessesesi; âtil serveti yatırım kanalıyla tedavüle sokmakta ve yeni iş sahaları açılmasına zemin hazırlayarak istihdamı sağlamaktadır. Servet ve birikimin yeni iş sahası oluşturacak düzeyde olmaması sorunsalına karşı birkaç birikim sahibinin bir araya gelerek ortaklık kurabilmesi ve daha büyük ölçekte yatırım yapma imkânı oluşturması da düşünülebilecek ihtimaller arasındadır. Daha büyük yatırımlar daha büyük mal ve hizmet arzı gerektirdiğinden emek ve işgücü de bu oranda daha ileri seviyelerde istihdama imkân oluşturmaktadır. Zekât kurumu tam anlamıyla toplumda işlevsel hale getirildiğinde istihdam gibi gelişmeyi hedefleyen ekonomiler için bir alt yapı oluşturmaya uygun bir zemin hazırlamaktadır.

2.5. Üretimin Gerçekleşmesi

Zekât kurumu, ekonomik faaliyetlerin meşru sınırlar içerisinde her türlü aktif olmasını hedeflediğinden doğal yollarla ekonomiye işlevsellik katmaktadır. Âtil duran birikimi piyasaya aktarıp yatırım kanalıyla istihdamı sağlayan zekât kurumu aynı zamanda üretim fonksiyonlarının da aktif kılarak arz yönlü bir ekonomik seyir takip etmektedir.

İslâm ekonomisi, kişinin kendi mülkiyeti üzerindeki haklarını kabul etmekte ve kişinin bu noktada hem bölüşüm hem üretim için herhangi bir sınırlama getirmeksizin haklarını kullanmasını talep etmektedir. Kendi mülkiyetini üretim için kullanma yetisine sahip olan bireyin üretim fonksiyonlarını kullanarak mal ve hizmet arzında bulunması ekonomik canlanmaya katkı sağlayacağı öngörüldüğünden bu noktada kişinin mülkiyeti üzerindeki

---

⁴⁰² et-Tevbe, 9/60.

⁴⁰³ *Kur'an Yolu Tefsiri* Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı (Erişim 26 Haziran 2022)

tasarruflarında herhangi bir müdahalede bulunulmamaktadır. Üretim ve arz yönlü bir eğilim gösteren İslâm iktisadı, zekât müessesesini etkin hale getirerek mal ve emek arzında istendik düzeyde bir piyasa hareketliliğini aynı zamanda hedeflemektedir.

Mal ve emek arzının üretime dönüşmesinden evvel üretim ile ilgili bazı kavramların çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. İslâm iktisadının üretim ve üretim faktörlerine yönelik belirlemiş olduğu temel kriterlerin belirleyici olduğu göz önünde bulundurulduğunda kapitalizm sisteminde olduğu gibi koşulsuz bir üretim değil etik ve normların baskın olduğu bir üretim sürecinin olduğu görülmektedir. Üretim, iktisat dilinde insanın temel ihtiyaçlarını tatmin ederek fayda sağlayan her türlü faaliyet olarak ifade edilmekle beraber üretim faktörlerinin mal ve hizmete dönüşmesi olarak da bilinmektedir. Üretim faktörlerinin ekonomik bir kar elde etmek için mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdilerin tamamı olarak ifade edildiği⁴⁰⁴ tanımlara rastlanılmakla beraber üretim fonksiyonlarının arazi, emek, sermaye ve girişimcilik olduğuna dair yaygın kanaat bulunmaktadır. Klasik ekonomide ise emek, sermaye ve doğal kaynaklar üretim faktörleri kabul edilirken son zamanlarda bunlar yönetim, malzeme, makine, emek olarak da bilinir hale gelmekte ve bunlara bilgi de eklenerek yeni üretim faktörlerinden bahsedilmektedir. İslâm ekonomisindeki üretim faktörleri ise emek, sermaye, doğal kaynaklar, girişimci ve şükür olarak sıralanmaktadır.⁴⁰⁵ Üretim faktörlerinden *emek*; üretimin temel unsuru olup insan gücünün hem bedensel hem zihinsel olarak işgücüne dönüştürülmesidir. Bu işgücü karşılığında emeğin kiralanmasının bedeli olarak kişiler ücret almakta ve bu ücretler kritik bir süreci belirlemektedir. Kişiler bu ücret karşılığında ya emek arzına devam etmektedirler ya da boş vakitlerini emek arzı yerine ikame edeceklerdir. Üretim faaliyetinin temel taşı olan emeğin karşılığı tam ve yeterli düzeyde verildiği zaman mal ve hizmet üretiminde niceliksel bir artışın olması gözlenmekte ve bu artışın muhafaza edilip devam etmesi için işveren ve işçi arasındaki hukuki bağın iki tarafında mağdur edilmemesi üzerine kurulu olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. *Emek*, İslâm ekonomisinde değer verilen hususlardan biri olmakla beraber burada belirlenen temel ilke

---

⁴⁰⁴ Ahmet Efe, “İslâm Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemleri”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 7/13, 203.

⁴⁰⁵ Mahmut Samar-Ahmad El,Hersh, “İslâmi İktisatta Üretim Teorisine Genel Bir Bakış”, *Ulusal Hakemlin Sosyal Arasturmalar Dergisi* 24 (Ocak 2020), 127-129; Efe, “İslâm Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemleri”, 203.

haksız kazanç olmaksızın herkesin emeği karşılığında bir kazanç elde etmesidir. Emek verilmeden elde edilen kazanç asgari düzeyde tutulmak istenmekte ve emek sarf edilmeden *riba* yoluyla elde edilen kazançlar tamamıyla reddedilmektedir.⁴⁰⁶ Ekonomik faaliyetlerin genel amacı insanın sosyal ve maddi refahını sağlamak olarak düşünüldüğünde faiz gibi haksız bir şekilde elde edilen kazancın toplumun ekonomik dengesini bozmada etken olacağı ve sosyal refahı sarsacağı görülmektedir. *Zekât* müessesesi, mal ve hizmet arzı için emek faktörünü işlevsel kılarken aynı zamanda haksız kazançlarında en az düzeye indirilmesini hedeflemektedir.

Üretim faktörleri içerisinde yer alan *sermaye*; fiziki ve mali olmak üzere iki kısma ayrılmakta olup sermaye malları ileriki süreçte tüketim ve hizmet mallarının üretimi için kullanılmaktadır. İslâm dininin, üretim faktörleri içerisinde yer alan sermayenin üretim süreci içindeki rolünü ve üretime kattığı değerle orantılı olarak ulusal gelirden alacağı payı kabul etmesiyle beraber bu payı sermayenin sabit yüzdesi olarak değil sermayenin değişken yüzdesini kar olarak saptadığının ifade edildiği görülmektedir.⁴⁰⁷ Buradaki amacın; sermayenin üretken olmasının sağlanması olarak düşünülmesi mümkün gözükmemektedir. Aynı zamanda sermayenin emekle beraber üretimde bulunduğu sermayesiz emeğe oranla çok daha yüksek miktarda mal ve hizmet üretiminin gerçekleşeceği de bilinen hususlar arasındadır.

Üretim faktörleri içerisinde yer alan bir diğer faktör de *doğal kaynaklar* olduğu belirtilmektedir.⁴⁰⁸ Yeraltı ve yer üstünde olan kaynaklarla beraber tabiatın sahip olduğu tüm unsurlar doğal kaynak olarak kabul edilmekte ve doğal kaynak üretim faktörü olarak daha çok toprak ve arazi ile özdeşleştirilmektedir. Toprağın kullanılması, ihya edilmesi, işletilmesi, yer altı kaynaklarının çıkarılması gibi üretim faaliyetleri neticesinde bu malların ve kaynakların bölüşüm ve kullanım hakkı doğmakta olup bu haklar kamuya ait olmaktadır. Bu hakların bireyler için mutlak mülkiyet hakkı olmadığı ve mutlak mülkiyet hakkının sadece insan emeğinin ürünleri olan mal ve hizmetlere mahsus olduğu ve bunlar üzerinde tasarrufta bulunma yetkisinin kendisine verildiği, doğal kaynakların çıkarılmasından elde edilen hakların intifa ve bölüşüm olarak İslâm ekonomi sisteminde

---

⁴⁰⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler II İslâm İktisadı*, 258.

⁴⁰⁷ Efe, “İslâm Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemleri”, 206; Samar- el-Hersh, “İslâmi İktisatta Üretim Teorisine Genel Bir Bakış”, 131.

⁴⁰⁸ Demir, İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı, 111.

yer aldığı ifade edilmektedir.⁴⁰⁹ İslâm ekonomisinin üretim fonksiyonlarından olan toprak ve araziye her halükârda ataletten kurtarıp ihya etmeyi amaçladığı ilgili naslardan anlaşılmaktadır ve farklı dönemlerdeki uygulamalarda toprak üzerinde rakabe ve intifa ayırımının yapılıp soyut mülkiyetin devlete, kullanım hakkının ise işleyene verilmesi büyük toprak yapıların parçalanmayıp bütünlüklerini korumalarına ve tarım üretimi yapanların güvende olmalarına imkân sağladığı ifade edilmektedir. Bu uygulama ile beraber zirai üretim yapanların vergilerini verme koşuluyla elde ettikleri ürünlerin gelirlerine sahip olmalarına olanak tanıdığı da aktarılmaktadır.⁴¹⁰

Üretim fonksiyonlarından olan *girişimci*, ekonomide var olan kaynakları üretime dönüştüren ve risk alan kişi olarak tanımlanmakta, bir malın ve hizmetin üretime dönüşmesi için gerekli olan proje, sermaye, planlama gibi süreçleri yöneten ve üretim fonksiyonlarının gerçekleşmesini sağlayan kişi olarak bilinmektedir. Üretim işleminin gerçekleşmesi müteşebbis veya girişimcinin olmasıyla mümkünken girişimcinin olmayışı (üretim kaynakları olsa dahi bu kaynakların kullanım ve üretime aktarımı müteşebbise bağlı gerçekleştiğinden) üretim fonksiyonununun gerçekleşmeyeceği anlamına gelmektedir. Zekât müessesesinin bu noktada sermaye sahibini girişimci ve müteşebbis olarak üretim fonksiyonuna dâhil etmesi arz yönlü bir ekonomik sistemin gerçekleştirilmesine zemin hazırladığı düşünülmektedir. Burada hatırlanması gereken bir hususta zekâtın yüksek geliri olanlardan düşük geliri olanlara gelir transferi sağlamasıyla müteşebbis olma özelliğine sahip olduğu halde kaynakları ve sermayesi yeterli olmayanlara kaynak temin etmesi ve müteşebbis olma imkânını onlara vermesidir.⁴¹¹

Üretim fonksiyonları içerisinde İslâm iktisadının farklı olarak dâhil ettiği üretim fonksiyonu; *şükür* fonksiyonudur. Sözlükte yapılan iyiliğin bilinmesi ve yayılması, iyilik sahibini iyiliğiyle övmek anlamlarına gelen *şükür*, terim olarak Allah'tan veya insanlardan gelen iyilikten ve nimetten dolayı minnettarlığı dile getirme, verilen nimete karşı teşekkürü söz ve fiille ifade etme ve Allah'a itaat edip günahattan uzak durarak

---

⁴⁰⁹ Efe, “İslâm Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemleri”, 208; Samar- El-Hersh, “İslâmi İktisatta Üretim Teorisine Genel Bir Bakış”, 130.

⁴¹⁰ Efe, “İslâm Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemleri”, 208.

⁴¹¹ Sabahattin Zaim, *İslâm-İnsan Ekonomi*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1992, 90; Efe, “İslâm Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemleri”, 210.

nimetin gerektirdiğini yerine getirme olarak ⁴¹² ifade edilmektedir. Üretim faktörü olarak şükür; verilen nimetlerin teşekkür ifadesi olarak zekât ve sadaka yoluyla topluma dağıtılması, şükürün zıttı olan hırs ve açgözlülük duygularının kontrolünü sağlayarak nefsin israf ve kanaatsizlikten arındırılması ve de israf ve şükürsüzlüğün yol açtığı tembellik, sefalet gibi durumların en aza indirgenmesidir.

Üretim faktörlerinden emeğin karşılığını işgücü ve ücret, sermayenin karşılığını kar, doğal kaynaklar olan toprak ve arazinin karşılığını rant veya toprak kirası, teşebbüs veya girişimin karşılığını kar, şükürün karşılığını ise bereket-bolluk, ürün ve hizmetlerde artış olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Zekât müessesesinin üretim fonksiyonlarını aktif kılarak mal ve hizmet üretiminde doğrudan etkide bulunması neticesinde arz yönlü bir ekonomik hareketlenme öngörülmekte, arzın taleple dengeye geleceği de beklenmektedir. Zekât bu yönüyle doğrudan piyasalara müdahil olmakta ve ekonominin dengeli bir şekilde bir seyir takip etmesini sağlamaktadır.

2.6. Tüketimin Artması

Zekât kurumu ile üretime dönüşen servet ve birikimin mal ve hizmet olarak arz edilmesi neticesinde üretilen mal ve hizmetlere talep olacağı öngörülmekle beraber bu mal ve hizmetlerin de tüketileceği beklenmektedir. Arz yönlü ekonomilerde arzın talebi sağlayacağı düşünülmekte ve arzın gerekliliği üzerinde durulmaktadır. İslâm ekonomi sisteminin arz yönlü bir ekonomi sistemi olduğu yönünde yapılan değerlendirmelerin temel gerekçelerinin arz yönlü ekonomik sistem olan ve Batı'da ki büyük bunalımın ardından 1970'li yıllarda daha önce John Maynard Keynes(1883-1946) tarafından iktisadi krizden kurtuluş için çözüm önerilerini ihtiva eden Makroekonomik politikaların 1970'li yıllarda tekrar yaşanan krizler için referans durumu oluşturması ile ortaya çıkan arz yönlü ekonomik sisteme tepki olarak değil, İslâm ekonomi sisteminin tüm kurum ve kuruluşlarıyla temelde bu yönde bir eğilim gösterdiği yönündedir. Bu görüşlerin gerekçelerini birden fazla sebep oluştururken en temel gerekçeyi; İslâm ekonomisinin ilkesel olarak sermaye birikiminde tasarrufu değil infakı ölçü aldığı ve bunu sadaka ve

---

⁴¹² Mustafa Çağrı, "Şükür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 39/259-261.

zekât yoluyla kurumsallaşmış bir şekilde gelirin üst kesimden alt kesime transferini sağlayarak gerçekleştirdiği düşüncesi oluşturmaktadır. Bu noktada Batı menşeli olan arz yönlü ekonomi sisteminin vergi oranlarında indirimle gidilmesinin arzı ve talebi artıracığı yönündeki görüşüne istinaden İslâm'daki zekât müessesesinin vergi yönü dikkate alındığında nisaba ulaşan mal varlığından zekâtın alınmasıyla dar gelirli kesime aktarılan gelirin büyük oranda talebi kamçılacağı artan talebe karşılık olarak da arzın daha yüksek oranlarda gerçekleşeceği öngörülmektedir. Batı menşeli arz yönlü ekonomik sistemin vergi indirimi ile üretim ve arz artışını etkileyeceği düşüncesi söz konusu iken İslâm ekonomi sisteminin ise artan zekât oranlarıyla taleple birlikte arzdeki artışı sağlayacağı düşünülmekte ve her iki sisteminde arz noktasında toplam talebe doğrudan etkide bulunacağı analizi yapılmaktadır.⁴¹³ İslâm ekonomisinin arz yönlü bir ekonomi sistemi olduğuna dair ileri sürülen görüşlerin çoğunun temel olarak zekât müessesesi ile ilişkili olan hususların alındığı ifade edilmekle beraber bu noktadaki diğer bir gerekçenin de *el-âmilûn*⁴¹⁴ olarak ayette ifade edilen zekât toplamakla görevlendirilen bir kesime istihdam alanı oluşturulup emek arzı neticesinde ücretlerinin verilip arz yönlü ekonominin gerçekleşmesine olanak tanınması oluşturmaktadır.⁴¹⁵ Zekât verilecekler arasında yer alan *el-ğârimûn*⁴¹⁶ borçluların borçlarını ödeyememelerinden kaynaklanan finansal faaliyetlerinin sekteye uğramasından dolayı buldukları maddi sıkıntıları bertaraf edip mal ve hizmet üretimine devam etmelerini sağlamak için zekât verilmeleri de arz yönlü ekonominin devamlılığını sağlama noktasında gerekçe olarak gösterilen hususlar arasındadır. Bu noktada borçlular için karşılıksız bir finans kaynağı oluşturma eğiliminde olan zekât müessesesi; aynı zamanda arz yönlü bir ekonomi sisteminin de devamlılığını sağlama noktasında etkin olma hedefini taşımaktadır.⁴¹⁷ İslâm ekonomisinin arz yönlü bir ekonomi sistemle özdeşleştiği düşüncesinin gerekçelerinden biri de yine ilgili nassta “fi sebilillah”⁴¹⁸ (Allah yolunda) Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için Allah yolunda çalışanlara zekât verilebileceğine dair geçen ibaredir. Allah yolunda faydalı işler yaparak çalışanları destekleme amaçlı bu kesime zekât verilmesi

---

⁴¹³ Veli Sırım, “Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslâm Ekonomisinde Zekâtın Yeri”, 115; Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler II İslâm İktisadı*, 245.

⁴¹⁴ et-Tevbe, 9/60; Dumlu, “Kamu Harcamaları Açısından Zekât”, 254-258.

⁴¹⁵ Sırım, “Arz Yönlü Bir Ekonomi Sistemi”, 114.

⁴¹⁶ et-Tevbe, 9/60; Dumlu, “Kamu Harcamaları Açısından Zekât”, 231-237.

⁴¹⁷ Sırım, “Arz Yönlü Bir Ekonomi Sistemi”, 114.

⁴¹⁸ et-Tevbe, 9/60; Dumlu, “Kamu Harcamaları Açısından Zekât”, 239-243.

yine arz yönlü bir ekonomi modeli olma özelliği ile uyuşmaktadır. İnsanları hayra teşvik ederek hayrı yaygınlaştırmanın teşviki ile beraber aynı zamanda zekât verebilecek zengin insanları da bu hayrı işleyenlere gelir transferini aktararak teşvikte bulunulması yine arz yönlü bir sistem olma özelliği ile ilgili olma eğilimi taşımaktadır.⁴¹⁹ Zekât ayetinin işaret ettiği zekât verilmesi gereken yerlerin geneli dikkate alındığında gelir transferinin sağlanmasıyla mal ve hizmet arzına olanak tanınması söz konusu olmakta ve yine arz edilen mal ve hizmete karşı talebin oluşacağı ve tüketimle beraber arz ve talebin süreklilik içinde ekonomik faaliyetlere yön vereceği anlaşılmaktadır. İslâm ekonomisinin başta zekât olmak üzere gelir dağılımını sağlayan diğer araçlarla gelirin toplumun tüm katmanlarına yayılması gerçekleştirildikten sonra ihtiyaç sahiplerinin gelirlerinde görülen artışın toplam tüketimde artışı sağlayacağı ve tüketimdeki artışın talebi doğuracağı öngörülmekte ve böylece ekonomiler için büyük önem taşıyan üretimde dengenin yakalanması, istihdam olanaklarının artması ve gelirden artışın olması beklenmektedir. Zekâtla beraber âtil bırakılan servetin bir yandan yatırıma dönüşmesi sağlanırken bir yandan da transfer yoluyla tüketime dönüşmesi gerçekleştirilmekte ve de arz-talep fonksiyonlarının etkin olmasına olanak tanınmaktadır.

2.7. Milli Gelirde Artış Sağlaması

Ataleti zekât yoluyla engellenen servet ve birikimin mal ve hizmet arzı ile üretime dönüştürülüp ekonomiye kazandırılması neticesinde ekonomik kalkınma için kriter kabul edilen milli gelirden de artış olması beklenmektedir. Üretim faktörleri içerisinde daha çok değerlendirilen gelir ve dağılımı; üretime katılan her bir üretim faktörünün üretime katılmalarının karşılığı olarak gelirden pay almalarını konu edinir. Üretim faktörlerinden biri olan *emek* faktörünün geliri; ücret, *sermayenin* geliri; faiz, *doğal kaynakların* gelirini; rant, *müteşebbisin* gelirini ise kar oluşturmaktadır. Sayısız üretim faktörünün piyasaya girip etkileşimde bulunmaları neticesinde her bir üretim faktörünün arz ve talebi kendi iç mekanizmasında gerçekleştirip faktör gelirlerinin serbest rekabet ortamında belirlenerek gelirden pay almaları sağlanır. Bu payın artması içinde daha fazla faktör, arz ve talebi

---

⁴¹⁹Sırım, “Arz Yönlü Bir Ekonomi Sistemi”, 114.

⁴¹⁹et-Tevbe, 9/60; Ekrem Erdem, “Müslüman Bireyin İktisadi Davranış Hususiyetleri ve İslâm Piyasa Geleneği”, *İslâm İktisadi ve Piyasa*, ed. Yusuf Enes Sezgin-Firdevs Bulut (İstanbul: Agiad Yayınları, 2015), 18-19.

gerçekleştirerek hem elde edilen toplam gelirin hem de her bir faktörün payına düşen gelirin artışı sağlanır.⁴²⁰ Klasik iktisat teorisinin idealize ettiği bu tabloda adil bir gelir dağılımının gerçekleşmesinin söz konusu olamayacağını ve bununda üretime ve gelir dağılımına devlet müdahalesini ret eden aynı zaman da bireysel faydayı maksimize eden yapının etken olacağını ifade eden düşünürlere göre bu tablo; istenenin tam tersine sanayi devrimi sonrasında bölüşümün adil olmayarak özellikle sermaye sahiplerine büyük oranlarda gelir transferi sağlamaktadır. İslâm ekonomi sisteminin gelirin yeniden bölüşümü için sosyalizm ve kapitalizme alternatif olarak sunduğu yapı; zekât müessesesinin kurumsallaşarak etkin hale getirildiği ve gelirin yeniden adil bir şekilde dağılımının sağlandığı yapıdır. Zekât kurumunun servet sahibini girişimci ve yatırımcı olarak değerlendirip üretimin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacağını üretimin artmasıyla da tüketimin talebi oluşturacağını ve bununda ekonomik faaliyetlerin durgunluktan çıkarılıp istenen düzeyde bir hareketlilikle devam etmesine olanak tanıyacağını ifade etmek mümkündür. Ekonomide istenen hareketliliğin gerçekleşmesi durumunda bu gelişmelere paralel olarak ekonomik kalkınma hızında da artış yaşanacağı da olası bir durumdur.

Milli gelirin, bir ülkede yaşayan kişilerin ortalama gelir düzeylerini ve satın alma gücünün seviyesini ifade ettiği bilinmekle beraber bir yıl içerisinde aynı zenginlikte kalma koşuluyla bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatı ile toplam değeri olarak değerlendirildiği görülmekte ve de milli gelirin belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin net parasal değerine eşit olduğu⁴²¹ dile getirilmektedir. Milli gelirin hesaplanması için üretim, gelir ve harcama olmak üzere üç farklı yöntem uygulanmakta ve bunların her birinin bir ekonomide oluşturulan kıymetlerin söz konusu ekonomideki üretici ve tüketicilerin ilişkisine dayandığı varsayılmaktadır. *Üretim* yönteminde; bir ekonomide bir dönem içinde üretilen nihai milli üretiminin cari fiyatlar üzerinden piyasa değeri toplamını ifade ettiği bildirilmekte ve buna göre sanayi, tarım, inşaat, hizmet sektörlerindeki her bir üretimin toplamının sonucu GSMH'yi verdiği dile

---

⁴²⁰ Yılmaz-Sırım, “Zekât Sosyal Adalet İlişkisi: Gelir Dağılımındaki Eşitsizliklere İlişkin Teorik Yaklaşımlara Mukayeseli bir İnceleme”, 77.

⁴²¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ), “Akademik Veri Yönetim Sistemi” (Erişim 26 Haziran 2022); Fatih Mehmet Öcal, “1980 Sonrası Uygulanan Gelir Dağılımı Politikaları ile Gelir Dağılımının Değişimi ve Türkiye Ekonomisine Olan Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (2008), 266.

getirilmektedir.⁴²² Milli gelirin hesaplanması için kullanılan diğer bir yöntem de *gelir yöntemi* olup söz konusu gelirden; bir ekonomide belirli bir dönemde üretime katılan üretim faktörlerinin elde ettikleri gelirler dikkate alınmakta ve üretime katılanların elde ettikleri kar, rant, faiz ve ücretin toplamı GSYH'yi vermektedir. *Harcama* yönteminde ise milli ekonomide belirli bir sürede tüketim ve üretime yapılan harcamalarla beraber tamamlanmış mal ve hizmetler dikkate alınmakta yatırım, tüketim, kamu harcamalarını toplamı neticesinde GSYH elde edildiği⁴²³ belirtilmektedir. Milli gelirin; bir ülkede yaşayan kişilerin ortalama gelir düzeyleri ve satın alma gücü seviyesi olarak değerlendirilmesi durumunda zekât müessesesinin ilk etapta gelirden yeterli payı alamayanlara gelir transferinde bulunarak alım güçlerini iyileştirmesinin söz konusu olacağını, iyileşme yaşanan alım gücüne paralel olarak ülke genelinde milli gelirden bir artışın yaşanacağını ifade etmek mümkün gözükmemektedir.

Ekonomik kalkınma ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi tanımlayan en önemli ekonomistlerin başında gelen İngiliz Simon Kuznetsin; tanımladığı ters-U ilişkisi ile ekonomik gelişmenin başlangıç döneminde ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliğinin arttığını, ekonomik gelişmenin artması ve tüm kesimlere yayılması ile bu eşitsizliğin azaldığı belirtilmektedir.⁴²⁴ Sanayileşme ile birlikte üretim, yatırım, istihdam gibi saiklerin etkisiyle bir kısım insanların ekonomik gelişme döneminin ilk başlarında aşırı zenginleşmesine ve Gini katsayısının büyümesine karşın İslam ekonomi sisteminde gelir dağılımının zekât etkisiyle daha dengeli bir dağılım göstereceği kabul edilmektedir.⁴²⁵ Bu noktada aşağıda oluşturulan tabloda zenginlerin gelirlerinden %2,5'lük kısmın ihtiyaç sahiplerine dağıtılması neticesinde ekonomik kalkınmayla oluşan zenginlikten gelir seviyesi düşük olanların da istifade edeceği ortaya konmaktadır.

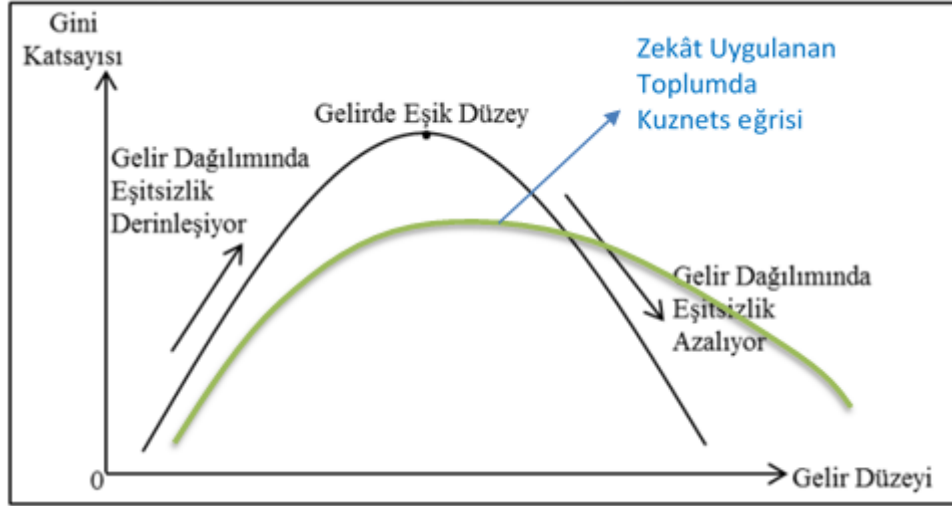
---

⁴²² OMÜ, "Akademik Veri Yönetim Sistemi", Ahmet Çelenkoğlu, "Üçer Aylık Milli Gelir Hesapları" (Ankara: İktisadi Planlama Genel Müdürlüğü Yıllık Programlar ve Finansman Dairesi, Uzmanlık Tezi, 1993), 6-7.

⁴²³OMÜ, "Akademik Veri Yönetim Sistemi", Çelenkoğlu, "Üçer Aylık Milli Gelir Hesapları", 8.

⁴²⁴ Kazak, İslami Finansın Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi, 248.

⁴²⁵ Kazak, İslami Finansın Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi, 249.

Şekil 1. Zekât uygulanan toplumda Kuznets eğrisi
(Kaynak: Kazak vd., 2020: 63)

GSYH hesaplamasında uygulanan üretim yönteminde milli gelirin toplamını sanayi, tarım ve hizmet gibi sektörlerin ürettikleri mal ve hizmetler oluşturmaktadır. Zekât kurumunun bu yöntemde milli gelire doğrudan etki ettiği husus; âtıl bırakılan servetin ve birikimin yatırıma dönüşümünü sağlayarak üretimi gerçekleştirmesidir. Yine gelir yönteminde üretim faktörlerinin her birinin üretim karşılığında elde ettiği gelir olan rant, ücret, kâr toplamının milli geliri oluşturduğu varsayımından hareketle, zekât müessesesinin yatırım ve istihdam kanalıyla üretime dönüştürdüğü birikimin üretim faktörlerini harekete geçirmesi beklendiğinden emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimci üzerinde üretim fonksiyonlarının tam işlevsel kılınması için doğrudan etkide bulunmakta olduğu görülmektedir. Millî gelir hesaplanmasında diğer bir yöntem olan harcama yönteminde ise milli gelir; milli ekonomide yatırım ve üretim harcamalarının toplamıyla beraber tamamlanmış mal ve hizmetler dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Zekâtın bu noktada hem yatırımı teşvik edip serveti ataletten kurtarması hem de yatırım neticesinde üretime aktarılan harcamalar için kaynak oluşturması göz önünde bulundurulduğunda milli gelir hesaplanmasında büyük bir etkiye sahip olacağı düşüncesi ağırlık kazanmaktadır. Tüm bu yöntemler dahilinde belirli bir dönemdeki bir ekonomide ekonomik kıymet ifade eden her şeyin üretici ve tüketici etkileşimine dayandığını ve söz konusu etkileşimin milli gelir üzerinde etkin olduğu varsayıldığında zekâtın optimal kararlar içererek üreticiyi ve tüketiciyi doğrudan etkilediğini ifade etmek mümkündür.

Zekât müessesesi, gerek gelir dağılımını yeniden sağlayarak milli gelir artışını gerçekleştirmesi ve gerekse üretim faktörlerini etkin kılarak toplam üretiminden herkesin pay almasına olanak tanınması ile ekonomik büyümeye katkı sunmaktadır.

2.8. İşsizlik Sorununu Çözmedeki Etkisi

Büyüyen ekonomilerin aşmaları gereken problemlerden biri de tüm ekonomiler için istenmeyen emek gücünün istihdam edilemeyip âtil bırakılması neticesinde ortaya çıkan işsizlik durumudur. İnsanlar; hayatlarını ikame ettirmek için belirli vasıtalara ihtiyaç duymakta olup bunları elde etmek içinde emek ortaya koyma durumundadırlar. Sanayi devrimi öncesi tarım toplumlarında herkesin kendi imkânları doğrultusunda temel ihtiyaçlarını karşılama durumu fabrikaların açılıp kırsal kesimden kentlere doğru yapılan göçlerle beraber zorlaşmış biriken insan gücüne istihdam hazırlanmayınca *işsizlik* olarak ifade edilen bir problem ortaya çıkmıştır. İşsizlik, tüm dünya ülkelerinde büyük ve girift bir problem olarak görülmüş ve ekonomilerde istenmeyen bir sorun olarak çözümü için mücadele edilmiştir. İşsizlik, sadece ekonomik boyutu olmayan aynı zaman da sosyolojik ve psikolojik boyutları da olan ve uzun vadede çok yönlü sorunlara yol açabilen bir olgudur. Psikolojik açıdan işsizlik; kendini yetersiz hissetme, özgüven eksikliği, bunalım, huzursuzluk ve kaygı gibi birçok menfi duruma sebep olmakta aynı zamanda yanlış alışkanlıklar edinmede de etkili olabilmektedir. Yapılan araştırmalar sigara, alkol, uyuşturucu gibi insan hayatına zarar veren birçok yanlış alışkanlıkla işsizlik arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu, işsiz olanların söz konusu alışkanlıklara daha çabuk yöneldiğini ortaya koymaktadır. Yine yapılan çalışmalarda ortaya konan diğer bir gerçeklik de yüksek işsizlik oranlarının olduğu ülkelerde suç işleme eğiliminin daha fazla olması ve intihar, gasp, hırsızlık gibi suçların daha yüksek oranlarda işlenmesidir. Sosyolojik açıdan güven ortamının olmayışı, toplumsal kutuplaşma, toplumsal gerginlik gibi sorunlara neden olan işsizlik; ekonomik açıdan da birçok probleme neden olabilmektedir. Ekonomik büyüme hızının düşmesi, milli gelirden düşüş yaşanması, üretim faktörlerinin işlevlerini kaybedip üretimin durması veya yeterince gerçekleşmemesi, arz talep dengesinin bozulması gibi birçok ekonomik soruna neden olabilen işsizlik çözüme kavuşturulmadığı zaman uzun vadede çok daha farklı problemlerin yaşanmasına da zemin hazırlayabilmektedir. İşsizlik probleminin aşılması için kısa ve uzun vadede planların yapılması devletler için elzem bir durum oluşturmaktadır.

İşsizlik, çok yönlü ve girift bir olgu olması münasebetiyle işsizlik için yapılan tanımlar birbirinden farklı olabilmektedir. İşsizlik olgusunun tam anlamıyla anlaşılması için işsizlik ile yakından ilişkili bazı kavramların da açılımına ihtiyaç duyulmaktadır. TÜİK verileri baz alınarak işsizlikle ilgili bazı kavramların anlamlarına bakıldığında ve *işsizlik*; istihdam edilenlerle işsizlerin toplamı olarak kabul edildiğinde *çalışma çağındaki nüfus*; işgücü ile işgücüne dahil olmayanların toplamını, *kurumsal olmayan nüfus*; üniversite yurtları, yetimhaneler, kırsal vb. yerlerde yaşayanlar hariç diğer bölgelerde yaşayan nüfusu, *kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus*; kurumsal olmayan nüfus içindeki 15 yaş ve üzeri nüfusu ifade etmektedir.⁴²⁶ *İşgücüne katılım oranı*; işgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusu ifade ederken *istihdam edilen nüfus*; işbaşında olan ve işbaşında olmayanları kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusu, *istihdam oranı* ise istihdamın kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusu açıklamaktadır.⁴²⁷

İşsizlik ile ilgili yapılan tanımlara bakıldığında *işsizliğin* çalışma çağında olup da çalışmak isteyen fakat çalışmayan ve en az üç dört hafta boyunca iş arayıp bulamama durumu olarak ifade edilmektedir. İşsiz ise bu durumu yaşayan kişi olmakla beraber işsiz olma durumunu uzun bir dönem sürdüren kişidir. TÜİK verilerine göre ise işsiz tanımı; “referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı olmayan, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiçbir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile de bağlantısı olmayan) kişilerden son üç ay içinde iş arama kanallarından birini kullanmış ve iki hafta içinde işbaşı yapabilecek 15 ve daha yukarı yaştaki kişiler”⁴²⁸ şeklindedir. İşsizlik için yapılan başka bir değerlendirme ise bir grup işgücünün kendi seçimleri ve tercihleri olmaksızın iş bulup çalışamama durumu şeklinde olup yine bir ülkede tam istihdam edilen işgücü ile fiili istihdam arasındaki farkta işsizlik⁴²⁹ şeklindedir. Yine yapılan değerlendirmeler arasında iş beğenmeme veya daha iyi iş pozisyonuna sahip olmak için iş arayanlar dışında kalanlarda işsiz olarak tanımlanmaktadır ve burada gönüllü olarak işsiz kalma durumu söz konusu olmaktadır. İşsizlik için irade dışı işsiz kalma ve uzun

---

⁴²⁶ Ferhat Apaydın, “Türkiye’deki İşsizliğin Karakteristiklerinin Karşılaştırmalı Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/30(2018), 164.

⁴²⁷ Apaydın, “Türkiye’deki İşsizliğin Karakteristikleri”, 164.

⁴²⁸ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “İstatistik Veri Portalı” (2017); Apaydın, “Türkiye’deki İşsizliğin Karakteristikleri”, 164.

⁴²⁹ Apaydın, “Türkiye’deki İşsizliğin Karakteristikleri”, 164-165; Nurşen Adak, “Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları”, *Toplum ve Sosyal Hizmet* 21/2(2010),108.

süre iş arayıp bulamama ve iş bulunca da çalışmaya hazır olma durumları temel kriter kabul edilmekle beraber iktisadi olarak işsizlik, cari ücret haddinden iş bulamama şeklinde de karşılık bulmaktadır.

Hem ekonomik hem sosyolojik hem de psikolojik olarak büyük bir sorun olma potansiyeline sahip olan işsizlik; özellikle büyüyen ekonomiler için bir tehdit oluşturmakta ve ekonominin büyüme hızını yavaşlatmaktadır. İşsizlik sorununun aşılıp istenmeyen işsizlik durumu ile mücadele edilmesi için işsizlik sorununa neden olan hususların tespit edilip çözümler için bu tespitlerin veri olarak kullanılması sağlanmalıdır. İşsizliğe neden olan durumlar analiz edildiğinde özellikle Klasik ve Keynesyen ekonominin bu noktada farklı nedenler sunduğu görülmektedir. Neoklasik iktisat anlayışına göre işsizliğin nedeni; işgücü maliyetleri ile işten çıkarma maliyetlerinin yüksek bir oranda oluşu, işgücü piyasasında mevcut olan rijit durumlar, bir kısım yasalar ve güçlü bir yapıya sahip olan bir kısım sendikalar iken Keynesyen iktisat akımına göre ise işsizliğin nedeni; milli gelirdeki düşüşe paralel olarak düşen ücretler neticesinde tüketim talebinin yatırım ve büyüme üzerinde olumsuz etki bırakıp yavaşlatma sürecine sokması ve böylece işsizliğin yüksek ücretlerden değil düşük ücretlerden kaynaklandığı⁴³⁰ tespitidir. İşsizlik nedeni üzerine tespit yapan Marksist düşünceye göre de işsizliğin nedeni; kapitalist sistem içinde tam istihdam durumunu gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı iken işsizlik üzerine yapılan farklı bir değerlendirmede ise küreselleşmenin firmalar üzerindeki rekabet baskılarını artırması neticesinde büyümenin istihdam yaratıcı etkisini düşürmesi veya büyümenin istihdam olmadan gerçekleşmesi ve ekonomideki yapısal sorunlara ve işgücünden gelen talebin karşılanmamasından kaynaklı yönünde olduğu ifadelerdir.⁴³¹ İşsizlik türleri arasında tasnif yapıldığında birçok tasnifin olduğu görülmekle beraber iradeden kaynaklı işsizlik tasnifinin nedenleri irdelendiğinde iradi işsizliğin temelinde; “ işsiz olan kişinin işle ilgili düşünceleri, işi, işin konumunu, iş ücretini beğenmeme durumu ile beraber işsiz kişinin yaşamını bir şekilde sigorta altında geçirmek istemesi” düşüncelerinin yattığı, gayri ihtiyari işsizliğin temelinde ise

---

⁴³⁰ Apaydın, “Türkiye’deki İşsizliğin Karakteristikleri”, 166; Ahmet Altıok, “Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları”, *Toplum ve Demokrasi* 3/6-7(Mayıs 2009), 78-80; Berrin Ceylan Ataman, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* (1998), 61-63.

⁴³¹ Apaydın, “Türkiye’deki İşsizliğin Karakteristikleri”, 166-167; Ataman, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, 61-63.

istihdama katılmama veya istihdamda kalamama durumunun söz konusu olduğu⁴³² belirtilmektedir. İşsizlik türleri ve bu türlere sebep olan faktörler incelendiğinde şu ayrıntıların varlığı dikkat çekmektedir; yapısal işsizliğin nedeni; mesleki yetersizlik ve coğrafi ulaşılmazlık, konjonktürel işsizliğin nedeni: ekonomideki daralma, teknolojik işsizliğin nedeni: teknolojiye ayak uyduramama ve mevsimsel işsizliğin nedeni ise mevsimlik işin sona ermesidir.⁴³³

İşsizlik türleri ve sebepleriyle beraber tüm ülkeler için ekonomik, sosyolojik, psikolojik boyutta tehdit edici bir hüviyete sahiptir. Büyüyen ekonomilerin büyüme hızlarını yavaşlatan ve aynı zamanda bazı durumlarda ekonomik açıdan gerilemelere de sebep olan işsizlik olgusu, işsizliğe sebep olan faktörlerin çok iyi analiz edilip çözüme kavuşturulması gereken bir vaziyet arz etmektedir. Ülkeler, sosyoekonomik açıdan büyük bir sorun olan işsizlikle mücadele etmek için çeşitli politikalar uygulamakta ve bu politikalar bölgeden bölgeye değişmekte olup her ülkede farklı sonuç vermektedir. Söz konusu politikalar özellikle aktif ve pasif istihdam politikaları olarak iki şekilde yürütülmekte olup pasif politikalar daha çok sosyal problemlere yönelik uygulanan politikalar iken aktif olan istihdam politikasında temel iki aracın varlığından söz edilmektedir ve bunlardan ilkinin işsizlerin genelini hedef alan nitelikli programlar olduğu belirtilirken ikincisinin ise gençleri, kadınları, yaşlıları, engellileri, göçmenleri, uzun süre işsiz kalanları hedef alan özel nitelikli programlar olduğu⁴³⁴ ifade edilmektedir. Aktif istihdam politikaları; uzun ve kısa vadede meslek edindirme, istihdam olanağı sağlama, meslek edindirme eğitimleri, istihdam ve ücret teşvikleri vb. araçlar ile uygulanmakta olup özellikle belirli araçlara bu noktada daha çok önem atfedilmektedir. Bu araçlar; işgücü piyasalarının talep ettiği mesleki yeterlilik kazandırmayı hedefleyen *meslek gelişim programları*, yapısal ve konjonktürel işsizlikle mücadelede etkin olan ve işverenin işgücü maliyetini azaltmaya yönelik talebini azaltmayı hedefleyen *sübvansiyonlu istihdam politikaları*, gerekli hizmet ve danışmanlık hizmetleri ile beraber

---

⁴³² Kemal Yıldız, “İşsizlik Türleri Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi”, *Akademik Bakış Dergisi; Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi* 45 (2014).

⁴³³ Yıldız, “İşsizlik Türleri”; Ahmet Tayfur Akcan, “Türkiye’de Genç İşsizlik Sorunu ve Çözüm Önerileri”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 6/14(Nisan 2018), 39-40.

⁴³⁴ Mehmet Muharrem Kasapoğlu-Sedat Murat, “Aktif İstihdam Politikaları ve Türkiye’de İşkur Tarafından Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarına Güncel Bir Bakış” *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/25(2018), 487-489.

düşük geri ödemeli kredi veya hibeler, teşvik kredileri ile destek sunulması olan *kendi işini kuranlara yönelik programlar*, işsizliğin fazla olduğu dönemlerde kısa süreli de olsa işsizlerin istihdamını sağlayan ve uzun dönemli bir istihdam için gerekli eğitimi almalarını hedefleyen doğrudan veya aracı vasıtasıyla toplum yararına bir iş veya hizmetin gerçekleştirilmesi ile işleyen bir program olan *toplum yararına çalışma programları*⁴³⁵ şeklinde belirtilmektedir.

Bir ülkenin sosyal ve ekonomik refaha ulaştığının göstergesi kabul edilen ekonomik büyüme de ölçü alınan temel kriter GSYH veya kişi başına düşen gelir değeridir. İkinci dünya savaşından sonra ekonomik büyümede başarı kaydeden Batı Avrupa ülkelerinde ekonomik büyüme ile beraber tam istihdam iktisat politikalarıyla işsizlik oranlarının düşük seviyelerde kalmasının sağlandığı fakat 1970’li yıllardan sonra ekonomik büyümenin yavaşlamasıyla talep yetersizliği ve teknolojik gelişmelerin işgücü talebini karşılamasıyla işsizlik oranlarında tekrar bir yükselmenin söz konusu olduğu ifade edilmektedir.⁴³⁶ Ekonomik büyümenin işsizlik oranlarını düşürdüğünü ortaya koyan bir çalışmanın ABD’li iktisatçı Arthur Okun (1928-1980) tarafından yapıldığı ve bu çalışmanın daha sonraları Okun Yasası olarak bilindiği, söz konusu çalışma yapılırken ABD ekonomisindeki büyüme ve işsizlik rakamlarının incelenmesi neticesinde büyüme oranlarının yüksek seyrettiği dönemlerde işsizlik oranlarında düşüş yaşandığı fakat ekonomik büyümenin yavaşladığı veya durduğu yıllarda ise işsizlik oranlarında yükseliş olduğu yönünde bir sonuca ulaşıldığı ifade edilmektedir.⁴³⁷

Zekât müessesesinin tam anlamıyla işlevsel kılınması ile milli gelirden yaşanan artışın ekonomik hareketlenmelerde etki bırakması neticesinde bir takım ekonomik iyileşmelerin olacağı öngörülmektedir. Bu iyileşmeler arasında işsizliğin kısmen çözüleceği de yer almaktadır. Zekât müessesesinin kaynak sıkıntısı yaşayan girişimcilere sermaye oluşturması ve kendi işlerinden yeterli gelir elde etmelerini sağlamasıyla makroekonominin temel aldığı konulardan birisi olan *işsizlik sorununu* çözmeye somut bir adım attığı görülmektedir. Aynı zamanda âtil tutulan servetin sermayeye dönüştürülüp

---

⁴³⁵ Kasapoğlu-Murat, “Aktif İstihdam Politikaları ve Türkiye’de İşkur Tarafından Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarına Güncel Bir Bakış”, 487-489.

⁴³⁶ Abdullah Takım, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27(20 Haziran 2015), s. y.

⁴³⁷ Takım, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki”, s. y.

üretim için kullanılması neticesinde üretim faktörlerinden *emek* faktörüne duyulan ihtiyacın emek-işgücü ile karşılanması durumunda küçük veya büyük yatırımcıların ihtiyaçları nispetinde istihdam sağlamaları da işsizliğin çözümünde zekât müessesesinin etkili olabileceğini göstermektedir. Zekât toplamakla görevlendirilen bir kesim olan “amiller” inde istihdamının sağlanmasıyla belirli bir kesimin emek arzı ve işgücü talebi yerine getirileceğinden kişi başına düşen gelir artışının ekonomik büyümeye katkı sağlayacağını ifade etmek mümkündür.

Zekât müessesesinin güncel meselelerinden biri olan *tenmiye* de ekonomik büyümeye katkı sağlama ve işsizlik problemi karşısında önleyici tedbir alma noktasında üzerinde durulmaya değer bir konu olarak gözükmektedir. Zekât malının tenmiyesi; zekât olarak toplanan malın zekât verilen sınıflar⁴³⁸ lehine üretim alanlarında istihdam edilerek artırılması⁴³⁹ manasında kullanılmakta olup zekâtın tenmiyesi düşüncesi; zekât malının daha verimli bir şekilde kullanımının sağlanması ve ihtiyaç sahiplerine bu noktada daha uzun vadede gelir bırakacak şekilde değerlendirilmesi ve fakirin bu durumdan kurtarılıp zekât verecek seviyeye getirilmesinin hedeflenmesinden neşet ettiği⁴⁴⁰ şeklinde dile getirilmektedir. Zekâtın tenmiyesinin iki şekilde olabileceği; ilkinin mal sahibi tarafından tenmiyesin olup mükellefin zekât malını fakirler lehine değerlendirip sonrasında onlara temlikinin sağlanmasıdır. İkincisinde ise zekât ile kurulan müesseselerin aracılığıyla zekât mallarının fakirlere ya temlik edilerek ya da temlik edilmeksizin tenmiyesi söz konusu olmakta ve mezkûr tenmiyede zekât mallarından fabrika, işletme vb. iş yeri sahaları kurarak fakirlere hisseler şeklinde temlik edilmesi ve onlar için daimî gelir getiren bir şekilde değerlendirilmesi sağlanmaktadır. Zekâtın rüknü olan temlikin fakirlere tahakkuk ettirilmesi gerçekleştiğinden zekâtın sıhhat şartlarına aykırı bir durum olmamakta ve caiz olduğu hususunda günümüz fakihleri arasında ittifak bulunduğu⁴⁴¹ ifade edilmektedir. Zekât malının fakirler lehine tenmiye edilmesi projesinin uygulama alanı bulduğu Malezya örneğinde; ekonomik büyümenin kriteri olarak kabul edilen gelir artışı ve fakirliğin azalması noktasında ciddi bir oranda katkı sağladığı ve zekât malının

---

⁴³⁸ et-Tevbe, 9/60.

⁴³⁹ Mustafa Bülent Dadaş, “Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhi İmkânları”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 844.

⁴⁴⁰ Dadaş, “Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhi imkânları”, 844.

⁴⁴¹ Dadaş, “Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhi imkânları”, 844.

tenmiyesinden kendisine sermaye verilen birçok fakirin kendilerine iş kurma olanağının sağlanmasıyla sonraki süreçlerde başarılı birer tüccar olarak iş hayatında yer aldıkları bildirilmektedir.⁴⁴² Malezya örneğine benzer bir uygulamanın Sudan’da Divanu’z-zekât adıyla tesis edilmiş resmi bir müessesese tarafından gerçekleştirildiği fakir ve miskinler fonuna aktarılan zekât mallarının bir kısmı ile ihtiyaç sahiplerinin acil gereksinimleri karşılandıktan sonra geri kalan kısım fakirlere temlik edilen işletmelerin açıldığı ifade edilmektedir.⁴⁴³

Büyüyen ekonominin fakirliği ve işsizliği azaltma yönündeki beklentiyi gerçekleştirebilmesi üretim faktörlerinin tam istihdamı ile mümkün görülmektedir. Zekât müessesesinin gelir transferi ve sermaye oluşumunu sağlaması ile üretim faktörlerini harekete geçirip arz ve talep üzerinde etki bırakması düşünüldüğünde zekât ile ekonomik büyüme arasında ve ekonomik büyüme ile de işsizliğin azaltılması yönünde olumlu bir etkileşimin olacağını ifade etmek mümkün görülmektedir.

3. SOSYAL VE İKTİSADİ REFAHA ULAŞILMASINDA ZEKÂT KURUMUNUN ROLÜ

Bireyler ve toplumlar, yaşamları boyunca huzur ve mutluluk içerisinde bir hayat arzulayıp tasavvur eder ve bunu gerçekleştirmek için mücadele ederler. Huzur ve mutluluk kavramlarının sosyal hayattaki izdüşümü olan ve bir nevi toplumların ve bireylerin sağlık, ekonomik, kültürel yönlerinin istenilen düzeylerde olmasını ifade eden *refah*; çok yönlü olup ne olduğu, nasıl olduğu, hangi faktörlerin etkisiyle gerçekleştiği gibi hususlarda üzerinde çokça durulan ve birçok araştırmaya konu olan kavramlardan biridir. Bolluk, bereket, iyilik ve mutluluk anlamlarında kullanılan refah aynı zamanda rahat ve bolluk içinde bir yaşam, geçim sıkıntısı olmadan yaşamı devam ettirme, maddi bolluk içinde olma gibi anlamlara tekabül etmekte ve aynı zamanda tüm insanlar ve toplumlar için arzulanan bir durum olma özelliğini de taşımaktadır. Hem sosyal hem iktisadi bereket ve

---

⁴⁴² Muhammed İzzeddîn – Azmân b. Abdurrahmân, Devru’l-müesseseti’zzekeviyyeti fi muâleceti’l-fakri vefka bernâmeci’t-tenmiyet’l-iktisadiyyeti: Müessesetü’z-zekât bi vilâyeti Selângor bi Malezya nemûzecen, s.23 çalışmasında (aktaran Dadaş, 2017); Dadaş, “Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları”, 856.

⁴⁴³ Abdülilâh Muhammed Ahmed, et-Tecribetü’s-Sûdâniyye fi’l-mesârif, el-Ma’hedü’l-âlemi li ulûmi’z-zekât, <http://www.zakat-chamber.gov.sd/arabic/files/tagroba-masaref.pdf> çalışmasında (aktaran Dadaş, 2017) “Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhî İmkânları”, 856; Kazak, “The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey”, 196.

huzurun özünü oluşturan refah; tüm ülkeler için bir hedef haline gelmekle beraber toplum refahı için olması gerekeni normatif açıdan inceleyen refah iktisadı bilim dalının da temel konusunu oluşturmaktadır. Refah iktisadı, toplum refahının artmasını hedeflemekte olup bu noktada refahın artırılmasına yönelik en fazla fayda sağlayacak politikalar üzerinde de durmaktadır ve bu yönüyle refahı artırmak için yapılan çalışmalara katkı sağlamaktadır. Sosyal refah; ekonomik refahın bir parçası olarak görülmekle beraber toplumdaki bireylerin yaşam düzeyleri, mutlulukları, memnuniyetleri şeklinde tanımlanmakta iken ekonomik refah ise İngiliz iktisatçı Arthur Cecil Pigou (1877-1959)'un görüşleri doğrultusunda “Bireyin sahip olduğu gelirden veya bireyin belirli bir dönemde tükettiği mal ve hizmetten elde ettiği fayda” olarak⁴⁴⁴ ifade edilmektedir. Sosyal ve ekonomik refahın kesiştiği noktanın; *bireyin hayatından yaşadığı memnuniyet* olarak tespitinin yapılması durumunda bireyden başlayıp topluma doğru yansıyan tüm katmanlarda veya toplumsal refahın merkezinde *bireysel refahın* olduğunu ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Bireysel refahın elde edilen hizmetten duyulan memnuniyet veya tüketilen maldan sağlanan fayda olarak düşünülmesi durumunda elde edilen faydanın ölçümünün kolay olması söz konusu iken refahın topluma yansıtılmış şeklinin ölçümü ise güç gözükmemektedir bu sebepten dolayı sosyal refahın ölçülmesine katkı sağlayacak ve sosyal refahı artıracak bazı araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada bireysel refahla çerçevesi oluşturulan ve aynı zamanda refah iktisadının araçları olan *sosyal refah fonksiyonları*; sosyal refaha ulaşılabilir yolları anlamada ve sosyal refah düzeyini belirlemede katkı sağlayıp refah seviyesinin artmasında da büyük bir işlev görmektedir. Sosyal refah fonksiyonları bu alanda çalışanlar tarafından farklı şekillerde formüle edilmekte olup *Benthamcı Sosyal Refah Fonksiyonu*’na göre toplumsal refah; bireylerin faydalarının toplamından oluşmakta ve sosyal refahın temelinde bireyin elde ettiği fayda ya da bireysel refah bulunmakta; *Rawlscu Sosyal Refah Fonksiyonu*’na göre ise sosyal refahın gerçekleşmesi sosyal adaletin gerçekleşmesine bağlı olmakta ve toplumda en kötü durumda olanın refahı en üst düzeye çıkarıldığında sosyal refaha ulaşılabilmeğe; *İsoelastik Sosyal Refah Fonksiyonu*’na göre ise toplumsal refah; toplumun eşitsizliğe

---

⁴⁴⁴ Ufuk Selen- Ebru Karas, “Refah İktisadı Kapsamında Sosyal Refah ve Vergileme İlişkisi: Türk Gelir Vergisinin Değerlendirilmesi”, *Business and Economics Research Journal* 9/4(2018), 980; Bayram Çoşkun vd., “Türkiye İçin İyi Yönetişim ve Toplumsal Refah İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 33/1(Ocak 2019), 223-225.

karşı olan duyarlılığı ile ölçülmekte eşitsizliğe olan yüksek duyarlılık sosyal refaha yakınlılaştırırken eşitsizliğe karşı olan duyarsızlık sosyal refahı uzaklaştırmaktadır.⁴⁴⁵ Sosyal refah fonksiyonlarının farklı şekillerde formüle edilmeleri ve farklı ölçütleri kullanmaları sosyal refah fonksiyonlarının belirlenmesini sağlayan bireysel tercihlerle yakından ilgili olduğu ifade edilmekte ve tercihlerin adalet etrafında şekillenmesi durumunda sosyal refahın Rawlscu Sosyal Refah Fonksiyonu ile sağlanması gerçekleşirken bireysel tercihlerin *etkinlik* ve faydadan yana kullanılmaları durumunda sosyal refahın *Benthamcı Sosyal Refah Fonksiyonuna göre elde edilmesi* söz konusu olmakta, bireysel fayda ve sosyal adalet arasında kalan ve sosyal refahın bireylerin eşitsizliklere karşı gösterdiği duyarlılık oranı ile gerçekleşmesi de *İsoelastik Sosyal Refah Fonksiyonunun* önermeleri ve formülleri doğrultusunda gerçekleşmektedir.⁴⁴⁶ Sosyal refah fonksiyonlarının gerçekleşmesinde fayda, sosyal adalet ve eşitsizliklere karşı verilen tepkiler belirleyici olmakta ve bu koşullar gerçekleştiğinde sosyal refahın yaşanması söz konusu olmaktadır. Sosyal refahın ölçütlerinden biri kabul edilen adalet olgusunun temelinde; kaynakların kullanımını ve bölüşümünde tam anlamıyla adil olunamamasından hareketle diğer sistemlerden farklı olarak adaletin dağıtıcı olması gerekmekte ve yine kaynakların etkin kullanımında verimlilik koşulu yatmaktadır. Sosyal refahın gerçekleşmesinin kaynakların etkin kullanımı ve adalet arasında kurulacak denge ile mümkün olabileceğinden hareketle en üst düzey sosyal refahın yaşanması içinde sosyal refah fonksiyonlarının önermelerinin ölçü alınması gerektiğini söylemek mümkündür.

3.1. Zekât Müessesesinin Refahın Adil Paylaşımına Katkı Sunması

Kaynakların etkinlik temelinde verimli bir şekilde kullanımı ve adalet ölçüsünde bölüşüm ve dağılımı her zaman mümkün gözükmemekte ve bunun gerçekleşmesi için farklı alternatifler üzerinde durulmaktadır. Devletlerin sosyal hayata müdahalesinin ve sosyal refahı sağlamanın yeni bir durum olduğu özellikle ulus devlet modellerine geçildikten sonra sanayi devrimiyle beraber kentlerde yaşanan yığılma neticesinde işsizlik, sağlıksız yaşam, yoksulluk gibi durumların baş göstermesiyle bir nevi devlet müdahalesinin

---

⁴⁴⁵ Selen-Karas, “Refah İktisadı”, 981-982.

⁴⁴⁶ Selen-Karas, “Refah İktisadı”, 982.

zorunlu hale geldiği ve modern refah devletlerinin temelini bu şekilde atıldığı tespitine ek olarak sivil kurumların bu işleri tarihin ilk dönemlerinden itibaren yaptıklarını ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Sosyal refahı sağlayabilecek kurumların varlığından ve bu kurumların katkı ve katılımlarının ne ölçüde olduğu ile ilgili çalışmalar mevcut olup aynı zamanda bu çalışmalar sosyal refahın gerçekleştirilmesine de katkı sağlamaktadırlar. Sosyal refahı sağlayıcı kurumların başında sosyal örgütlenme olan *sivil sektör* gelmekte ve bu örgütlenmenin içinde en eski örnek olarak aile ile beraber akrabalar, komşular, arkadaşlar yer almakta ve bu kurumlar içinde özellikle ailede sosyal veya ekonomik refahın transferi ailenin genç ve orta yetişkinlerinden en yaşlılarına ve en gençlerine doğru “aile içi gelir transferi” şeklinde gerçekleşmektedir ve yine miras yoluyla ailenin en yaşlılarından orta ve genç olanlara gelir ve mülkiyet aktarımı da “refah transferi” olarak kabul edilmektedir.⁴⁴⁷ Yine akrabalar, komşular, arkadaşlar gibi sivil sektörlerde de refahın ve gelirin paylaşımının düğün, ölüm ve borç gibi toplumsal açıdan önem arz eden durumlar kanalıyla aktarıldığı örnekleri görmek mümkündür. Refahın gerçekleşmesini sağlayan kurumlar arasında *dini kurumlar* da büyük bir işlev görmektedir. Hemen hemen tüm dinlerin temel öğretileri arasında yer alan yardımlaşma, iyilik yapma, hayırseverlik, adalet gibi ahlaki önermelerin zaman içerisinde emir formatında kendi müntesipleri arasında yaygınlaşması ile beraber bazı iyilik türlerinin kurumsal bir yapı kazandığı görülmektedir. Özellikle üç büyük din kabul edilen Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet’ de maddi iyiliğin karşılığı ve yaptırımını için somut adım atıldığı ve kurumsallaşmasının sağlandığı⁴⁴⁸ belirtilmektedir. Sosyal refahı sağlayıcı bir diğer yapılanma ise *gönüllü sektörlerdir*. Gönüllük üzerine inşa edilip yardımlaşma ve dayanışma esasına göre hareket eden bu hayırsever organizasyonların tarihin tüm dönemlerinde etkin olduğu görülmekte ve özellikle kamu desteği aldığı zamanlarda çok daha nitelikli çalışmalar ortaya koyduğu refahın yayılmasına büyük oranda katkı sağladığı ifade edilmektedir.⁴⁴⁹ Refahın yayılmasına katkı sağlayan diğer bir

---

⁴⁴⁷Süleyman Özdemir, “Refah Karması ve Refah Sağlayıcı Kurumlar”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi 48(2010), 104; Süleyman Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012),115.

⁴⁴⁸ Özdemir, “Refah Karması ve Refah Sağlayıcı Kurumlar”, 106; Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi, 116.

⁴⁴⁹ Özdemir, “Refah Karması ve Refah Sağlayıcı Kurumlar”, 108; Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi, 114.

kurumun ise *kamu sektörü(merkezi ve yerel yönetimler)* olduğu bilinmektedir. Bu kurumun refahı yaymada en önemli aygıt olduğu, eski medeniyetlerin birçoğunda devletlerin toplumsal refah için temel oluşturduğu fakat tamamı ile günümüzdeki sosyal devlet anlayışı ile aynı olmadığı görülmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında devletin sosyal refahı sağlayan tek kurum olma özelliği taşıdığı bununda Sanayi Devriminden sonraki yıllarda sanayileşmenin geleneksel kurumları zayıflattığı ya da yok ettiği ve bu yok edilen kurumların boşluğunu da devletin doldurduğu tespiti yapılmaktadır.⁴⁵⁰

Sosyal refah fonksiyonlarının temelini oluşturan adalet ve kaynakların etkin kullanım formülleri sosyal refaha ulaşmada ve sosyal refahın en üst düzeyde yaşanmasını sağlamada büyük bir öneme sahipken İslâm iktisat sisteminin hem kaynakların etkin kullanımını hem de adil bir bölüşümü kapsama noktasında ortaya koyduğu formül *zekât kurumudur*. Zekât kurumu; âtil bırakılan malları ekonomiye kazandırarak servetin ve işgücünün etkin kullanılmasını ve bölüşümünü gelire sağlamakta ve de kaynaklara ulaşmakta sıkıntı yaşayan ve üretimden elde edilen gelirin bölüşümünde belirli sebeplerden dolayı pay alamayanlara gelirin yeniden bölüşümü gerçekleştirerek sosyal adaleti tesis etmeye çalışmaktadır. Sosyal ve ekonomik refahın belirli ellerde tekelleşmesini önlemeyi ve toplumun geneline yayılmasını hedefleyen zekât müessesesi, sivil örgütlenmeler içerisinde toplumsal dayanışmanın maddi boyutunu ön plana çıkararak aile, akraba, komşu ve arkadaş örgütlenmelerinin içinde ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gelir transferi sağlayarak gidermektedir. Yine refahın topluma yayılmasına hizmet eden dini kurumların oluşumuna ve şekillenmesine zemin hazırlayarak refahın belirli ellerde tekelleşmesini engellemektedir. Refahtan toplumun genelinin istifade etmesini hedefleyen gönüllü kuruluşların oluşumuna destek sağlayarak bu organizasyonların şekillenmesine zemin hazırlayan zekât müessesesi aynı zamanda bu organizasyonlara yapılan iyiliklerin artmasında köprü görevi görerek sosyal ve ekonomik refahın toplumun her katmanına yayılmasında rol oynamaktadır. Sosyal ve ekonomik refahın toplumun tüm katmanlarına yayılmasında en önemli aygıt mesabesinde görülen kamu sektöründe merkezi ve yerel yönetimlerin bu işlevi gerçekleştirmesinde zekât

---

⁴⁵⁰ Özdemir, “Refah Karması ve Refah Sağlayıcı Kurumlar”, 110-113; Erdal, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi, 112.

müessesesi de doğrudan etki etmekte ve bunu da vergi ve ibadet boyutu iç içe geçmiş olan yapısı münasebetiyle yaptırım şeklinde uygulamaktadır. Devlet eliyle toplanan ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırılan zekât; devletin yaptırım uygulamasıyla daha büyük oranlarda toplanmakta ve oluşturulan zekât fonları da daha fazla ihtiyaç sahibi olan kesimlere dağıtılmakta ve böylece zekât kurumunun işlevselliği devlet eliyle artırılmaktadır.⁴⁵¹ Zekât kurumunun sosyal refahı artırmada devlet gücünden destek alıp sosyal ve ekonomik refahı toplumun tabanına yayması ihtiyaç sahiplerine olumlu bir şekilde yansımakta ve aynı zamanda ülke ekonomileri için istenilen gelir bölüşümünün adil dağılımını sağlamaktadır.

Refahın toplumun geneline yayılmasını sağlayan unsurun adil gelir dağılımı olduğu bilinmektedir. Bir ülkenin kalkınma düzeyinin göstergesi olan adil gelir dağılımı; istihdam, yatırım gibi birçok ekonomik faktörün bir ülkede iyi bir seviyede olduğuna da aynı zamanda işaret etmektedir. Yoksulluğun azaltılmasına ve toplumsal refahın artmasına doğrudan etki eden adil gelir dağılımı aynı zamanda ekonomik kalkınma için birçok ülkenin temel hedeflerinden birisi haline gelmektedir. Sosyoekonomik politikaların birçoğu adil gelir çerçevesinde şekillenmekte olup üretim, tüketim, bölüşüm gibi birçok faktörü de yakından ilgilendirmektedir. Gelir, belirli bir dönem içerisinde bir kişiye, bir gruba, bir şirkete veya tüm ekonomiye dönük para veya mal hizmetinin akışını ifade etmektedir. Gelir dağılımı ise milli gelirin çeşitli gelir grupları arasındaki dağılışı ya da ekonomideki toplam gelirin ekonomi içindeki kişilere dağılım oranı olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵² Gelir dağılımı; hane halkı gelir dağılımı ve fonksiyonel gelir dağılımı olarak iki şekilde kategorize edilmekte olup hane halkı gelir dağılımı; nüfusun en düşüğe en yükseğe doğru gelir gruplarına göre sıralanıp toplam gelir içindeki payının belirlenmesidir. Fonksiyonel gelir dağılımında ise üretim faktöründeki üretici kesimin geliri ile diğer kesimin gelirlerinin payları belirlenir ve bu paylara bakılarak gelir dağılımının tespiti yapılır.⁴⁵³

---

⁴⁵¹ Murat Aydın-Hakkı Odabaş, “Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği”, *Dini Araştırmalar* 21/54(15 Aralık 2018), 150-155.

⁴⁵² Muhammed Karataş, “Gelir Dağılımının Teorik Yapısı ve Bozulma Yolları”, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8/21(2019), 55.

⁴⁵³ Fethullah Akın, “Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımına Müdahale Gereği”, *İş ve Hayat*,1(2015), 10.

Gelir dağılımının bazen farklı etmenlerden dolayı dengeli dağılmadığı görülmektedir. Gelir dağılımının adaletsiz bir şekilde dağılımına sebep olan faktörler çok çeşitli olmakla beraber başlıcalarının; gelirin dağıtıldığı bölgenin doğal ve coğrafi şartları, farklı üretim ve gelir sahalarında sermaye verimi, bölge halkının ayırıcı vasıfları (eğitim, yetenek...) sosyal düzen ve hukuki yapı⁴⁵⁴ olduğu ifade edilmektedir. Gelir dağılımının en önemli göstergesi hane halkı gelirleridir. Hane halkı gelirleri üzerinden bir ülkenin kalkınmışlık düzeyini tespit etmek mümkündür.

Zekât kurumu gelirin yeniden bölüşülmesinde ve refahın toplumun geneline yayılmasında etkin bir rol oynamaktadır. İslâm iktisadında, gelir dağılımı üretime katılıp katılmayanlar arasında paylaştırılmakta olup bu dağılımda Allah'ın muradı olarak tecelli etmektedir. Allah'ın muradı olan bu dağılım, ilgili nassta şu şekilde yer almaktadır: *“Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır.”*⁴⁵⁵ Ayet, Allah'ın insanların maişetlerinin kendi iradesine müteallik olduğu, gelirlerin kendisi tarafından taksim edildiği, finansal davranışların ortaya çıkıp ekonomik bir düzenin oturması için insanların yetenek ve kabiliyet bazında derece derece birbirinden farklı kılındığını ifade etmektedir. Üretime katılanlar; geliri kendi aralarında serbestçe antlaşma yaparak paylaşım yapabildikleri gibi emek ve sermayenin de hakkını tespit edebilirler. Üretime katılmayanlar açısından gelirden hisse alanlar ise iki kategoride olup ilki kazai-hukuki pay sahipleri iken ikincisi ise dini-ahlaki hak sahipleridir. İlk kesimin geliri zekât yoluyla sağlanırken ikincisinin geliri ise gönüllülük üzere inşa edilen infak tarafından karşılanmaktadır.⁴⁵⁶

Günümüzde sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak üretimle elde edilen gelirin tamamının üretime aktif olarak katılanlara transfer edilmediği, söz konusu gelirlerin belirli bir kısmının yaşlılık, işsizlik, hastalık gibi irade dışı gerçekleşen sebeplerden dolayı gelirden pay elde edemeyenlere aktarıldığı bilinmektedir.⁴⁵⁷ Bu anlayışa benzer bir

---

⁴⁵⁴ Osman Eskicioğlu, “İslâm Ekonomisinde Gelir Dağılımı”, (İzmir, Atatürk Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1975), 14.

⁴⁵⁵ ez-Zuhuf, 43/32.

⁴⁵⁶ Eskicioğlu, “İslâm Ekonomisinde Gelir Dağılımı”, 18.

⁴⁵⁷ Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 102.

şekilde zekât kurumu da toplumdaki varlıklı kişilerden alt gelir gruplarına değer transferi sağlamaktadır. Nitekim zekâtın verileceği kişileri belirten aşağıdaki ayet, buna açıkça işaret etmektedir: “*Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”⁴⁵⁸ İktisadi açıdan bir tedbir mahiyetinde olan ve fakirler lehine işleyen zekât kurumunun işlevsel kılınmasıyla piyasaların optimal olarak işleminin söz konusu olacağını ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Fakirlerin ve yoksulların piyasa dışına atılıp pasivize edilmesiyle mallara olan ihtiyacın yeterli düzeyde alımla desteklenmemesi durumunun ortaya çıkması ve ekonomik hareketlenmenin yavaşlaması söz konusu olabilmektedir. Bu durumun da gelirin daralması ve ekonomik kalkınma hızının düşüşü gibi istenmeyen sonuçlara sebebiyet vereceği ihtimali güçlü durmaktadır. Bölüşümden yeteri payı alamayan ihtiyaç sahiplerinin tekrardan zekâtla haklarına kavuşup gelirin yeniden toplumun tüm katmanlarına transferiyle ekonomik kalkınmanın gerçekleşmiş olacağı öngörülmekte ve zekâtın işlevselliğinin istendik düzeyde ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir.⁴⁵⁹

Zekât kurumu, ekonomik büyüme hızını artırıp GSYİH ve milli gelirden artış yaşanmasına katkıda bulunurken aynı zamanda hem sosyal hayatta hem de ekonomik alanda refaha ulaşılmasına da zemin hazırlamaktadır. Bir ülkenin kalkınmışlık düzeyi ve ekonomik büyüme hızı; o ülkenin sahip olduğu refah düzeyi hakkında da bilgi vermekte olup zekât kurumunun tam anlamıyla işlevsel kılınması ve kurumsallaşması neticesinde zekâtın ülkelerin refah düzeylerine doğrudan ve dolaylı yollardan etki edeceği ve bu ülkelerin refah düzeylerini yükselteceği⁴⁶⁰ ifade edilmektedir. İslâm iktisadının öngördüğü refah; toplumunun sadece ekonomik yönden bolluk ve mutluluk içinde olması değil aynı zamanda sosyal, kültürel, bireysel özgürlükler gibi birçok alana yayılmış bir yelpazedeki refahın yaşanıyor olmasıdır. Hem maddi hem manevi kurtuluşu beraber hedefleyen İslâm

---

⁴⁵⁸ et-Tevbe, 9/60.

⁴⁵⁹Ahmet Tabakoğlu - Melih Turan, “Türkiye’de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti” *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*: 22., koordinatör. Abdullah Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 907, 917, 910.

⁴⁶⁰ Kazak vd., *The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey*”, 195.

dini; felahın ve refahın ekonomik ve sosyal davranışlarda beraber yaşanıyor olmasını tasavvur etmekte ve bunlar üzerine bir medeniyet inşa etmeyi hedeflemektedir. Bu noktada Malezya’da yapılan bir araştırma neticesinde zekâtın ekonomik büyümeye etkisi ile beraber ortalama yaşam süresi, eğitim ve gelir endekslerini içeren insani gelişmişlik seviyesini de yükselttiği ortaya konulmakta ve insani refahında yükseltildiği sonucuna ulaşılmaktadır.⁴⁶¹

3.2. Orta Sınıf Oluşumunun Sağlanmasında Zekât Faktörünün Etkisi

İnsanlar tarihin ilk dönemlerinden itibaren yaşamlarını idame ettirmek için birbirlerine ihtiyaç duymakta ve birbirlerinin ihtiyaçlarını gidermek içinde guruplar halinde yaşama eğilimi göstermektedirler. Beraber yaşama; belirli sorumlulukları kendisiyle beraber getirmekte ve toplumdaki her bir ferdin huzur ve mutluluk içinde yaşaması için topluma etik, ahlaki, dini ve değer ifade eden olguların hükmetmesi gerekmektedir. Tabiatta var olan kaynakların kullanımı herkese açık olduğundan bu kaynakların ham veya üretime dönüştürülmüş haliyle bölüşümün sağlanması adalet olgusu çerçevesinde şekillenmesi gerekirken insanların yetenek ve kabiliyetlerinin birbirinden farklı olması bu kaynaklara ulaşmada ve tüketmekte etken olmakta ve bu da adil gelir dağılımını kısmen engellemektedir. İnsanların toplu yaşamaya başladığı ilk zamandan günümüze değin mülkiyet, gelir, eğitim, sosyal pozisyon gibi insan hayatı için büyük öneme haiz olan olguların toplum içinde dağılım noktasında eşitlikten uzak bir yapı arz ettiği ve sosyal tabakalaşma içerisinde çok az ve ayrıcalıklı bir kesimin tüm bu hakları elde ettiği görülmektedir. Eşitsizliğin ekonomik sebeplerden dolayı ortaya çıktığı düşüncesini temel alan sınıf teorileri mevcuttur ve bunlar Marksist ve Weberci Sınıf Teorisi olmak üzere iki alt başlıkta incelenmektedir. Sahiplik ve kontrol kavramlarının işlendiği sınıf teorilerinden ilki olan Marksist sınıf teorisine göre; sınıf kavramının iki şekilde ele alınmakta olduğu ve ilk şekilde sınıf, ortak konumlara sahip olan kişilerin ortaya çıkardığı statü iken ikinci Marksist sınıf teorisine göre ise sınıfın kültürel ve siyasal anlamda birçok özelliğe sahip olan bir aktör olarak ifade edildiği görülmektedir.⁴⁶² Alman filozof ve ekonomist Karl Marks (1818-1883)’in üretim merkezli bir toplumu dikkate alması

---

⁴⁶¹ Laallam vd., “The Impact of Zakah on Malaysian Economic Development”, 23.

⁴⁶² Murat Aydın, “Sosyal Tabakalaşmayı Önlemesi Açısından Zekât Müessesesi”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 7/18(2019), 370.

neticesinde tüm toplumların genel olarak iki sınıfa ayrıldığı, bunlardan üretim araçlarına sahip olup bu araçları ellerinde tutanların *yönetici*, üretim araçlarına sahip olmayanların ise *sömürülen* olarak ikinci sınıfı oluşturduğu düşüncesine sahip olduğu ifade edilmekle beraber bu ayrımı yapmasına neden olan faktörün ekonomiye olan bakışı olduğu aktarılmaktadır ve yine Marks'ın ekonomiyi çok geniş bir perspektifte değerlendirdiği ve ekonomiyi diğer kurumların mimarı olarak nitelendirdiği anlaşılmaktadır.⁴⁶³ Marks'ın sınıf oluşumunu ekonomik temellere oturttuğu ve toplumsal şekillenmenin bu iki sınıf doğrultusunda gerçekleştiği düşüncesine sahip olduğu anlaşılmalıdır. beraber Alman sosyolog ve ekonomi uzmanı olan Max Weber (1864-1920)'in sınıf teorisinde sosyal tabakalaşmanın sınıf, statü ve parti olarak üç ögesine vurgu yaptığı ve sınıfı ortak pazar konumuna sahip kişilerin bir araya getirdiği sosyal grup olarak nitelediği ifade edilmektedir.⁴⁶⁴ Weber geleneğinden gelip farklı bir sınıf teorisinde bulunan sosyolog Anthony Giddens'in aktarılan düşüncesine göre ise üst sınıf (upper class), orta sınıf (middle class) ve işçi sınıfı (working) olmak üzere üç temel sınıfın mevcut olduğu ve üst sınıfın mülkiyet sahiplerini, orta sınıfın daha heterojen olmakla beraber belirli bir eğitim ve uzmanlaşma seviyesine sahip bireyleri ve işçi sınıfının ise ücretli işçileri kapsadığı ifade edilmektedir.⁴⁶⁵ Weber geleneği ile Marksizm geleneğinin sınıf teorilerine bakıldığında her iki geleneğinde sınıf teorilerinin ekonomik temellendirmelerle şekillenmekte olduğu Marks'ın merkeze üretimi, Weber'in ise ticari ilişkileri koyduğu tespitini yapmak mümkün gözükmemektedir.

Sosyal tabakalaşma teorilerine bakıldığında ise sosyal tabakaların temelde kölelik, kast, feodal zümre ve toplumsal sınıf olmak üzere dört tabakaya ayrıldığı ve her bir tabaka oluşumunun kendi içinde farklı etmenlerden yola çıkılarak oluşturulduğu görülmektedir. Zenginlik ve fakirlik olgularının sınıf ve tabaka oluşumunda da etkili olduğu ve gelirden fazlasıyla pay alanların zengin, gelirden yeterince pay alamayanların ise fakir olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Zengin ve fakir kavramlarının her toplum yapısında belirli oranlarda olması normal olarak kabul edilirken sınıf teorilerinde ve toplum tabakalarında bu iki olguya karşılık gelen farklı ifadelerle rastlamak mümkündür. Karl

---

⁴⁶³ Aydın, "Sosyal Tabakalaşmayı Önlemesi Açısından Zekât Müessesesi", 370.

⁴⁶⁴ Ali Arslan, "Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(2004), 131.

⁴⁶⁵ Arslan, "Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi", 133.

Marks sınıf teorisi ve sosyal tabakasına göre zenginin karşılığını; yöneten, fakirin karşılığını ise sömürülen oluşturmakta iken Max Weber’de zenginin karşılığını sermaye sahibi, fakirin karşılığını ise işçi oluşturmaktadır. Kölelik sisteminde bu efendi ve köleye tekabül ederken Kast sisteminde ise *brahman* ve *sudraya* denk gelmektedir. Feodalizmde bunun karşılığı soylular ve serfler iken sosyal zümrede üst ve alt sınıf şeklinde kendini göstermektedir. İslâm dininde ise Osmanlı örneğinde bu iki sınıfın karşılığı yöneten ve yönetilen olmaktadır.⁴⁶⁶ Sosyal tabakalaşma ve sınıf teorilerine bakıldığında iki uç noktada konumlandırılan sosyal pozisyonlar göze çarpmakta ve toplumların genelinde bu durum sezilenmektedir. İslâm toplumlarına bakıldığında Batı’da olduğu gibi sosyal sınıf farklılığı görülmemekte bunun nedenin ise servetin iktidar meselesi olmama ilkesinin yansımaları olduğu analizi yapılmakta ve buna temel olan faktörün ise siyasi birliğin sağlanmasıyla devlet için rakip olabilecek güçlerin engellenmesi olduğu ifade edilmektedir.⁴⁶⁷ Yine servetin ve mülkiyetin belirli ellerde toplanmaması burjuva sınıfının ortaya çıkmasını engellediği ve toprak unsurunun temel üretim faktörü olması ve zirai topraklarda devlet mülkiyetinin olması toprak aristosunun ortaya çıkmasını engellediği de ifade edilmektedir.⁴⁶⁸ Bugünkü ulus devlet modellerinde de küresel sermayeyi elinde tutan kodaman bir zümrenin varlığı bilinmekte olup zenginliğin tekelleşen bir yapıya büründüğü ve toplumun geri kalan kısmının refahtan yoksun yaşayarak hayatlarını idame ettirdiği görülmektedir. En zengin ve en fakir arasındaki makasın gelir yönünden gittikçe açıldığı ve fakirler aleyhine bir durumun sürekli tekrar ettiği bir durum, İslâm ekonomisinde karşılık bulmamakta ve çözümü için mücadele edilmesi gerekmektedir. İslâm’ın insanları doğuştan ve hür ve eşit kabul ettiği, fiziksel ve maddi farklılıkların, iktisadi ve siyasi güçlerin insanlar arasında bir üstünlük gerekçesinin olmadığı kabul görmekte ve sınıfsız bir toplum modelinin arzulandığı⁴⁶⁹ ifade edilmektedir.

İslâm iktisat sisteminde ise servetin ve mülkiyetin belirli ellerde toplanması arzu edilen bir durum olmamakta ve bunun önlenmesi içinde caydırıcı tedbirlerin alındığı

---

⁴⁶⁶ Aydın, “Sosyal Tabakalaşmayı Önlemesi Açısından Zekât Müessesesi”, 373-374.

⁴⁶⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler II İslâm İktisadı*, 255.

⁴⁶⁸ Tabakoğlu, *Toplu Makaleler II*, 255.

⁴⁶⁹ Ahmet Tabakoğlu, “İslâm İktisadi Açısından ‘Kalkınma’”, *İktisadi Kalkınma ve İslâm* (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1987), 246-247.

görülmektedir. Nitekim ilgili nassta böylesi bir durumdan sakınılması gerektiği üzerinde durulmakta ve bu vaziyet eleştirilmektedir;

“Allah’ın fethedilen memleketlerin ahalisinden savaşılmadan peygamberine kazandırdığı mallar; Allah’a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet(güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir.) Peygamber size ne verdiyse alın size neyi de yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah’ın azabı çetindir.”⁴⁷⁰ Servetin sadece zenginler arasında el değiştirip fakirlerin kullanımından alıkonması men edilirken servetin başta kamu (Allah) hakkı olmak üzere peygamber, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar arasında pay edilmesi emredilerek servetin toplumun hizmetine sunulması hedeflenmektedir. İslâm ekonomi sistemi; mülkiyeti ve serveti toplumun refahına hizmet edecek şekilde değerlendirilmesini sağlamakta ve mülkiyeti elinde tutanlara mülkiyet ve servet üzerinde fakirlerin hakkının da olduğunu bildirerek mülkiyet ve servet sahiplerinden bunlara sahip olmayanlara gelir transfer ederek ve iki uç arasında köprü oluşturarak gelir dağılımının dengelenmesini gerçekleştirmektedir. İslâm ekonomisi engellenmeyen ve katlanılabilir bir tarzda gelir eşitsizliğini kabul etmekte ve adil bölüşümü gerçekleştirmek için gelirin yeniden dağıtılmasını hedeflemektedir. Gelirin toplumun tüm katmanlarına yeniden dağılımını; zekât aracı ile gerçekleştirerek refahın toplumsallaşmasını sağlamaktadır. Böylece iki uç olan en zengin ve en fakir kesim arasındaki farkın en aza indirilmesini sağlayarak ne çok fakir ne de çok zengin olmayan bir toplum yapılanmasını gerçekleştirmektedir. Zekât müessesesi orta sınıf olarak ifade edilen kesimin daha geniş alana yayılmasını sağlayarak gelir dağılımından kaynaklanan toplumsal farkları en aza indirmektedir. Zekât müessesesinin üst sınıftan alt sınıfa gelir transferini aktarmasıyla toplumda alt gelirli için yeni bir gelir oluşturulmakta ve yeni ticari oluşumlar için de bu gelirlerin kaynak olarak değerlendirilmesi sağlanmaktadır. İslâm ekonomisinin zekât gibi kurumlarla temel hedef belirlediği noktaların; servet ve mülkiyetin belirli ellerin tekeline kurtarılarak ve küçültülerek yaygınlaştırılması, küçük üreticisi fazla olan ve küçük mülkiyet sahipli toplumsal bir yapının ortaya çıkarılmasının sağlanması ve orta sınıfın genişlemesine

---

⁴⁷⁰ el-Haşr, 59/7.

olanak tanınması şeklinde olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷¹ Servet ve mülkiyetin tekelleşmesini ve ferdi gelirin yüksek oranlarda eşitsiz olması durumunu engellemek isteyen İslâm ekonomisinin bu noktada aldığı tedbirler kapsamında bazı ekonomik davranışlar olan; zararlı mal ve hizmet üretimini, faizi, suni tekelleşmeyi, aldatıcı reklamı, ölçme ve biçme aletlerinde tahrifatı, haksız fiyatlarla vurgunculuk yapmayı yasaklaması ve bunların yerine zekât aracını koyarak dengeli bir gelir dağılımını sağlaması gösterilmektedir.⁴⁷² İslâm ekonomisi, üretim kaynaklı gelir dağılımındaki eşitsizliği belirli noktalarda kabul etmesine rağmen gelir eşitsizliğini en aza indirip orta sınıfın genişlemesine olanak tanıyan zekât ibadetini tam anlamıyla işlevsel kılarak gelirden kaynaklanan dengesizliği minimum seviye indirerek ekonomik manada “beyzavi” bir model inşa etmektedir. Söz konusu modelde çok zengin ve fakir olan kesim yumurtanın alt ve üst tarafında basık olan yerde konumlandırılırken ortaya doğru genişleyen daha büyük kısmında ise orta sınıfı temsil eden kesim yer almaktadır. Bu modelin toplumsal dağılımında, oranları en aza indirgenmiş zengin ve fakirler toplumun uç kısımlarında yer almakta iken orta gelirli olanlar ise baş ve son arasında kalan kısımda olup toplumun en geniş kesimini oluşturmaktadır.

4. ZEKÂT KURUMUNUN SOSYAL ADALAETİN SAĞLANMASINDAKİ ROLÜ

Zekât kurumu; ekonomik yönü ağır basan bir ibadet olmasının yanı sıra toplumsal bazı davranışlar üzerinde de etkili olabilmektedir. Sosyal adalet kavramı; üzerinde oldukça durulan ve tüm toplumlar tarafından istenen bir durum olma özelliği göstermektedir. Yoksulluk, asgari ihtiyaçları karşılayamama gibi ekonomik tabanlı birçok sorunun temelinde sosyal adaletin olmadığı düşüncesi dikkatleri bu kavrama yoğunlaştırmakta ve farklı çözüm önerileri ile bu sorun çözülmeye çalışılmaktadır. İslam dinin gelir dağılımındaki adaleti gerçekleştirmek için bazı tedbirler aldığı ve en başta zekât ibadetini farz kılarak sosyal adaletin gerçekleşmesine katkı sağladığı⁴⁷³ tespiti yapılmaktadır.

---

⁴⁷¹ Tabakoğlu, *Toplu Makaleler II*, 258.

⁴⁷² Encüm, “İslâm’da Gelir ve Servet Dağılımı”, 87.

⁴⁷³ Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 112.

4.1. Sosyal Adalet Teorileri

Toplum içinde yaşayan her bireyin, asgari yaşam şartlarına sahip olarak hayatını idame ettirmesi ile ilgili olarak alınan tüm karar ve uygulamaları genel itibariyle *sosyal adalet* olarak ifade etmek mümkündür. Sosyal adaletin mahiyeti hususunda ortaya konulan teoriler iki alt kategoride incelenmektedir. İlki, *yöntemsel adalet* teorileri iken ikincisi, *dağıtıcı/iktisadi* teorilerdir. Yöntemsel(usuli) adalet teorisi hem geleneksel adalet anlayışıyla hem de modern bir teori olan metodolojik bireycilikle ilişkili olan bir teori olmasının yanı sıra sosyal adalet ilkesini tamamen reddeden, sosyal süreçleri bireylerin fiillerine indirgeyen bireycilik metodolojik bireycilikle kendi felsefesini oluşturmaktadır. Bu teoriye göre sadece bireyler arasındaki ilişkiler ve bireylerin fiilleri adalet ve hakkaniyet açısından değerlendirmeye tabii tutulabilir ve adil ya da gayr-i adil olarak nitelendirilebilir. Yine belli özellikleri olan ve önceden bilinebilir kurallara uyulduğunda adaletin gerçekleşeceğini iddia eden bu teoriye göre adalet; bilinçli bireysel davranışların sonucudur ve belirli kurallara uyulduğunda gerçekleşir ve dolayısıyla kurallara uyulmaları halinde neticeler hakkında değerlendirme ve yorumlama yapılmaz. Piyasa ekonomisinin işleyişi içinde gelir dağılımını ve sosyal ilişki kalıplarının adil olup olmadığından söz edilmesi, onaylanıp onaylanmaması söz konusu değildir ve kısaca yöntemsel(usuli) adalet adil kurallara uygun gerçekleştirilen fiil ve işlemlerin neticeleriyle ilgili değildir.⁴⁷⁴ Dağıtıcı iktisadi teoriye göre sosyal adalet; mal ve hizmetlerin toplumdaki fertler arasında adil dağılımını ve daha fazla idari, siyasi ve toplumsal kurum inşa etmeyi öngördüğü ve bununda siyasi kurumları daha aktif kılarak ekonomi ve piyasa üzerindeki regülasyonları arttırmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷⁵ Buna göre, sosyal adaletin çok işlevsel olduğu hem fert hem yönetim hem de toplumsal bazda etki gösteren birçok unsuru harekete geçirerek piyasayı etkileyeceğini çıkarımında bulunmak isabetli olmaktadır.

Son dönemlerde özellikle neo-liberal küreselleşmenin neden olduğu ve toplumların genelinde görülen servet eşitsizliği ve gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi toplumların

---

⁴⁷⁴ Adnan Küçük, “Adalet Kavramı ve Adalet Üzerine İlişkin Bazı Teoriler”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 4/15(2008), 101.

⁴⁷⁵ Toseef Azid- Osamah Hussain Al Rawashdev, *İslâm İktisadında Sosyal Adalet*, ed. Lütfi Sunar, çev. Zeynep Özbek, İstanbul: İktisat Yayınları, 2017, 2-3.

refah düzeyini yakından ilgilendiren bazı sosyoekonomik problemlerin artmasına mukabil bu problemlerin aşılmasına yönelik olarak çözüm arayışları içerisine girildiği görülmektedir. Ekonomi, sağlık, eğitim gibi toplumun her bir ferdi için ayrıcalıkların kaldırılıp insan onuruna yakışır tarzda bir hayat modelini herkes için öngören sosyal adaletin gerçekleşmesine yönelik yapılan tüm çalışmaların yetersiz geldiğine dair oluşan kanaat, insanları farklı arayışlara yöneltmektedir. Bu noktada ana akım neo klasik iktisadi sistemin kendi literatüründe sosyal adalete yer vermeyişi tespiti⁴⁷⁶ bu arayışlar içerisinde sosyal adalet vurgusuna sahip sistemleri öncelemeye sebebiyet vermektedir.

İslam iktisat sisteminde adil gelir dağılımının çok önemli bir kriter kabul edildiği bilinmektedir. Bu noktada; kişiler arası gelir dağılımının adil olması durumunun; sosyal barışın sağlanması ve sosyal dokunun sağlıklı olmasının nedeni olduğu tespiti⁴⁷⁷ anlam kazanmaktadır. Tüm insanları tek bir ailenin fertleri gören İslam'ın sosyal adalet düşüncesine yabancı olmadığı, insanların güç, kabiliyet ve gelir yönünden farklı olmasının üstünlük değil imtihan sebebi olduğunu taşıyan düşüncenin; İslam iktisat düşüncesine de yansıdığı ve herkesin toplumsal refaha yaptığı katkı kadar refaftan pay alacağı ve kimsenin sömürülmediği bir toplum yapısını idealize ettiğine vurgu yapılmaktadır.⁴⁷⁸ İslâm ekonomisini sistematize eden bazı düşünürlerin problemin tespitini yaparken problemin köklerine inip fikir beyan ettikleri görülmektedir. Bu isimlerden biri olan Muhammed Akram Khan, *İslâm İktisadına Giriş* adlı kitabında bu konuyu ele almakta, iş birliği ve katılım çerçevesinde bu problemlerin aşılacağını savunmaktadır. Khan, yeryüzündeki doğal kaynakların Allah'ın tüm kulları için yaratıldığını ve doğal düzenin tüm bu kaynakların kullanımında *katılımın* olması şartıyla gerçekleşeceğini ve Kur'an'ın uzun vadede sosyoekonomik koşullar tarafından üretimi gerçekleştirilen kaynakların akışını değiştirmek için katılımın gerekli olduğunu savunduğunu ifade etmektedir. Kur'an'ın bu noktadaki temel görüşünün doğal veya üretilen kaynakların bir kısmının ihtiyaç sahiplerine ayırmaları olduğunu dile getiren Khan, buradaki ana görüşün temel kaynaklarda ihtiyaçtan fazlasına sahip olanların asıl

---

⁴⁷⁶ Adem Levent, "Ana Akım İktisat ve Kapitalizm İlişkisi: Eleştirel Bir Giriş", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/2 (2020), 487.

⁴⁷⁷ Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 111.

⁴⁷⁸ Salih Kumaş - Gülizar Artuç, "İslam İktisat Düşüncesinin Gelişim Sürecinde Fıkıh İlminin Yeri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/22(Haziran 2019), 122.

itibariyle başkalarına aktarılması gereken paya sahip olduklarını ve bu düzensiz ve adil olmayan dağılımın düzeltilmesi için de gönüllü olarak bu payın başkaları ile paylaşılması olduğunu savunmaktadır.⁴⁷⁹

Adalet kavramını, sosyal denge olarak anlamlandıran ve bununda tevhit ile ilişkili olduğunu ifade eden farklı görüşlerde mevcuttur. Toplumsal olarak bir ideali ifade eden dengenin; iktisadi olarak toplumdaki en dezavantajlı olan bireylerin temel gereksinimlerinin veya ihtiyaçlarının Müslüman toplumun sahip olduğu doğal veya üretim yoluyla elde edilmiş kaynakların kullanımında öncelikli olarak ilk sırada olması gerektiği ve aynı zamanda üretim, tüketim, dağıtım gibi temel iktisadi kavramların en iyi şekilde biçimlenmesine karşılık geldiği⁴⁸⁰ belirtilmektedir.

4.2. Sosyal Adaletin Gerçekleşmesinde Zekât Kurumunun Etkisi

Sosyal adaletin tam anlamıyla gerçekleşmemesinden kaynaklanan gelir dağılımının yetersizliği; yoksulluk durumlarına sebep olmakta ve bazı kesimler bu yoksulluk tabanlı problemlerden kaynaklı gıda, sağlık, barınma gibi temel gereksinimleri karşılayamamaktadırlar. Bu noktada; gelir dağılımında adaletin gerçekleşmesi için zekât kurumunun farkındalığına dikkat çekilerek zekât verilmesi neticesinde bu problemlerin aşılacağı⁴⁸¹ ifade edilmektedir. Zekâtın toplum içinde birçok iktisadi fonksiyonu işlevsel kıldığı ve bunlardan birinin de sosyal adaleti sağlamadaki etkisi olduğu bilinmektedir. Toplumsal açıdan maddi eşitsizliği azaltarak insanca yaşam koşullarına sahip olma noktasında zengin ile fakir arasındaki farkı dengeleyerek sosyal adalete ulaşan zekât kurumu aynı zamanda insanların kendi malları üzerinde mutlak mülkiyetin sadece kendilerine ait olmadığı ve yoksul insanların bu servet üzerinde haklarının olduğu⁴⁸² mesajını da vermektedir. Âtil tutulan eldeki servetin %2,5'lük kısmını fakirlere dağıtarak yoksulların içinde buldukları durumun sadece kendilerinden kaynaklanan bir durum olmadığına dair bir bilinç geliştirmeyi de hedeflemektedir.⁴⁸³

---

⁴⁷⁹ Khan, *İslâm İktisadına Giriş*, 50.

⁴⁸⁰ Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 27-28.

⁴⁸¹ Kaan, *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı*, 112.

⁴⁸² Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 152-153.

⁴⁸³ Mahmut Bilen, "Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslâm Ekonomisinin Konumu", *Türkiye İslâm İktisadı Dergisi* 6/1(2016), 25-26.

Zekât kurumunun da sosyal adaleti gelirin yeniden dağıtımıyla gerçekleştirdiği göz önünde bulundurulduğunda, zekâtın dağıtıcı adalet bağlamında değerlendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Sosyal adalet veya dağıtıcı adalet perspektifinden düşünüldüğünde insanın üretim için ortaya koyduğu çaba kadarını alması gerekirken insanların Allah katındaki eşitliği aynı zamanda bütün insanların birbirlerine karşı olan eşitliğini de ifade ettiğinden bazı özel durumlardan (yaşlılık, hastalık, yetim olma...) dolayı üretime katılmayanlarında çabaları ve emekleri göz önüne alınmaksızın temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli bir seviyede gelir almalarının sağlanması gerektiği ifade edilmektedir.⁴⁸⁴ Sosyal adalete aykırı olmayan bu durum tam tersi dağıtıcı adaletin gereği olarak düşünülmeli ve toplumdaki her bir ferdin temel ihtiyaçlarının giderilmesi temel hedef haline getirilmelidir. Zekâtın bu noktada sosyal adaleti sağladığı ve sadece üretime katılanlara değil üretime katılmayanların da haklarını koruyarak refahın tüm toplumsal katmanlara yayılmasını gerçekleştirdiği⁴⁸⁵ tespiti bu noktada anlam kazanmaktadır.

Kaynakların belirli ellerde toplanmasının sosyal adalet ilkesinin ihlali olarak kabul etmek kaçınılmaz bir durum olduğundan İslâm dininin bu noktada gerek nasslarda *infak* üzerindeki vurgusu gerekse Hz. Peygamber' in bu noktadaki uygulamaları göz önüne alındığında caydırıcı tedbirlere başvurduğu anlaşılmaktadır. İnfak olgusunun tam anlamıyla yerine getirilmediği durumlarda zekâtın cebri gücünü devreye sokarak zengin olanların ellerindeki servetin belirli bir kısmını kaynakların kullanımında paydan yoksun olanlara dağıtılmasını öngören İslâm dini, bu şekilde sosyal adaleti tesis etme yoluna gitmektedir.

Zekât kurumu, toplumsal işlevleri açısından ferde ve topluma birçok fayda sağlarken aynı zamanda veren açısından da verilebilir düzeyde bir oran belirleyerek servet ve mal sahibini de mağdur etmemektedir. Nitekim zekât ihtiyaç dışı ve çoğunlukla âtıl olan serveti konu edindiğinden zekât mükellefini zor bir durumda bırakmamaktadır.

Sosyal adaletin kalkınma üzerinde de etkili olabileceğini ifade eden görüşler mevcuttur. Egemenlik gücünün şeriat olmadan kullanılamayacağı ve egemenlik olmadan da şeriatın

---

⁴⁸⁴ Naqvi, *İslâm, Ekonomi ve Toplum*, 18, 89.

⁴⁸⁵ Aydın, "Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi ve Gini Katsayısı", 57; Temür, "Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve İslâm Ekonomisinde Zekât Müessesesi", 5.

uygulanamayacağı vurgulan düşüncede zenginliğin kalkınmayla mümkün olacağı, kalkınmaya da adaletle ulaşılacağı⁴⁸⁶ tespiti yapılmaktadır. Sosyal adaletin sağlanması noktasında zekâtın fonksiyonelliği göz önüne alındığında zekât ve kalkınma arasında müspet bir ilişkiden bahsetmek mümkün gözükmemektedir.

---

⁴⁸⁶ Asutay, “İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı, 129.

SONUÇ

Zekât kurumunu iktisadi açıdan ele alan çok sayıda çalışma olmasına rağmen zekâtın ekonomik kalkınmaya etkisine odaklanan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Günümüzde yapılan çalışmalarda klasik fıkıh kaynaklarında benimsenen anlayışın bir yansıması olarak zekât kurumu mikro boyutta ele alınarak temel ihtiyaçların karşılanması, yoksulluğun nispi olarak iyileştirilmesi, sosyal güvenlik gibi konular geniş yer bulurken sosyal adalet, iktisadi ve sosyal refah, işsizlik, üretim, tüketim, tasarruf, yatırım ve ekonomik kalkınma gibi makroekonomik boyutta tahlil eden çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Tezimiz, zekât kurumunu mikro ve makroekonomi çerçevesinde ele alarak bu alandaki boşluğu doldurmaya katkı sunmaya çalışmıştır. Çalışma neticesinde zekât kurumunun ekonomik kalkınma üzerinde olumlu eksinin olduğuna dair destekleyici sonuçlara ulaşılmıştır. Bu etkinin hangi yönlerden olduğu ile ilgili şunları söylemek mümkündür. Zekât kurumu, ekonomik kalkınmayı gerçekleştiren *sermaye, tasarruf, teknoloji* gibi faktörler üzerinde bazı açılardan etkide bulunarak kalkınma sürecine katkı sunmaktadır.

Kalkınmanın temel unsurlarından biri olan sermaye, zaman zaman üretim aşamasının gerçekleşmesi için ortaya konulan her türlü maddi ve manevi unsur olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda düşünüldüğünde zekât, beşeri sermayenin yeterli oranda olabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Zira zekât kurumu, açlık sınırının altında yaşayan çok sayıda insanın temel ihtiyaçlarını karşılayamamalarından dolayı zayıflayan beşeri sermayeyi güçlendirecek bir role sahiptir. Beslenme, sağlık, eğitim, yetenek ve kabiliyetlerin gelişimi gibi birçok unsurdan oluşan beşeri sermaye, zekât geliri neticesinde belirli bir seviyeye yükselmekte ve sonuç olarak ekonomik kalkınma sürecine ivme kazandırmaktadır. Zekât kurumu; fiziki sermayeyi de güçlendirecek bir mahiyete sahiptir. Âtıl tutulan servetin aksine, miktarı ne kadar çok olursa olsun; alt yapı, üst yapı, ekipman ve istihdam için gerekli olan diğer enstrümanlara harcanmış mal varlığı zekattan muaf tutularak kalkınma için önem arz eden fiziki sermayenin güçlenmesine önemli derece katkı sunmaktadır. Sabit sermayenin zekâtтан muaf tutulması aynı zamanda fiziki sermayenin daha nitelikli kullanılmasını sağlayan teknolojik yatırımların da artmasını teşvik etmektedir.

Ekonomik kalkınma için önemli olan unsurlardan biri de krediye ulaşmanın kolay olmasıdır. Üretim için gerekli olan kredi yani nakit ihtiyacının kolaylıkla karşılanabilmesi için toplumun birikim yapmasının teşvik edilmesi gerekmektedir. İslam, zekâtı başlı başına bir ibadet haline getirerek, Müslümanları çalışıp zengin olmayı teşvik ettiği gibi birikim yapmaya da yönlendirmektedir. Böylece inananların israftan kaçınarak denge üzere bir tüketim anlayışını benimsemelerine ve bireysel, sosyal, kamusal kaynakların gereksiz yere tüketilmesinin önüne geçilmiş olmaktadır. Sonuç olarak piyasada sermayeye ulaşımı kolaylaştırdığı gibi israfın neden olduğu çevre ve tabii kaynakların gereksiz yere tüketilmesinin önüne geçilmiş olmaktadır.

Zekât kurumu, mikroekonomin inceleme alanlarından olan birey, firma ve piyasa üzerinde yönlendirici ve sosyoekonomik davranışları düzenleyici bir işlevselliğe sahiptir. Bu işlevselliğin mikro boyutta ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ifade etmek mümkündür. Konvansiyonel ve neoklasik ekonomilerin metodolojik çerçevesini bireycilik ve faydacılık oluşturmasına karşılık zekât kurumunun işaret ettiği üzere İslam iktisat düşüncesinde toplumsal menfaat ve sosyal iyilik ön plana çıkmaktadır. Yine mikroekonomin üzerinde durduğu arz-talep fonksiyonları üzerinde de zekât kurumu belirleyici olmaktadır. İhtiyaç sahiplerine sağlanan gelir transferiyle *damlama etkisiyle* gelir düzeyi düşük olan kesimlerde refah düzeyinin yükselmesine ve buna bağlı olarak talebin artmasına imkân sağlamaktadır. Bu durum, makro plan resesyon ve ekonomik küçülmelerin önüne geçmek ve ekonomik istikrarın temininde önemli bir işleve sahiptir. Böylece makroekonomi çerçevesinde ele alınan üretim ve yatırımlar artacak, işsizlik azalarak milli gelirin yükselmesi sağlanmış olacaktır.

Zekâtın yatırım/sabit sermaye yerine sadece kâr ve döner sermaye üzerinden verilmesi servet sahibini yatırım ve üretim için teşvik etmekte bunun sonucunda da istihdamın artması ve malların menfaatinin toplumla paylaşımı gerçekleşmektedir. Buradaki gerekçeyi ise İslâm iktisadında sermayenin üretken (nâmi) olması ve üretime katıldığı sürece katıldığı oranda gelirden pay alması oluşturmaktadır. Sermayenin değerlendirilmemesi neticesinde üretimin kısmen durması söz konusu olmakta ve bu da gelir azlığına sebebiyet vermektedir. Zekât ise yatırımı teşvik ederek ekonomik kalkınmada belirleyici olmaktadır. Zekât kurumu, ekonomik kalkınmayı teşvik ettiği gibi servetin belirli ellerde tekelleşmesini önleyerek sosyal ve iktisadi refahın tabana yayılmasına da katkı sunmaktadır. Özellikle yaşlı, hasta, engelli, yetim gibi üretime

katılmayanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasında en işlevsel aracın zekât kurumu olduğu görölmektedir. Zekât kurumunun ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini tam olarak ortaya koymak için saha çalışması ve veri analizi gerekli olsa da yüksek lisans çalışmasının sınırlılığı içinde literatüre dayalı teorik bir çalışma ile yetinilmiştir. Bu konunun, daha uzun bir sürece yayılmış disiplinler arası bir çalışmaya konu edilmesi ile daha sağlıklı tespit ve verilere ulaşılması mümkün olabilecektir. Mesela zekât kurumunun işlevsel olduğu ülke/bölgelerde teorik tespitlerin sayısal verilerle desteklenmesi zekât kurumunun önemini ortaya koymak açısından önem arz etmektedir. Klasik tarih ve fıkıh kaynakları zekât kurumunun o günkü şartlar altında oynadığı sosyoekonomik rolünü anlamak açısından önemli olsa da günümüzdeki rolünü anlamak için modern ekonominin kavram ve metotlarından yararlanılması zorunluluk göstermektedir. Bu tür çok boyutlu çalışmalar, zekât kurumunu sadece servetten alınan %2.5 üzerinden değil, geri kalan %97,5'lik kısım üzerindeki etkisi ile de değerlendirerek ekonomik hayat üzerindeki gerçek etkisinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Ali. "Faiz ve Toplum İlişkisi". İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi 16(2010), 187-196.
- Adak, Nurşen. "Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları". Toplum ve Sosyal Hizmet 21/2(2010),105-114.
- Ahmed, Mahmud. İslam İktisadı Mukayeseli Bir Tedkik. çev. Yusuf Ziya Kavakçı. İstanbul: Cağaloğlu Yayınevi, 1975.
- Ak, Muammer. "Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk". Akademik Bakış Dergisi 54 (Mart-Nisan 2016), 296-306.
- Akcan, Ahmet Tayfur. "Türkiye'de Genç İşsizlik Sorunu ve Çözüm Önerileri". Gençlik Araştırmaları Dergisi 6/14(Nisan 2018), 35-46.
- Akın, Fethullah. "Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımına Müdahale Gereği". İş ve Hayat 1(2015), 9-24.
- Akdemir, Süleyman. "Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım". Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7/1(26 Haziran 2018), 70-109.
- Aksu, Ali. "Abbasiler Döneminde Zekât Uygulaması", Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları. ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz.179-200. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Aksu, Levent. "Türkiye'de Beşerî Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme ile İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi". İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi 3/2(2016), 68-129.
- Alveredo Facunde, vd. "Dünya Eşitsizlik Raporu". World Inequality Lab, 2017.
- Altıok, Ahmet. "Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları", Toplum ve Demokrasi 3/6-7(Mayıs 2009), 75-102.
- Altuntaş Halil-Muzaffer Şahin. Kur'an-ı Kerim Meali. çev. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Altuntepe, Nihat "İslâm Ekonomisinde Maliye Politikası -Teorik Bir Yaklaşım'', İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi 5/1(2019), 39-62.

- Apak, Adem. "Emeviler Döneminde Zekât Uygulamaları". Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları. ed. İsmail Kurt, Seyit Ali. Tüz. 163-178. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Apaydın, Ferhat. "Türkiye'deki İşsizliğin Karakteristiklerinin Karşılaştırmalı Analizi". Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1/30(2018), 159-200.
- Arslan, Ali. "Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar". Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2(2004), 126-143.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-. Fethu'l-Bârî. 13 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Mülk Fehdi li'l-Neşr, 1.Basım, 1420/ 2001.
- Aslan, Nasi-Kayapınar, Hasan. İslâm Hukuku El Kitabı. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Asutay, Mehmet. "İslâm Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı", Siyaset Ekonomi ve Araştırmaları Dergisi 2 / 4 (Ekim 2014), 119-137.
- Asutay, Mehmet. "Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi". Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi. 3/3 (2015), 209-224.
- Asutay, Mehmet. "A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System". İslami Alan Araştırmaları Kyto Bülteni. 1/2(2017), 3-18.
- Ataman, Berrin Ceylan. "İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi (1998), 60-70.
- Aydın, Murat. "Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi ve Gini Katsayısı". Akademik Bakış Dergisi 57(2016), 55-72.
- Aydın, Murat. "Sosyal Tabakalaşmayı Önlemesi Açısından Zekât Müessesesi". Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi 7/18(2019), 368-381.
- Aydın, Murat - Odabaş, Hakkı. "Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği". Dini Araştırmalar 21/54(15 Aralık 2018), 145-173.
- Azid, Toseef-Al Rawashdev, Osamah Hussain. İslâm İktisadında Sosyal Adalet. edt. Lütfi Sunar. çev. Zeynep Özbek. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.

- Beik, Irfan Syauqi. “Zakat Development Report 2015: The Case of Indonesia. Indonesia Islamic Finance Report: Prospects for Exponential Growth. Jeddah”: Islamic Research and Training Institute.3-17.
- Beşer, Faruk. Sosyal Riskler Sigorta ve İslâm. E-kitap:Sosyal İslâm Kitapları, Sosyal Siyaset Kürsüsü.
- Bilen, Mahmut -Yumuşak, İbrahim Güran. “Gary s.Becker’in İktisat Bilimine ve Beşeri Sermaye Teorisine Katkıları”, The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management 3/1(2008), 2-14.
- Bilen, Mahmut. “Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslâm Ekonomisinin Konumu”. Türkiye İslâm İktisadı Dergisi 6/1(2016), 17-35.
- Bilen, Mahmut-Terzi, Günay. “Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât Kurumunun Rolü ve Gerekliliği Hakkında Cami Cemaati Üzerine bir Araştırma”. İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi 5/2 (28 Aralık 2019), 133-167.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. “Büyük İslâm İlmihali”. Ankara: Akçağ Yayınları. tar.yok
- Boz, Halit. “Kur’an’da Sosyal İşlev Açısından Zekât”. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/1 (2015), 357-370.
- Boynukalın, Mehmet. “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı ilk Kurumsal Tecrübeler”. Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları. ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz. 91-114. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Câmi ‘u’s-şahîh*. thk. Mustafa Dibilbeğa. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l İbni Kesîr, 1987.
- Eğilmez, Mahfi. Mikroekonomi Güncel Örneklerle. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.
- Certel, Hüseyin. “Psiko-sosyal Açıdan Zekât”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13 (Haziran 1997), 347-359.
- Çoşkun, Bayram vd., “Türkiye İçin İyi Yönetişim ve Toplumsal Refah İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 33/1(Ocak 2019), 219-237.
- Çağrııcı, Mustafa. “İnfak”, Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 30 Mart 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/isar>
- Çağrııcı, Mustafa.“İsâr”, Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 1 Nisan 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/isar> <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/isar>

- Çağrı, Mustafa. “Şükür”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 2 Nisan 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/şükür>
- Çalışır, Mustafa - Gülmez, Ahmet. “Teknoloji Politikaları Çerçevesinde Ekonomik Gelişim: Türkiye-Kore Karşılaştırması”. Akademik İncelemeler Dergisi 5/1(2010), 23-55.
- Çelenkoğlu, Ahmet. “Üçer Aylık Milli Gelir Hesapları”. Ankara: İktisadi Planlama Genel Müdürlüğü Yıllık Programlar ve Finansman Dairesi, Uzmanlık Tezi, 1993.
- Çelikçi, Abdülsamet - Levent, Adem. “İslamcılık ve Kalkınma: Türkiye’de 1990-2000 Yılları Arasında İslamcı Söylemde Kalkınma Vurgusu”. II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı. ed. Ümit Güneş. Bursa: Star Ajans, 2013.,
- Chapra, M. Umar. İktisadi Tehditler ve İslâm. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.
- Chapra, M. Umar. “İslâm Ekonomi Bilimine İhtiyaç Var mı?”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 3(2003), 180-182.
- Çolak, Ömer Faruk-Öztürkler, Harun. “Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi”. Bankacılar Dergisi, 23/82(2012), 3-44.
- Dadaş, Mustafa Bülent. “Zekâtın Tenmiyesinin Fıkhi İmkânları”, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları. ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz. 839-898. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Dağ, Mehmet-Çelik, Muhammed. “Yatırım Teşvikleri Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme”. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7/2(2018), 863-875.
- Dalgın, Nihat. “Zekât Hükümleri”, Ondukuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16/16(Ağustos 2004), 43-72.
- Demir, Fahri. İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Demir, Şehmus. “Kur’anda Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18 (2007), 9-30.
- Demir, Osman-Cevahir, Hüseyin. “Türkiye’de Potansiyel Zekât Geliri ve Zekâtın Yoksulluğu Önleyici Rolü” Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi 2(2021), 163-182.

- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı” (Erişim 26 Haziran 2022) <https://kurul.diyamet.gov.tr>
- Duman, Ali. “Sadaka”, Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 30 Mart 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sadaka>
- Duman, Soner. “Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefa’i Raşidin Döneminde Zekât”. Uluslararası İslâm Ekonomisi. 4/1 (Mart 2018), 57-78.
- Dumlu, Emrullah. “Kamu Harcamaları Açısından Zekât”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 36(2011), 217-252.
- Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. Kitâbü’l-emvâl. American University Library of Beirut, 1387/1968.
- Ebû Yûsuf Ya’kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa’d el-Kûfî. Kitâbü’l- Harâc. thk.Taha Abdurrauf Sait, Sait Hasan Mahmut. el-Ezher Kütüphanesi, tar. y.
- Ecodialog.com, “Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi”. Erişim 29 Temmuz 2022. <https://www.ekodialog.com/Konular/ekonomi.html>
- Efe, Ahmet. “İslâm Ekonomisi Perspektifiyle Bir Büyüme Modeli Çerçevesinde Üretim ve Sosyal Refah Fonksiyonu” İstanbul İktisat Dergisi 67(2017), 31-58.
- Efe, Ahmet. “İslâm Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemleri”. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi 7/13(2018), 199-218.
- Efe, Ahmet. “Assessment of Zakat Economies as one of the Basic Dynamics of Islamic Economics in the Context of Fintech Management Information Systems”. Journal of Economics Business & Political Studies 8/2(Eylül 2021), 198-220.
- Embong, Mohd Rodzi vd., “Role of Zakat to Eradicate Poverty in Malaysia”. Jurnal Pengurusan 39(2013), 141-150.
- Emin, Emin. “Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu”. edt. Ümmühan Özkan. İstanbul: İnsamer. 2016.
- Encum, Muhammed İkbâl. “İslâm’da Gelir ve Servet Dağılımı”. İslâmi Sosyal Bilimler Dergisi 3/3(1995), 83-98.
- Erdal, Süleyman. Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

- Erdem, Ekrem. “Müslüman Bireyin İktisadi Davranış Hususiyetleri ve İslâm Piyasa Geleneği”. İslâm İktisadi ve Piyasa. edt..Yusuf Enes Sezgin-Firdevs Bulut.18-19. İstanbul: Agiad Yayınları, 2015.
- Erdoğan, Mehmet “Zekât Nisabının Amacı Dikkate Alınarak Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi”, Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu. edt. Yunus Vehbi Yavuz. 159-168. Bursa: Kur’ an Araştırmalar Vakfı, 2004.
- Erkal, Mehmet. “Cizye”, Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 13 Mart 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cizye>
- Ersoy, Arif. “İslâm İktisadi ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı”. İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi 1(2015), 37-64.
- Ersungur, Ş. Mustafa. “İktisadi Kalkınma ve Teknoloji”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 10/3-4(1994), 41-56.
- Eskicioğlu, Osman. İslâm Ekonomisinde Gelir Dağılımı. İzmir: Atatürk Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1975, 14.
- Fayda, Mustafa. “Fey”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 12 Mart 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/fey>
- Gümüş, Niyazi. Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekât Fonu Örneği. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Hamitoğulları, Beşir. “İktisadi Vahşi Büyümenin Bunalımları ve İslâm Kalkınma Modelinin Vad Ettikleri”. 291. İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Semineri: İstanbul, 1984.
- Hamitoğulları, Beşir vd., İktisadi Kalkınma ve İslam . İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1987.
- Himyerî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-. el-Musannef. 6. Cilt. Beyrut: İlim Meclisi, 3. Basım, 1403/1983.
- Hossain, M. Zain. “Zakat in Islam: A Powerful Poverty Alleviating Instrument for Islamic Countries”. International Journal of Economic Development Research and Investment 3/ 1(2012), 1-11.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. Reddülmuhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr: Hâşiyetü İbn-i Âbidîn. 2.Cilt .Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1407/1987.
- İbnü'l Esîr, Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. el-Kâmil Fit'tarih. 10 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî. 1. Basım, 1417/1997.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. Şerh'u Fethu'l-Kadîr. 2 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'a Musakka'l-Babi'l-Halebi ve Evladıhı, 1389/1970.
- Gül, Ekrem - Acar, Samet. "Tasarruflar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Gurupları Örneği ile İncelenmesi". Sakarya İktisat Dergisi 7/3(2018), 54-78.
- Kaan, Enver Osman. "Faize Alternatif Bir Finansman Aracı Olarak Karz-ı Hasen Yerine Zekât". Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/2(2021), 605-621.
- Kallek, Cengiz. "Meks", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 12 Mart 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/meks>.
- Kallek, Cengiz. "Haraç". Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 13 Mart 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/haraç>.
- Karaçay, Habib -Varol, Çiğdem. "Sosyo Ekonomik Kalkınmada Fiziki, Beşerî ve Sosyal Sermaye Yatırımları: Vakıflar Genel Müdürlüğü Örneği". Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 17/3(2015), 100-121.
- Karadavî, Yusuf el-. Fıkhu'z-Zekât, 2 Cilt. Beyrut: Müessesesetü'r-Risale. 2. Basım, 1973.
- Karadavî, Yusuf el-. Kararatü'l fi'l iktisadi-l İslâmi. Cidde: Kral Abdülaziz Üniversitesi, 1987.
- Karakoç, Sezai. İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü. İstanbul: Diriliş Yayınları, 2013.
- Karaman, Hayrettin vd., Kuran Yolu Tefsiri,1 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Karataş, Muhammed. "Gelir Dağılımının Teorik Yapısı ve Bozulma Yolları". Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi 8/21(2019), 52-79.

- Karataş, Muhammed - Çankaya, Eda. “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşerî Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 3 (2010), 29-55.
- Karayılmazlar, Ekrem-Güler, Ahmet. “Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri, Sosyo-Ekonomik Etkileri, Türkiye ve Dünyada Yoksulluğun Boyutları”. Makaleler 193(2015), 24-44.
- Kasapoğlu, Mehmet Muharrem-Sedat, Murat. “Aktif İstihdam Politikaları ve Türkiye’de İşkur Tarafından Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarına Güncel Bir Bakış”. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10/25(2018), 485-502.
- Kasri, Rahmatina A “Determinants of Poverty amongst Zakah Recipients in Indonesia: A Household Level Analysis”. International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, 3/3, 30-40.
- Kaya, Süleyman. “Osmanlı Döneminde Zekât” Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 22. koordinatör. Abdullah Kahraman. 221-254. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Kazak, Hasan, İslami Finansın Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi. Konya: KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2021.
- Kazak, Hasan vd. “The Importance of Zakat Institution in the Process of Economic Growth and Development: A Model Proposal For Turkey” İslami Finans ve Muhasebede Güncel Araştırmalar. ed. Mazlum Çelik, Mehmet Kaygusuzoğlu. 173-212. Ankara: Özgür Yayınları, 2022.
- Khan, Muhammed Akram. İslâm İktisadına Giriş. İstanbul: İktisat Yayınları İslâm İktisadının Temelleri. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.
- Kılıç, Ünal. “Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması”, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 22. koordinatör. Abdullah Kahraman. 45-64. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Kibritçiöğlü, Aykut. “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşerî Sermayenin Yeri”. AÜ Siyasal Bilgiler Üniversitesi Dergisi. 53/1-4(1998), 207-230.

- Koyuncu, Mevlüt. İkinci Hz. Ömer. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1996.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-. Muhtasar'ul-Kudûrî, fi'l-fikhi'l-Hanefî. (thk: Kâmil Muhammed Uveyza). Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Kumaş, Salih. "Bir Finansman Yöntemi Olarak İş Ortaklığı Uygulaması 'Mudârabe-Commenda Karşılaştırması'". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15/(2006), 369-383.
- Kumaş, Salih. "Faizsiz Bir Finans Yöntemi Olarak Venture Capital Sistemi ve İslam Bankacılığı İle Mukayesesi". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16/1(2007), 279-298.
- Kumaş, Salih. "Bir Finansman Modeli Olarak Mudârabe'nin Faizsiz Bankacılıkta Etkin Şekilde Kullanılması Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinin Aktif Rol Üstlenmesi". Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi 2/1 (2016), 67-87.
- Kumaş Salih - Artuç Gülizar. "İslam İktisat Düşüncesinin Gelişim Sürecinde Fıkıh İlminin Yeri". Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10/22(Haziran 2019), 109-133.
- Kur'an Yolu Erişim 4 Ocak 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Küçük, Adnan. "Adalet Kavramı ve Adalet Üzerine İlişkin Bazı Teoriler". Muhafazakâr Düşünce Dergisi 4/15(2008), 91-121.
- Levent, Adem. "Kurumlar ve İktisadi Gelişme Timur Kuran'ın İslam Ekonomisi Yaklaşımının Metodolojik Analizi". İnsan ve Toplum. 9/1(2019), 29-50.
- Levent, Adem. "İslam Ekonomi Doktrini Heterodoks bir iktisat okulu mudur?". İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı. edt. Mahsun Aytepe – Teceli Karasu vd. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Levent, Adem. "Ana Akım İktisat ve Kapitalizm İlişkisi: Eleştirel Bir Giriş". Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 8/2 (2020), 483-492.
- Mervezî, Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-.Müsned. (thk:Adil Mürşid vd). Müessesesetü'r-Risale, 1421/2001.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-. el-İhtiyâr li'talilî'l - Muhtâr. (thk: Mustafa Baycu). 2 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, tar. y.

- Muratoğlu, Yusuf. “Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”. Çalışma Ekonomisi 2(2011), 167-173.
- Naqvi, Syed Nawab Haider. İslâm, Ekonomi ve Toplum. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ), “Akademik Veri Yönetim Sistemi” (Erişim 26 Haziran 2022).
- Okur, Kâşif Hamdi. İslam Hukukunda Sosyal Sorumluluk Âkile Örneği. Ankara: İsam Yayınları, 2013.
- Öcal, Fatih Mehmet. “1980 Sonrası Uygulanan Gelir Dağılımı Politikaları ile Gelir Dağılımının Değişimi ve Türkiye Ekonomisine Olan Etkileri”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2008), 263-275.
- Özdemir, Süleyman. “Refah Karması ve Refah Sağlayıcı Kurumlar”. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi 48(2010), 97-124.
- Özkan, Mustafa. Emeviler Döneminde İktidar Ulema İlişkisi. Ankara: Ankara Okulu, 2015.
- Öztürk, Mustafa. “Sadaka” Kavramının Kur’an’daki Anlam Çerçevesi -Semantik Bir Tahlil Denemesi-. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12/12-13(Nisan 2001), 457-487.
- Paçacı, İbrahim. Günümüz Ekonomi Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar. Ankara: Ayrıntı Basın Yayın, 2015.
- Sağlam, Hadi “İslâm Hukuku Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları ve Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Teknikleri”. Erişim 8 Mayıs 2022. <http://www.e-akademi.org/makaleler/hsaglam-2.htm>,
- Sallâbî, Muhammed Ali. Siyer’i Nebî, çev. Mustafa Kasadar vd. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.
- Samar, Mahmut-El, Hersh, Ahmad. “İslâmi İktisatta Üretim Teorisine Genel Bir Bakış”. Ulusal Hakemlin Sosyal Araştırmalar Dergisi 24 (Ocak 2020), 125-145.
- Selen, Ufuk-Karas, Ebru. “Refah İktisadı Kapsamında Sosyal Refah ve Vergileme İlişkisi: Türk Gelir Vergisinin Değerlendirilmesi”. Business and Economics Research Journal 9/4(2018), 979-993.
- Semerkindî, Ebû Bekr Alâeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. Tuhfetü’l-fukahâ., Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1984.
- Sen, Amartya. Özgürlükle Kalkınma. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.

- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. el-Mebsût. 2. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'ârifet, 1413/1993.
- Serel, Hicran -Manatçı, Kaan. "Türkiye'de Beşerî Sermaye ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Ko-entegrasyon Analizi". İktisadi İdari Bilimler Dergisi 19/2(2005), 49-58.
- Shaikh, Salman Ahmad "Zakat Collectible in OIC Countries for Poverty Alleviation: A Primer on Empirical Estimation". International Journal of Zakat 1(2016), 17-35.
- Shirazi, Nasım Shah. "Integrating Zakat and Waqf into tha Poverty Reduction Strategy of the IDB Member Countries". İslâmîc Economic Studies 22/1(2014), 79-108.
- Sırım, Veli. "Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslâm Ekonomisinde Zekâtın Yeri". Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi 4/1(2018), 111-122.
- Songur, Mehmet. "Türkiye'de Beşerî ve Fiziksel Sermaye Arasındaki İkame Olanakları: Translog Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı". Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 7/2 (2017), 201-224.
- Şaşmaz, Mahmut Ünsal-Yayla, Yunus Emre. "Ekonomik Kalkınmaların Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler". International Journal of Public 2(2018), 249-268.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-. Muğni'l-Muhtâc. çev. Soner Duman. 20 Cilt. İstanbul: Miraç Yayınları, 2010.
- Şürünbülâlî, Hasen b. Ammar Ebü'l-İhlâs el-Vefâi el-Mısrî, Nûrû'l-Îzâh, çev. Hüsamedddin Vanlıoğlu vd. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2013.
- Tabakoğlu, Ahmet. "İslâm İktisadi Açısından 'Kalkınma' ". İktisadi Kalkınma ve İslâm İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 1987.
- Tabakoğlu, Ahmet. Toplu Makaleler II İslâm İktisadı, İstanbul: Kitabevi, 2005.
- Tabakoğlu, Ahmet - Turan, Melih. "Türkiye'de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti". Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 22. koordinatör. Abdullah Kahraman. 899-938. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Tabakoğlu, Ahmet. "Nisap, Para ve Gelir Dağılımı". Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri). edt.Yunus Vehbi Yavuz .19-30. Bursa: Kurav Yayınları, 2004

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-.Câmi'u'l-beyân ve Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk. 30 Cilt. (thk: Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî). Kahire, 1421/2001.
- Takım, Abdullah. "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 27 (2010).
- Temîmî, Ebu Abdurrahman Abdullah bin Abdurrahman. Tavdîhu'l-ahkâm min buluği'l-merâm. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2003.
- Temür, Yusuf. "Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve İslâm Ekonomisinde Zekât Müessesesi". Balkan Sosyal Bilimler Dergisi 6/12(2017), 114-124.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa. es-Sünen. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi. ty.
- Toksarı, Ali "Birr". Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 1 Nisan 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/birr>
- Tolunay, Ahmet-Akyol, Ayhan. "Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Kalkınma". Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi A/1(2016), 117-116-127.
- Toksarı, Süleyman. "Takva". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 8 Mart 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/takva>
- Tüik, Türkiye İstatistik Kurumu Erişim 8 Mayıs Thttps://www.tuik.gov.tr/ TÜİK Haber Bülteni.
- Uluyol, Osman. "Bir Finansman Kaynağı Olarak "Yastıkaltı Tasarruflar" ın Ekonomik Sisteme Kazandırılması ve Tüketicilerin/Bireylerin Yastıkaltı Eğilimlerinin ...". Yönetim Bilimleri Dergisi 9/1(2011), 261-272.
- Unay, Cafer. Makro Ekonomi- Büyüme Analizi. Ankara: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1979.
- UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), 2000.
- Ülgener, Sabri. Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme. İstanbul: Der Yayınları, 1991.
- Yanpar, Atilla. İslami Finans. İstanbul: Scala Yayıncılık, 2015.
- Yaşar, Sema - Taşar, Mehmet Okan. "Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri". Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi 19/38(2019), 118-144.
- Yaşaroğlu, Kamil. "Maun Suresi". Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 10 Nisan 2022. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/maun>

- Yavillioğlu, Cengiz. "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri". C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 3/ 1(2002), 60-76.
- Yavuz, Yunus Vehbi. İslâm'da Zekât Müessesesi. Bursa: Feyiz Yayınları, 2008.
- Yemenî, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-. el-Muvatta'. (thk: Mahmud Halil).2 Cilt. Beyrut: Müesseset'ü-Risalet, 1411/1991.
- Yıldırım, Kemal vd. Mikro İktisat. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018.
- Yıldırım, Kemal vd. İktisada Giriş. Eskişehir: Nisan Yayınevi. 10.Basım, 2019.
- Yıldız, Kemal. "İşsizlik Türleri Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi". Akademik Bakış Dergisi; Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi 45(2014).
- Yılmaz, Ömer - Sırım, Veli. "Zekât Sosyal Adalet İlişkisi: Gelir Dağılımındaki Eşitsizliklere İlişkin Teorik Yaklaşımlara Mukayeseli bir İnceleme". Sosyal Bilimleri Metinleri 1(2017), 76-85.
- Yörükoğlu, Mehmet. "Mikroekonomi". Sosyal Bilimler Ansiklopedisi. ed. M. A. Yekta Saraç.Erişim.25.Eylül.2022.
<https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/mikroekonomi>
- Yüce, Mehmet. "İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler". İlahiyat Akademi Dergisi 13 (Haziran 2021), 57-96.
- Yüksel,Cihan. Mersin Üniversitesi Kamu Maliyesi Özet Ders Notları. Erişim 03.02.2022.
<http://www.cihanyuksel.org>.
- Zaim, Sabahattin. İslâm, İnsan Ekonomisi. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1992.
- Zaim, Sabahattin. "İslam ve İktisadi Nizam". Eskiyeini 18 (Eylül 2010), 106-118.
- Zaim, Sabahattin. İslâm Ekonomisinin Temelleri. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları. t.y.
- Zaman, Asad. "İslâm Ekonomisini Yeniden Tanımlamak." çev. Gülnihal Kafa. İslâm İktisadını Yeniden Düşünmek, İstanbul: İgiad Yayınları, 2014.
- Zühaylî, Vehbe ez-. İslâm Fıkhı Ansiklopedisi (Zekât). 10 Cilt. İstanbul: Risale Yayınevi, 1994.